

Univerzita Karlova v Praze
Přírodovědecká fakulta
Katedra demografie a geodemografie

Ondřej Šindelář

POPULAČNÍ VÝVOJ ÍRSKA

Diplomová práce

Praha 2006

Vedoucí diplomové práce: RNDr. Květa Kalibová, CSc.

Prohlašuji, že jsem předloženou diplomovou práci vypracoval samostatně a použil jen pramenů, které cituji a uvádím v seznamu literatury.

V Praze, 4. května 2006

.....

podpis

Na tomto místě bych rád poděkoval RNDr. Květě Kalibové, CSc. za cenné připomínky a odborné rady. Dále děkuji Centrálnímu statistickému úřadu Irska a jeho pracovníkům za poskytnuté informace a konzultace a autorům, kteří mi nezištně zaslali kopie svých prací. Především to byla paní Jo Murphy-Lawless a pánové David A. Coleman, Tony Fahey a Rudy R. Seward. V neposlední řadě patří dík mé rodině a přátelům, bez jejichž podpory a trpělivosti by tato práce nemohla vzniknout.

OBSAH

1. Úvod	6
1.1. Územní vymezení a zdroje dat	7
2. Podmíněnost populačního vývoje	10
2.1. Historický vývoj	10
2.2. Geografické aspekty	12
2.3. Socio-ekonomické podmínky	14
3. Formování a rozpad rodin	17
3.1. Sňatečnost: do padesátých let 20. století	17
3.2. Sňatečnost: od šedesátých let 20. století po současnost	20
3.2.1. Změna charakteru nebo přechodný stav?	20
3.2.2. Vývoj úrovně a časování sňatečnosti.....	21
3.3. Nové formy soužití	28
3.4. Rozpad manželství.....	29
4. Porodnost a plodnost	33
4.1. Do padesátých let 20. století.....	33
4.2. Od šedesátých let 20. století po současnost.....	36
4.2.1. Transformace plodnosti: kulturní a ekonomické faktory	36
4.2.2. Vývoj úrovně a strukturálních charakteristik plodnosti	38
4.2.3. Stabilizace plodnosti.....	49
5. Formy omezování plodnosti	51
5.1. Umělá potratovost	51
5.2. Antikoncepce	56
6. Úmrtnost	58
6.1. Do padesátých let 20. století.....	58
6.2. Od šedesátých let 20. století po současnost.....	61
6.2.1. Pokles úrovně úmrtnosti: pokrok lékařství a zlepšení životní úrovně.....	61
6.2.2. Pohlavní a věková diferenciacie úmrtnosti a příčiny úmrtí	62
6.2.3. Pokles úrovně úmrtnosti: pravděpodobná varianta pro budoucnost?.....	76
7. Migrace	78
7.1. Do padesátých let 20. století.....	78
7.2. Od šedesátých let 20. století po současnost.....	80
7.2.1. Od emigrace k imigraci: přehled faktorů.....	80

7.2.2.	Migrační proudy a jejich struktura	81
7.2.3.	Irsko imigrační zemí?	88
8.	Struktura populace.....	89
8.1.	Věková struktura	89
8.2.	Struktura podle pohlaví	93
8.3.	Struktura podle rodinného stavu.....	95
9.	Vývoj populace jako celku.....	97
9.1.	Vývoj početního stavu obyvatelstva.....	97
9.2.	Demografická revoluce.....	99
9.3.	Druhý demografický přechod.....	101
10.	Prognózy populačního vývoje.....	103
10.1.	Parametry populačních prognóz	103
10.2.	Výsledky populačních prognóz	106
10.3.	Hodnocení populačních prognóz	109
11.	Závěr	110
	Seznam literatury	111
	Internetové zdroje dat	116
	Seznam obrázků.....	117
	Seznam tabulek.....	118
	Seznam map	119

1. ÚVOD

Irsko, rozlohou neveliká země s populací čítající zhruba 4 mil. obyvatel, leží až na samém okraji evropského prostoru. Od počátku osídlení až po nedávnou minulost si však okrajové postavení udržovalo nejen z geografického hlediska, ale periferií bylo také v oblasti společenského, hospodářského a populačního vývoje. Charakter demografické reprodukce irské populace se vymykal zařazení a srovnání s Evropou. I když rysy populačního vývoje pozorované v Irsku nebyly ojedinělé, často se zde projevíly ve své extrémní podobě.

Od poloviny 19. století se začal profilovat tzv. „tradiční irský demografický vzorec.“ Jeho typickými znaky byly nebývale pozdní sňatečnost, vysoká úroveň definitivního celibátu, velmi vysoká úroveň manželské plodnosti a naopak téměř neexistující nemanželská plodnost. Specifický charakter demografické reprodukce byl navíc doplněn, či spíše podporován extrémně silnou emigrací. Kombinace všech těchto procesů pak přinesla populační úbytek takového rozsahu, který žádná jiná evropská země v novodobé historii nezaznamenala. Přestože obraz Irska jako země velkých rodin a masové emigrace ještě dnes přetrvává, druhá polovina 20. století přinesla zásadní změny společenského a hospodářského vývoje a od šedesátých let i vývoje populačního. Irská populace se svým charakterem demografické reprodukce přiblížila ostatním západoevropským populacím a nevyhnula se ani řadě demografických trendů, které přinesly až poslední dekády.

Cílem mé práce je postihnout tuto přeměnu tradičního demografického vzorce na vzorec moderní. Po úvodních odstavcích následuje vymezení územního rámce studovaných procesů a nastíní hlavních zdrojů demografických dat a zároveň jejich charakteru. Druhá kapitola přináší přehled obecných podmínek populačního vývoje. V následujících kapitolách (kapitoly 3-7) se zaměřuji na jednotlivé demografické procesy¹ a migraci. Nastíním kontrast mezi obdobím, kdy ještě přetrvávaly tradiční rysy irského populačního vývoje, a obdobím, kdy došlo k přiblížení západoevropskému charakteru demografické reprodukce. Podrobně se věnuji vývoji úrovně i struktury jednotlivých procesů od šedesátých let 20. století. Dále se pokusím postihnout konkrétní podmínky, které ovlivnily vývoj jednotlivých procesů. Zjištěné poznatky zasazuji do evropského kontextu a naznačuji perspektivy dalšího vývoje. Kapitola osmá poskytuje přehled strukturálních

¹ Sňatečnost, rozvodovost, porodnost a plodnost, potratovost a úmrtnost.

charakteristik irské populace. V deváté kapitole pak nejprve shrnu vývoj početního stavu populace, poté se pokusím posoudit platnost teorie demografické revoluce v irských podmínkách a nakonec nastíním koncept druhého demografického přechodu. Desátá kapitola ukazuje výsledky prognóz irského populačního vývoje a shrnutí přinese kapitola závěrečná.

Ke zhodnocení demografických procesů používám širokou škálu metod a modelů zvolených na základě charakteru poskytnutých dat. Z velké části se jedná o standardní demografické ukazatele. V případech, kdy jsou aplikovány méně běžné metody, stručně vysvětluji jejich výpočet a použití.

1.1. ÚZEMNÍ VYMEZENÍ A ZDROJE DAT

Ostrov Irsko se z politického hlediska dělí na dvě země: Irskou republiku² a Severní Irsko. Zatímco Irská republika je samostatným státem, který vznikl oddělením 26 hrabství v roce 1921, Severní Irské tvořené zbylými 6 hrabstvími stále zůstává jednou ze zemí Spojeného království. Přestože v mnohém jsou si obě části ostrova dodnes podobné, v dalších aspektech se lišily již dlouho před rozdělením. To je i případ populačního vývoje. Vzhledem ke svému národnostnímu a náboženskému složení³ byla severoirská populace po několik staletí na pomezí mezi populací britskou a populací jihoirskou. Některé rysy demografického vývoje se tedy v obou částech ostrova podobaly, ale v Severním Irsku byly mnohem méně akcentovány než na území dnešní Irské republiky. K transformaci tradičního demografického vzorce navíc došlo v Jižním Irsku později. O to rychleji však přeměna proběhla.

Odlišnost charakteru demografické reprodukce severní části ostrova od jižní je hlavním důvodem, proč se v této práci zabývám pouze vývojem populace na území dnešní Irské republiky. Další důvod je čistě praktický. Rozdělením ostrova došlo také k oddělení národní statistiky. Jednotlivé statistické úřady publikují pouze data za svou část ostrova a ty lze v mnoha případech jen obtížně srovnat. Situace severoirské statistiky je navíc komplikována tím, že mezinárodní organizace většinou nepublikují data za tuto zemi, ale

² Nebo také Jižní Irsko či pouze Irsko.

³ Obyvatelé Severního Irska jsou velmi často potomky britských kolonizátorů a největší část z nich je protestantského vyznání.

za Spojené království jako celek. Mezinárodní srovnání je náročnější a současně není možné doplnit některá chybějící data z alternativních zdrojů, tak jako je tomu v případě Jižního Irska.

Data a ukazatele zpracované v analýze demografických procesů se tak z velké části vztahují k populaci dnešní Irské republiky a pouze v několika jasně vymezených případech bylo použito dat sebraných za celý ostrov. Irskem se v kapitolách o populačním vývoji vždy rozumí Irská republika, a pokud se údaje vztahují k celému ostrovu, používám termínu „32 hrabství.“

Historie irské demografické statistiky byla započata roku 1821, kdy došlo k prvnímu sčítání lidu. O předcházejícím vývoji máme informace jen prostřednictvím odhadů nejčastěji založených na daňových soupisech. Ani sčítání z roku 1821 a následující v roce 1831 však nebyla příliš spolehlivá. Za první moderní census se považuje ten z roku 1841, který byl poprvé založen na šetření domácností. Následovala dlouhá řada censů, které zpravidla probíhaly v desetiletém intervalu. Teprve později se jednalo většinou o interval pětiletý.⁴ Druhým z důležitých zdrojů demografických dat je evidence přirozené měny. Farní matriky se v Irsku téměř nevyskytovaly. Proto se pokládá zavedení matrik civilních v roce 1864 za počátek registrace demografických událostí. Až do konce 19. století jsou však data z těchto zdrojů považována za nekompletní (Coleman 1999).

Ve dvacátém století postupně docházelo ke zkvalitňování demografických zdrojů a prohlubování detailu, v němž byla demografická data zpracována. Přesto je rozsah oficiálních dat ve srovnání se západoevropskými zeměmi značně omezený. Tak například dodnes chybí třídění sňatků podle věku a předcházejícího rodinného stavu a donedávna i třídění porodů podle věku a pořadí. V případě migrace byly pro intercensální období veškeré oficiální údaje odhadovány jen na základě evidence přirozené měny a sčítání lidu. Teprve od roku 1987 jsou prováděny každoroční odhady migračního pohybu. Statistika rozvodů se omezuje na celkové počty, což je způsobeno krátkým odstupem od uvolnění rozvodové legislativy v roce 1997. Legislativní rámec vysvětluje absolutní absenci dat o potratovosti v irské populaci, nikoli však tohoto fenoménu jako takového.

⁴ Irská sčítání proběhla v letech: 1821, 1831, 1841, 1851, 1861, 1871, 1881, 1891, 1901, 1911, 1926, 1936, 1946, 1951, 1956, 1961, 1966, 1971, 1978, 1981, 1986, 1991, 1996, 2002 a zatím poslední připadá na letošní rok.

V intercensálním období provádí národní statistický úřad - Central Statistics Office of Ireland - pouze zkrácené bilance obyvatelstva podle pohlaví a pětiletých věkových skupin. Podrobná struktura podle rodinného stavu, věku a pohlaví je dostupná jen ze sčítání lidu. Tato skutečnost komplikuje i výpočet některých ukazatelů, jakými jsou naděje dožití při narození⁵ či Coalovy indexy plodnosti. Dalším problémem je, že populační stav či struktura nejsou publikovány k 1.1. či 1.7., ale k polovině dubna daného roku. To znamená, že pokud dochází k velkým meziročním fluktuacím ve struktuře a početním stavu populace, mohou tím být ovlivněny ukazatele, které počítají se středním stavem populace. Problém lze částečně eliminovat použitím časových řad⁶ a v případě věkově specifických ukazatelů agregací do širších věkových skupin. Matematickou úpravou lze navíc získat odhady středních stavů a ukazatele vypočtené pomocí těchto odhadů pak srovnat s ukazateli, v nichž bylo použito oficiálních hodnot.

Alternativním zdrojem demografických dat jsou zejména statistiky mezinárodních institucí. Tou nejdůležitější je Eurostat poskytující řadu údajů národní statistikou nepublikovaných. Přestože tato organizace z oficiální statistiky vychází, mnoho dat zpracovává v hlubším detailu. Eurostat navíc vydává i každoroční podrobnou bilanci populačního stavu k 1.1. Je tak možné nejen vypočítat ukazatele, které v oficiální statistice chybí, ale také využít těchto dat ke kontrole spolehlivosti oficiálních ukazatelů. Mezi instituce, které poskytují cenná demografická data za Irskou republiku, patří i Organizace spojených národů, Světová zdravotnická organizace⁷ nebo také britský statistický úřad - Office for National Statistics⁸.

⁵ Oficiální statistika publikuje tento ukazatel pouze k rokům, kdy proběhlo sčítání. V intercensálním období je jej možné vypočítat pouze na základě zkrácených úmrtnostních tabulek.

⁶ Toto řešení je vhodnější než užití jednotlivých hodnot ukazatele.

⁷ Především úmrtnostní data.

⁸ Data za potraty provedené irským ženám ve Velké Británii.

2. PODMÍNĚNOST POPULAČNÍHO VÝVOJE

2.1. HISTORICKÝ VÝVOJ

V průběhu poslední doby ledové bylo Irsko z velké části zaledněno a je nepravděpodobné, že by se zde v té době vyskytovali lidé. První obyvatelstvo pravděpodobně do Irska přišlo ze Skandinávie přes Británii mezi 8. a 7. tisíciletím př. n. l. poté, co se podnebí stalo přívětivějším. Přestože mořská hladina byla tehdy stále ještě poměrně nízká, Irsko již bylo ostrovem, a první osadníci proto museli přijet na lodích. Nejprve došlo k osídlení severovýchodní části ostrova a první sídliště vznikala na pobřeží. Kromě toho, že tehdejší obyvatelstvo záviselo na moři jako hlavním zdroji obživy, byl tento stav vynucen i přírodními podmínkami. Trvalo ještě mnoho staletí, než se vnitrozemský permafrost změnil na úrodnou zalesněnou půdu. Neolitická revoluce, která se do Irska rozšířila z kontinentální Evropy kolem roku 4500 př. n. l., přinesla nejen přeměnu lovecko-sběračského způsobu života na zemědělské hospodaření, ale také populační růst.

Období zhruba od 8. do 1. století př. n. l. je tradičně spojováno s kolonizací irského území Kelty. Ta měla podle starších teorií probíhat v několika vlnách a s příchodem poslední skupiny, Gaelů, měl být ostrov podmaněn a rozdělen na několik království. Novější výzkumy však před teorií invaze keltských národů upřednostňují teorii kulturní a jazykové difuze. Analýza DNA totiž ukazuje, že většina irské populace nemá za předky Kelty, ale původní obyvatelstvo ostrova. Vyjma genetické stopy však po původních obyvatelích zbylo jen velmi málo. Naproti tomu keltská kultura ovlivnila irskou populaci na mnoho staletí, přičemž některé její rysy jsou patrné dodnes.

Nejdříve začalo docházet ke změně tradičního náboženství. Křesťanství se začalo do Irska šířit pravděpodobně v prvních stoletích našeho letopočtu a v roce 431 již v zemi musel být dostatek věřících, protože jim Řím ustanovil biskupa. Šíření nového náboženství se v 5. století zrychlovalo a v důsledku toho tradice keltských duchovních, druidů, postupně zanikla. Je však třeba podotknout, že změna víry byla postupná a nenásilná. Mnoho z keltských tradic, umění či sociálního a právního systému přetrvalo a rozvoj písemnictví spojený s příchodem křesťanství je dokonce pomohl uchovat.

Kolem roku 800 byla éra klášterní kultury a regionálních dynastií poprvé narušena invazí Vikingů. Následující více než dvě století se nesla ve znaku nesouvislých bojů a vln nájezdů drancujících města i kláštery. Od poloviny 9. století se Vikingové začali usazovat a

budovat první přímořské osady, mezi jinými i budoucí hlavní město Dublin. Postupně se díky svým výbojům posouvali dále do vnitrozemí ostrova. Nápor Vikingů byl nakonec odražen v bitvě u Clontarfu roku 1014. Vikingové přestali být rozhodující silou na území Irska a posléze splynuli s původním obyvatelstvem. Přesto po sobě zanechali mnoho pozůstatků, například z oblasti řemeslné výroby, jazyka, sídelní struktury apod.

Nadcházejících zhruba 150 let se sice obešlo bez zahraničních invazí, nešlo ale o období klidné. Irsko bylo v té době rozděleno na mnoho království, přičemž několik největších dynastií mezi sebou soupeřilo o kontrolu nad celým ostrovem. Intervence normanských žoldnéřů a následně i anglického krále Jindřicha II. v druhé polovině 12. století započaly téměř 800 let přímého vlivu Anglie na Irsko. Normané poměrně rychle a bez většího odporu obsadili většinu Irska. Od 14. století však jejich moc opět slábla. Důvodem byl nejen boj původních panovníků proti normanské nadvládě, ale také „černá smrt“, která Irsko zachvátila v roce 1348. Ta více než spíše rozptýleně žijící původní obyvatelstvo postihla právě Normany usídlené ve městech a vesnicích. Oblast pod nadvládou Anglie se tak zmenšila na okolí Dublinu, tzv. „Pale“. Mimo toto území byli Normané integrováni do irské společnosti.

Teprve nástup Tudorovců, konkrétně Jindřicha VIII., na anglický trůn znamenal opětovné nabytí kontroly Angličanů nad Irskem. V roce 1541 povýšil Jindřich VIII. Irsko na království a veden obavou z možné vzpoury začal získávat vyjednáváním či zbraní kontrolu nad celým ostrovem. Jeho následovníci proces dovršili a na počátku 17. století bylo Irsko poprvé ve své historii zcela podrobena. Éra tudorovského záboru se shoduje s obdobím reformace. Přestože docházelo ke kolonizaci anglickými i skotskými protestanty, zůstala většina obyvatel katolíky. Katolická menšina byla v dalších stoletích vystavena jak politickému, tak ekonomickému útlaku. Do rukou Angličanů se dostala nejen všechna moc, ale zároveň i naprostá většina půdy. Náboženské konflikty se staly běžnou součástí irské historie.

Od konce 18. století se Irové snažili intenzivně získat autonomii. Přesto byl ještě v roce 1801 upevněn svazek s Británií vznikem Spojeného království Velké Británie a Irska. Trvalo dalších 120 let než Irsko⁹ získalo alespoň částečnou samostatnost. Smlouvou

⁹ Alespoň jeho převážně katolická část.

z prosince roku 1921 vznikl Svobodný irský stát, britské dominium s vlastní vládou. Z původních 32 hrabství se jich však na novém zřízení podílelo pouze 26. Došlo tak k rozdělení ostrova na Jižní Irsko a Severní Irsko, které i nadále zůstalo součástí Spojeného království. Přestože již bylo Irsko fakticky samostatné, v roce 1949 se formálně prohlásilo republikou a vystoupilo z Commonwealthu. Pozoruhodné je, že se Angličanům za dlouhé období jejich nadvlády nepodařilo přesvědčit většinu irského obyvatelstva, aby „zreformovala“ své náboženství. Irská společnost si také udržela mnoho kulturních specifik. Jedno si však Irové uchovat nedokázali, a to vlastní jazyk. V 19. století ho z velké části nahradila angličtina. Irština zůstala mateřskou řečí pouze pro malou část obyvatelstva žijící především v západní části ostrova.

2.2. GEOGRAFICKÉ ASPEKTY

Na vývoji irské populace se do značné míry podepsaly specifické přírodní podmínky. Reliéf země je poměrně členitý, a přestože se hory vyskytují pouze na malé části ostrova, neznamená to, že by zbytek území tvořily úrodné nížiny. Tzv. „drumlíny“¹⁰, nespočetná jezírka a slatiny na jedné straně a rozlehlá vřesoviště na straně druhé představovaly po dlouhou dobu překážku migraci, ale i hospodářskému využití krajiny (Andrews 1994). Zemědělství se přesto stalo základem irského hospodářství. Mírné a vlhké oceánské podnebí a málo úrodná půda, která se na velké části území vyskytuje, jsou vhodnější pro růst trávy než pěstování hospodářských plodin. I proto je zdejší zemědělství založeno především na živočišné výrobě.

Naopak absence velkých zásob nerostného bohatství neumožnila podobně prudký rozvoj irského hospodářství, jaký zažily v období průmyslové revoluce ostatní západoevropské země. Významnější byl jen výskyt některých kovů (zinek a zlato) a stavebního materiálu. Jako hlavní energetická surovina sloužila po velkou část historie rašelina. Dnes je z domácích zdrojů¹¹ pokryta jen malá část celkové energetické spotřeby země (Wikipedia, The Free Encyclopedia 2006b). Na druhou stranu nedostatek nerostného bohatství byl pravděpodobně jednou z příčin „irského ekonomického zázraku“ posledních let. Irské hospodářství totiž bylo nuceno orientovat se na progresivnější průmyslové obory, které

¹⁰ Nízké, ale strmé vrchy ledovcového původu.

¹¹ Především výrobou vodní energie a těžbou zemního plynu.

jsou méně náročné na suroviny. Společenský rozvoj i demografické změny jsou na charakteru hospodářství do značné míry závislé a na irském populačním vývoji to bylo v minulosti jednoznačně patrné.

Přestože přírodní podmínky irskou společnost určitým způsobem ovlivnily, podstatnější roli pro ekonomický, sociální i populační vývoj sehrála geografická poloha. Irsko jako ostrovní země od kontinentu navíc oddělená nejen mořem, ale i největším z Britských ostrovů stálo až na samé periferii Evropy. Vliv hospodářsky vyspělých zemí pevninské Evropy na Irsko byl jen zprostředkovaný a myšlenky či nové technologie se v něm prosazovaly jen velmi pomalu. Ani blízkost největší velmoci éry průmyslové revoluce nebyla jednoznačnou výhodou, protože irská ekonomika sloužila mnohem vyspělejší Velké Británii spíše jako zdroj surovin¹² (Wikipedia, The Free Encyclopedia 2006a).

Další teoretickou výhodou mohla být pro Irsko jeho poloha mezi dvěma hlavními póly industrializovaného světa, Británií a Severní Amerikou. Ale také vliv Ameriky na ostrovní ekonomiku byl pozoruhodně malý. Kromě brambor, které přišly z Ameriky v 16. století, a emigrantů, kteří proudili opačným směrem v 19. století, geografická poloha žádný velký zisk Irsku nepřinesla (Andrews 1994). Teprve s ukončením britské nadvlády a otevřením irské ekonomiky světu v padesátých letech 20. století začalo docházet k využití potenciálu, který poloha Irska na spojnici Starého a Nového světa nabízí.

Typickým rysem ekonomického a společenského rozvoje, ale i populačních trendů v Irsku byla po dlouhou dobu regionální nerovnováha. Nejvýraznější byl tradičně kontrast mezi relativně prosperujícím západem a méně rozvinutým východem země. Západní hrabství byla vystavena složitějším přírodním podmínkám, ale také měla méně příznivou polohu vzhledem k finančním zdrojům a trhům a působilo na ně méně vnějších vlivů. Důsledkem byl nižší stupeň urbanizace, méně kvalitní infrastruktura nebo nižší příjmy a vyšší míra nezaměstnanosti. Z hlediska populačního se západ odlišoval zejména silnější emigrací, ale specifický byl i charakter demografické reprodukce. Především pak docházelo pomaleji k přeměně jeho tradičních rysů. V současnosti nejsou již rozdíly zdaleka tak patrné, přesto západ-východní rozdělení v mnoha oblastech přetrvává.

¹² Např. dřevo, mramor, hovězí maso a zelenina.

V rámci celého ostrova však existovala ještě jedna oblast v mnohém odlišná od zbytku ostrova. Jedná se o severní provincii Irsko, neboli Ulster. Celý sever Irsko zůstával dlouho špatně přístupný po souši z důvodu přírodních bariér, kdy ho od jihu oddělovaly hory, drumliny, lesy a voda. Vnější vlivům však byla severní hrabství na rozdíl od západních mnohem přístupnější, protože je od Skotska odděluje jen úzký průliv. Především díky tomu nezaostával Ulster ekonomicky za východním pobřežím a stal se vedle Dublinu hlavním centrem irské industrializace. V průběhu britské nadvlády došlo na severu k nejrozsáhlejší kolonizaci protestantským obyvatelstvem, ať již anglické či skotské národnosti, a v důsledku náboženské diverzifikace byl nakonec ostrov rozdělen na dvě části. Severní Irsko však netvoří celá historická provincie Ulster, ale pouze šest z jejích devíti hrabství (Andrews 1994).

2.3. SOCIO-EKONOMICKÉ PODMÍNKY

K zásadní proměně irské populace probíhající od šedesátých let 20. století by pravděpodobně nemohlo dojít, pokud by jí nepředcházela společenská a hospodářská transformace. Obrovský vliv na společnost měla v Irsku tradičně římskokatolická církev. V 19. století došlo navíc k dalšímu posílení tohoto vlivu. Poté, co příslušnost k irské národnosti přestala být definována společným jazykem, stalo se náboženské vyznání hlavním znakem odlišujícím původní obyvatelstvo od kolonizátorů. Katolická víra a její praktikování bylo navíc jakousi formou odporu proti protestantské většině na Britských ostrovech. Církev tak sehrála jednu z hlavních rolí při formování samostatného státu, a ani jeho vznik neznamenal odloučení náboženské a světské složky společnosti. Ústava z roku 1937 z velké části odráží postoje církve ke společenským otázkám. I legislativní úprava týkající se rodinné oblasti či problematiky lidské reprodukce a sexuality se po dlouhou dobu vyvíjela v souladu s církevní doktrínou (Phádraig 1995).

Teprve liberalizační trend druhé poloviny 20. století spojený s rozvojem individualismu, pronikáním odlišných kulturních vlivů do společnosti či zvýšením všeobecné vzdělanosti znamenal snížení moci církve. Zanedbatelný nebyl ani vliv médií, která se stala jakýmsi soupeřem církve v interpretaci hodnot společnosti (Phádraig 1995). Přestože pokles podílu osob hlásících se ke katolickému vyznání nebyl v posledních desetiletích příliš prudký¹³,

¹³ Mezi lety 1971 a 2002 se snížil o 5,5 % na 88,4 %.

stále méně lidí akceptovalo konzervativní aspekty církevní doktríny. Navíc byly uplynulé dekády ve znamení odklonu politiky a občanského práva od církevního učení. Přestalo platit, že by legislativa pouze odrážela postoje církve, a mnohé konzervativní zákony¹⁴ byly nahrazeny liberálnější úpravou (Mac Éinrí 1997).

Podřízené postavení žen je dalším z tradičních rysů, který v irské společnosti přetrvával až do dob nedávno minulých. Ženy byly znevýhodněné v mnoha aspektech života, když zastávaly podřízené postavení vůči mužům, ať již to byli jejich manželé, synové či bratři. Často vykonávaly náročnou a téměř vždy neplacenou práci, jejich strava byla většinou méně kvalitní a především v menších dávkách, než jakou dostávali muži (Kennedy 1973). Také Ústava odrážela skutečné postavení žen, když explicitně hovořila zvláště o jejich mateřské roli a povinnosti státu zajistit ženu tak, aby nezanedbávala své povinnosti v domácnosti. Některé zákony, zejména šlo o pracovní právo nebo problematiku rozpadu manželství, jednoznačně ženy znevýhodňovaly (Crotty, O'Neill 1998).

Poslední dekády ovšem přinesly změny i v této oblasti. Emancipace žen, jak známo, úzce souvisí s úrovní vzdělání. Reforma vzdělávacího systému z roku 1967 odstranila poplatky za sekundární školství, což přineslo nárůst vzdělanosti a potažmo i společenský a ekonomický rozvoj (Coleman 1999). Nárůst vzdělanosti se větší měrou projevil právě u ženské části populace. Zvyšující se emancipace a vyšší vzdělanost žen, ale také měnící se struktura hospodářství se odrazily i v jejich zapojení do (placeného) pracovního procesu. Ještě v roce 1971 mělo placené zaměstnání pouze 7,5 % vdaných žen, ale na počátku 21. století bylo zaměstnáno již přes 45 % vdaných žen. Zaměstnanost žen je na evropské poměry stále velmi nízká, změna byla ovšem velmi rychlá a výrazná.

Ženy se postupně začaly prosazovat i v politické sféře. Ženská hnutí zaznamenala především v osmdesátých a devadesátých letech mnohé úspěchy v legislativním boji proti konzervativním složkám společnosti (Mahon 1995). Je až paradoxem, že v devadesátých letech na křeslo prezidenta Irské republiky, stále ještě relativně konzervativní země, dosáhly dvě ženy¹⁵, které se navíc veřejně hlásily k feminismu (Crotty, O'Neill 1998). Tím, že ženy nabyly ekonomickou a politickou moc, získaly i určitou nezávislost na církvi.

¹⁴ Jako například zákony upravující rozvody, interrupci či antikoncepci.

¹⁵ Mary Robinson v roce 1992 a Mary McAleese v roce 1997.

Ta pro ně přestala být životně důležitá, protože již své ambice nemusely projevovat zprostředkovaně, ale byly na ní daleko méně závislé. Naopak církev ztratila možnost kontrolovat je i jejich sexuální život (Mahon 1995).

Pravděpodobně nejzásadnější přeměnou prošlo v druhé polovině 20. století hospodářství Irska. Z uzavřené a protekcionistické ekonomiky postavené na zemědělské výrobě, jejímž téměř výhradním odbytištěm byla Velká Británie a hlavním vývozním artiklem nezpracované suroviny, se Irsko v průběhu několika dekád proměnilo na „keltského tygra“ s prudkým ekonomickým rozvojem založeným na terciéru, „hi-tech“ průmyslových oborech a exportu technologicky náročných výrobků do celého světa.

Transformaci nastartoval konec padesátých let a vládní „Program ekonomického rozvoje“, který znamenal ukončení dlouhotrvající politiky izolacionismu a naopak nástup modernizace ekonomiky. Rozvoj volného obchodu a ekonomiky zaměřené na export a lákání zahraničních investorů přinesl očekávané výsledky. V šedesátých letech, která byla navíc obdobím celosvětového ekonomického boomu, byl zaregistrován rychlý hospodářský růst (Lynch 1994, Mac Éinrí 1997). V takovém ekonomickém prostředí samozřejmě nebyla dlouhodobě udržitelná ani tradiční zemědělská struktura hospodářství. Irská republika tak se zpožděním více než půlstoletí za ostatními západoevropskými zeměmi nastoupila cestu industrializace. I struktura zaměstnanosti se velmi rychle posunula od zemědělství k progresivnějším sektorům průmyslovým a ke službám.

Další impuls ekonomickému rozvoji dal vstup Irska do Evropského hospodářského společenství v roce 1973. Členství v EHS poskytlo Irsku nejen přímé ekonomické výhody ve formě různých dotací, na které mělo jako jeden z nejchudších států nárok, ale zajistilo i potřebnou stabilitu irského hospodářství. Osmdesátá léta přinesla zpomalení ekonomiky především v důsledku rychlého nárůstu veřejného dluhu. Změna fiskální politiky a zlepšení mezinárodního ekonomického prostředí na konci osmdesátých let však Irsko vrátilo na růstovou dráhu a devadesátá léta byla obdobím nebývalého ekonomického boomu (Sexton 2001). Kromě pozoruhodných strukturálních změn došlo i k prudkému růstu ekonomiky a zaměstnanosti. Růst hrubého domácího produktu na konci devadesátých let přesahoval 8 % ročně a míra nezaměstnanosti klesla v roce 2001 pod 4 %. Irsko se tak posunulo mezi ekonomicky nejvyspělejší evropské země.

3. FORMOVÁNÍ A ROZPAD RODIN

3.1. SŇATEČNOST: DO PADESÁTÝCH LET 20. STOLETÍ

Časování stejně jako úroveň irské sňatečnosti v předstatistickém období jsou pro historické demografy zatím poměrně velkou neznámou. Podle některých soudobých záznamů byl obvyklý sňatkový věk ve století před hladomorem¹⁶ velmi nízký. U mužů se měl pohybovat okolo hranice 20 let a ženy se údajně vdávaly dokonce o několik let dříve (Drake 1963). První spolehlivý census, provedený v roce 1841, ovšem hypotézu takto časného sňatku nepotvrzuje. Průměrný věk při sňatku se podle výpočtů pohyboval mezi 24-25 lety u žen a mezi 27-29 lety u mužů¹⁷. Je možné, že v dekadách před censem z roku 1841 došlo k nárůstu sňatkového věku a retrospektivní data i určitý slabý nárůst naznačují. Přesto je teorie velmi časného sňatku v 18. a první polovině 19. století spíše nepravděpodobná (Mokyr, Ó Gráda 1984).

Ještě méně informací máme o úrovni sňatečnosti. Obecně se soudí, že byl sňatek do poloviny 19. století univerzálním pro většinu irské populace (Kennedy, Clarkson 1993, Mokyr, Ó Gráda 1984) a podíl osob, které sňatek neuzavřely, byl velmi nízký. První dostupná data ze sčítání roku 1841 tuto domněnku potvrzují. Podíl svobodných mužů ve věku 46-55 byl 10 % a svobodné ženy činily 12 % z populace 46-55letých (Kennedy 1973).

Po hladomoru nastaly ve sňatkovém chování zásadní změny, které irský populační vývoj ovlivňovaly až do poloviny 20. století. Přestože nepanuje jednoznačná shoda na tom, zda šlo o přímý důsledek této katastrofy, hrubá míra sňatečnosti klesala od počátku registrace přirozené měny v roce 1864 až na historické minimum 3,57 ‰ v roce 1880¹⁸ (Obr. 1). Ani postupný nárůst, který následoval, nebyl příliš rychlý. Na konci padesátých let hrubá míra sňatečnosti přesahovala jen mírně hodnotu 5 ‰. Je třeba si uvědomit, že hrubá míra sňatečnosti není dokonalým ukazatelem, protože je ovlivněna věkovou strukturou populace. Vývoj úrovně definitivního celibátu¹⁹ v období po hladomoru ale také potvrzuje,

¹⁶ Hladomorem je zde i dále v textu míněn ten, který Irsko postihl v letech 1845-1849.

¹⁷ Hodnoty jsou vypočítány z dat za 32 hrabství.

¹⁸ Podle irské Emigrační komise ustanovené v roce 1948 šlo o vůbec nejnižší hodnotu, zaznamenanou v jakémkoli státě v moderní historii (Walsh 1970).

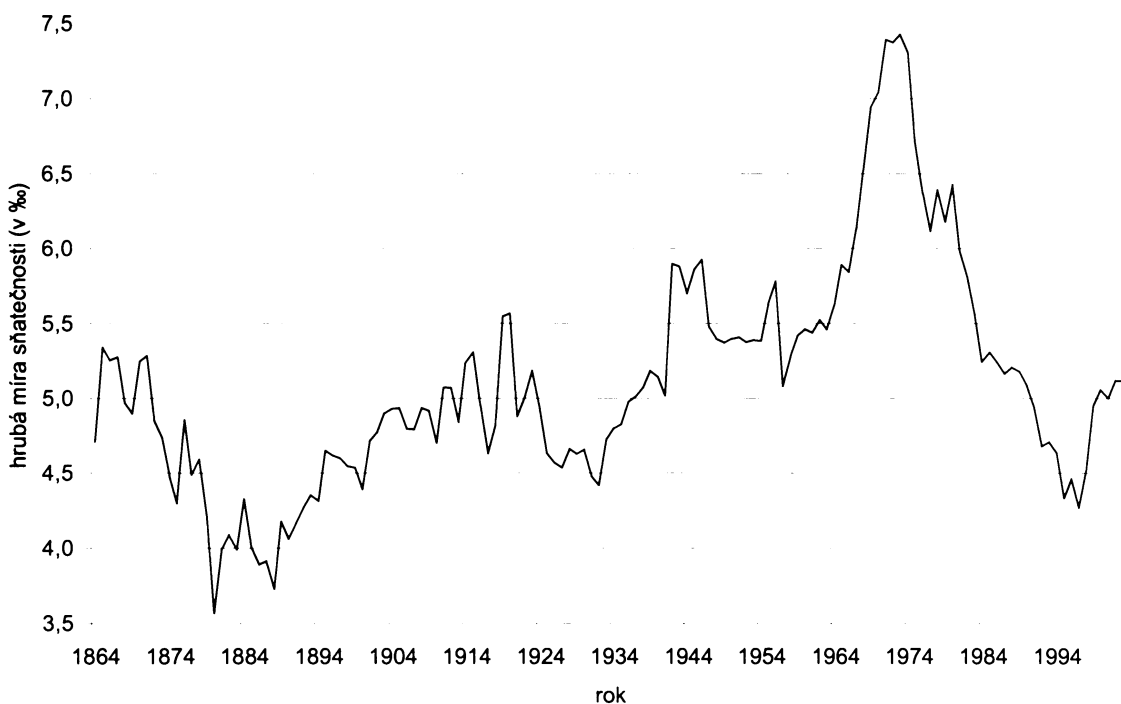
¹⁹ Měřeno poměrem svobodných ve věku 45-54.

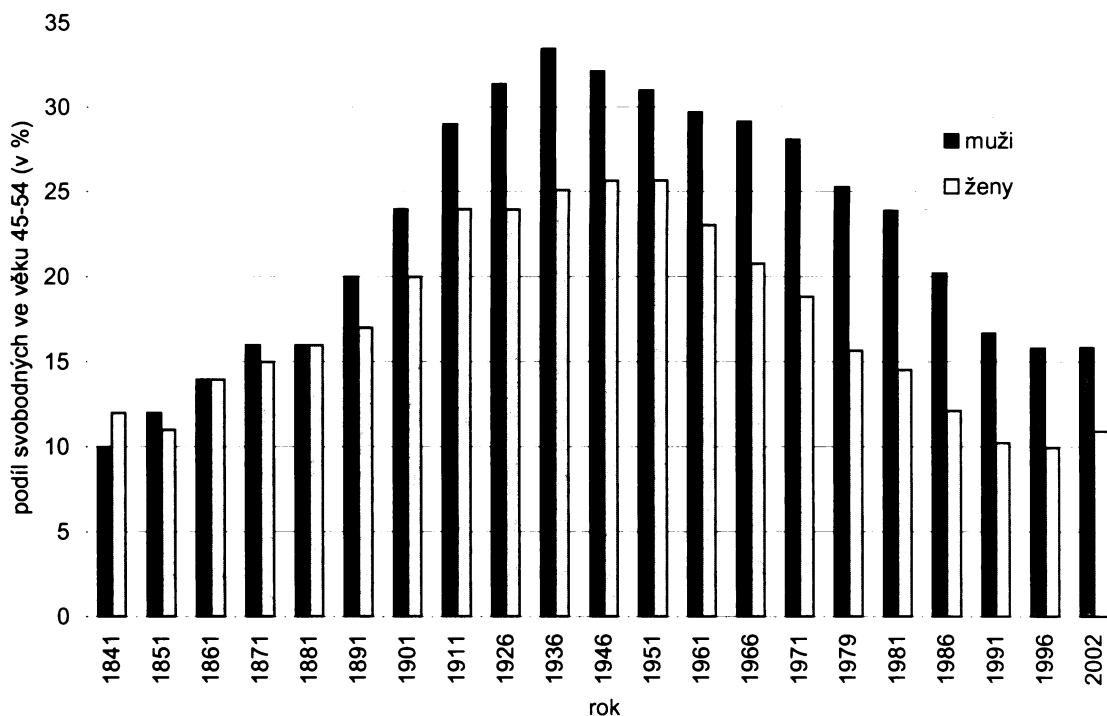
že došlo ke snížení incidence sňatečnosti (Obr. 2). Zatímco u mužů dosáhl tento ukazatel nejvyšších hodnot v roce 1936 (34 %), u žen ještě o dekádu a půl později (26 %). Úroveň definitivního celibátu tak byla od konce 19. století jednou z nejvyšších mezi vyspělými státy. Rozdíl v hodnotách tohoto ukazatele mezi pohlavími po roce 1881 se vysvětluje vyšší úrovní emigrace žen (Kennedy 1973).

Také věk při vstupu do manželství se v období po hladomoru výrazně zvýšil. Průměrný věk při vstupu do manželství byl v Irsku registrován až od roku 1957, ale určité informace o časování sňatků bylo možné získat z vybraných censů. Poprvé byl průměrný sňatkový věk publikován v roce 1926. Muži se podle těchto dat v průměru ženili ve věku 35 let a ženy vdávaly ve věku 29 let. Od té doby se průměrný věk při vstupu do manželství opět začal snižovat (33 let u mužů a 28 let u žen v roce 1946). Přesto však byly sňatky, v porovnání s ostatními evropskými státy, realizovány velmi pozdě (Kennedy 1973).

Obr. 1. Hrubá míra sňatečnosti v letech 1864-2003 (v ‰)

Zdroj dat: Central Statistics Office of Ireland

Obr. 2: Podíl svobodných ve věku 45-54 let v letech 1841-2002 (v %)

Zdroj dat: Kennedy 1973, Central Statistics Office of Ireland

Charakteristické rysy irského sňatkového chování ve století po hladomoru, tedy pozdní a nízká sňatečnost a vysoká úroveň definitivního celibátu, nebyly v minulosti v Evropě až tak výjimečné. Stav, kdy velká část populace zůstávala svobodná a i ti co sňatek uzavřeli, tak činili relativně pozdě, se nevymykal tzv. „evropskému sňatkovému vzorci,“ který se měl vyskytovat v zemích ležících západně od spojnice Petrohradu a Terstu (Hajnal 1965). Irsko ovšem bylo velmi pozdním a extrémním případem tohoto vzorce (Kennedy 1973, Guinnane 1994). Zatímco ostatní západoevropské populace již v druhé polovině 19. století kontrolovaly svůj populační růst snížením úrovně plodnosti, Irové neomezovali plodnost uvnitř manželství, ale počet osob, které do manželství vstoupily a délku fertilního života v manželství. Přihlédneme-li k tomu, že v té době takřka nedocházelo k realizaci plodnosti mimo manželský svazek, šlo „de facto“ také o omezování plodnosti.

Jak je tedy možné nízkou a pozdní sňatečnost druhé poloviny 19. a první poloviny 20. století vysvětlit? Nabízí se spojitost mezi ní a hladomorem. Je možné, že irská populace reagovala na šok z této katastrofy omezením svého růstu prostřednictvím specifického sňatkového chování? Analogie s jinými populacemi tuto hypotézu nepotvrzuje. Naopak po krizových situacích téměř vždy přišel populační růst (Guinnane 1994). Vysvětlení je třeba hledat především ve změnách ekonomických a sociálních podmínkách.

Prvním socio-ekonomickým faktorem, který ovlivňoval sňatkové chování v převážně rurálním Irsku již v období před hladomorem, byla dostupnost půdy. Zatímco v 18. století se běžně hospodařilo na malých pozemcích, které byly pro mladé páry toužící po sňatku snadno dostupné k pronajmutí (Clarkson 1981, Kennedy, Clarkson 1993), v 19. století se postupně zvětšovala velikost farem. Potřeba větší ekonomické soběstačnosti a menší závislosti na jedné složce potravy²⁰ v období po hladomoru sjednocování pozemků ještě urychlila. Založit rodinu a vlastní hospodářství tak bylo pro svobodné obyvatelstvo čím dál tím obtížnější.

Zároveň došlo ke změně rodinného systému. Tzv. „kmenová rodina“ začala od 19. století, a především v jeho druhé polovině, převažovat nad rodinou nukleární (Salazar 2003). Hlavním rysem nové rodinné formy bylo, že se dědicem rodinné državy stalo pouze jedno z dětí dané generace²¹. Na jednu stranu se tak zvyšoval sňatkový věk dědice, protože ten musel čekat, než získá hospodářství od svého otce. Na druhou stranu se zvýšila i úroveň definitivního celibátu, protože ti, co se nestali dědici, často zůstávali svobodní na rodinné farmě (Kennedy 1973).

Proč tomu tak bylo vysvětluje poslední faktor. Tím, že na sebe osoba nevezala břemeno manželství a výchovy dětí, totiž zvyšovala svůj životní standard (Kennedy 1973). Navíc manželství pozbylo určitých funkcí, které dříve mělo. Se zvýšením práv vlastníků a rozvojem systému sociálního zabezpečení se manželství a děti staly méně atraktivními (Guinnane 1994). Mnoho osob tak raději volilo relativně bezpečný život na rodinné farmě, než sňatek a nejistou budoucnost bezzemka. Alternativním řešením, jak získat určitý status a přitom nezůstat svobodný, se pro mnoho Irů stala emigrace.

3.2. SŇATEČNOST: OD ŠEDESÁTÝCH LET 20. STOLETÍ PO SOUČASNOST

3.2.1. ZMĚNA CHARAKTERU NEBO PŘECHODNÝ STAV?

Přestože již předchozí dekády naznačovaly určitý posun k časnějšímu a častějšímu sňatku, teprve léta šedesátá znamenala skutečnou změnu sňatkového chování svobodných Irů. Výrazný nárůst úrovně sňatečnosti v šedesátých letech je nejčastěji spojován s rychlým ekonomickým rozvojem Irska. Růst životní úrovně možná měl vliv na ochotu párů

²⁰ Před hladomorem byly brambory hlavní a často takřka jedinou složkou potravy pro většinu populace.

²¹ Dědicem se zpravidla stával nejstarší syn.

vstupovat do manželství, ale rychlost, s jakou se četnost sňatků zvyšovala, spíše souvisela s měnící se strukturou hospodářství. Odklon od zemědělství znamenal menší závislost populace na půdě a potažmo i rodině (Seward, Igoe, Richardson, Cosimo 2005). Mladí lidé tak získali větší vliv na vlastní rozhodnutí, zda uzavřou sňatek.

Zdálo se tak, že byl překonán jeden z výjimečných rysů irské populace, a sňatečnost Irů se již dále neměla příliš lišit od sňatečnosti ostatních západoevropanů. Proč se ovšem od poloviny sedmdesátých do poloviny devadesátých let 20. století jak úroveň, tak časování sňatku vrátily tam, kde byly naposledy někdy na přelomu 19. a 20. století? Je možné, že byl sňatkový boom šedesátých let pouze přechodným stavem a že poté co odezněl, se opět projevil tradiční irský charakter sňatečnosti? Nikoliv. Zdánlivý návrat k dřívějšímu sňatkovému vzorci byl totiž doprovázen podstatnou změnou podmínek pro formování rodin.

Zatímco ještě v šedesátých letech bylo v Irsku manželství branou k sexuálnímu životu a reprodukci, liberalizace společnosti následujících dekád přinesla oslabení reprodukční funkce manželství. Manželské svazky byly rostoucí měrou nahrazovány různými formami nesezdaného soužití partnerů a mimomanželská plodnost začal být nejen společensky tolerována, ale také mnohem častěji realizována. Být svobodný již nutně neznamenalo vyhnout se vzniku rodiny, i když v mnoha případech tomu tak stále bylo. Snížení úrovně formování rodin od sedmdesátých let proto nebylo zdaleka tak rychlé, jak by se při pohledu na křivky sňatečnosti mohlo zdát (Fahey 2005).

3.2.2. VÝVOJ ÚROVNĚ A ČASOVÁNÍ SŇATEČNOSTI

Prudký růst irské hrubé míry sňatečnosti registrovaný *od začátku šedesátých let do poloviny sedmdesátých let 20. století* ostře kontrastuje s předchozím vývojem (Obr. 1). Přestože se hrubá míra sňatečnosti zvyšovala již od konce 19. století, zaostávala ještě v roce 1960 daleko za obvyklými západoevropskými hodnotami (Tab. 1). Ani maximální hodnota 7,4 sňatků na 1 tis. obyvatel, které bylo dosaženo v roce 1973, nebyla v poválečné Evropě ničím neobvyklým. V rozmezí jedné dekády ovšem došlo ke stejně velkému nárůstu jako v předchozích osmdesáti letech.

Větší dostupnost manželství pro svobodnou část populace se odrazila i na poměrně rychle se snižujícím věku při vstupu do manželství (Obr. 3). Průměrný věk žen při prvním sňatku klesnul v polovině sedmdesátých let až pod hranici 25 let. Svobodní muži se na konci sedmdesátých let v průměru ženili před dosažením 27. narozenin. Také pokles sňatkového

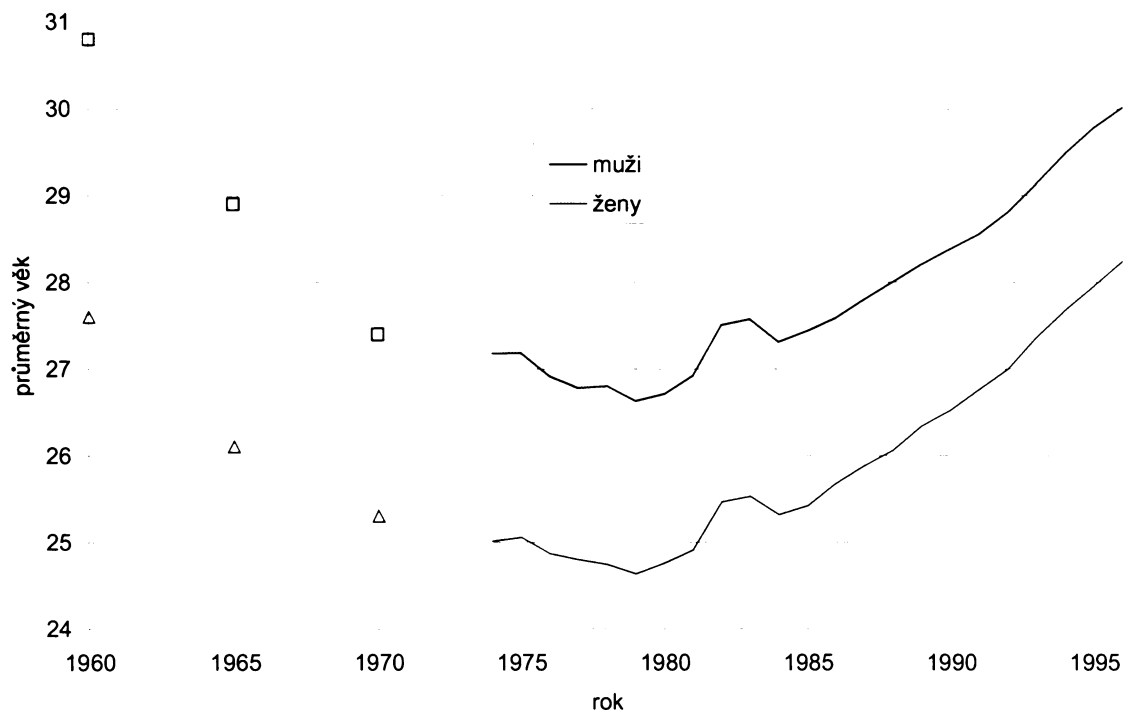
věku žen byl opožděn ve srovnání se západoevropskými zeměmi a Irsko nikdy nedosáhlo tak nízkých hodnot jako většina sledovaných zemí (Tab. 2). Navzdory tomu se alespoň na čas jednoznačně odklonilo od svého tradičního sňatkového vzorce s velmi nízkou mírou sňatečnosti a výjimečně vysokým věkem při vstupu do manželství.

Tab. 1: Hrubá míra sňatečnosti v letech 1960-2003, vybrané evropské země (v ‰)

rok	1960	1970	1980	1990	2003	Index 2003/1960
Dánsko	7,8	7,4	5,2	6,1	6,5	83
Řecko	7,0	7,7	6,5	5,8	5,5	79
Švýcarsko	7,8	7,6	5,7	6,9	5,5	71
Island	7,4	7,8	5,7	4,5	5,3	72
Irsko²	5,5	7,0	6,4	5,1	5,1	93
Spojené království ²	7,5	8,5	7,4	6,5	5,1	68
Španělsko ²	7,8	7,4	5,9	5,7	5,0	64
EU 15 ²	7,9	7,7	6,3	6,0	4,8	61
Česká republika	7,7	9,2	7,6	8,8	4,8	62
Německo ¹	9,5	7,4	6,3	6,5	4,6	49
Francie ²	7,0	7,8	6,2	5,1	4,6	66
Itálie ²	7,7	7,4	5,7	5,6	4,5	58
Maďarsko	8,9	9,4	7,5	6,4	4,5	51
Švédsko	6,7	5,4	4,5	4,7	4,4	66

1) včetně bývalé NDR, 2) hodnoty za rok 2003 jsou odhady, Zdroj dat: Eurostat

Obr. 3: Průměrný věk při prvním sňatku podle pohlaví v letech 1960-1996

Zdroj dat: Eurostat

Tab. 2: Průměrný věk žen při prvním sňatku v letech 1960-1996, vybrané evropské země

rok	1960	1970	1980	1990	1996	Index 1996/1960
Dánsko	22,8	22,8	24,6	27,6	29,7	130
Švédsko	23,9	23,9	26,0	27,5	28,9	121
Island ²	?	23,5	23,7	26,8	28,8	-
Irsko	27,6	25,3	24,7	26,5	28,2	102
Francie	23,0	22,6	23,0	25,6	27,4	119
Švýcarsko	24,9	24,2	25,1	26,8	27,3	110
Španělsko	26,1	24,7	23,5	25,3	27,1	104
Itálie	24,8	23,9	23,9	25,6	26,8	108
Spojené království ³	?	?	24,5	25,0	26,7	-
Německo ¹	23,4	22,5	22,9	25,3	26,6	114
<i>EU 15</i> ⁴	<i>24,1</i>	<i>23,2</i>	<i>23,3</i>	<i>25,3</i>	<i>26,5</i>	<i>110</i>
Řecko	25,2	23,7	?	24,7	26,0	103
Česká republika	?	21,6	21,5	21,1	22,9	-
Maďarsko	21,9	21,1	21,3	21,5	22,6	103

1) včetně bývalé NDR, 2) 1970 - hodnota za rok 1971, 3) 1980 - hodnota za rok 1982, 4) 1996 - hodnota za rok 1995, Zdroj dat: Eurostat

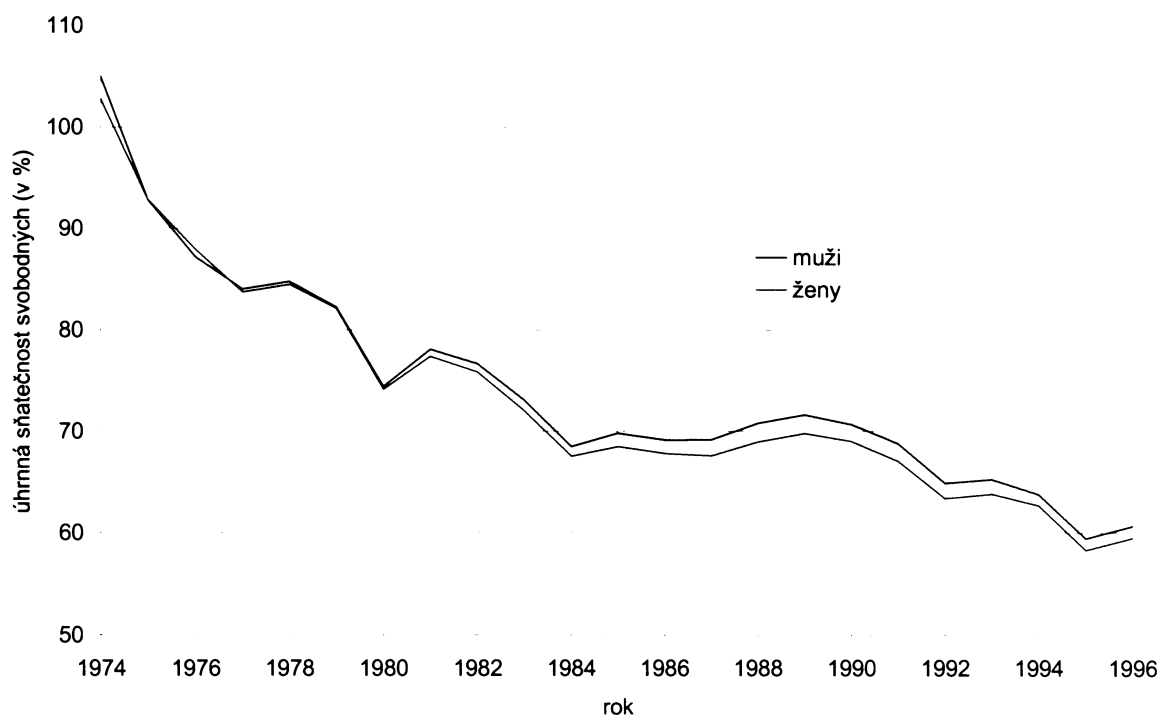
Období vysoké incidence sňatečnosti a nízkého sňatkového věku však nemělo mít dlouhého trvání. Již *od druhé poloviny sedmdesátých let 20. století* byl zaznamenán pokles hrubé míry sňatečnosti a i přes určité kolísání, především na přelomu sedmé a osmé dekády, pokles pokračoval až *do poloviny let devadesátých* (Obr. 1). V roce 1997 se hrubá míra sňatečnosti propadla na stoleté minimum 4,3 sňatků na tis. obyvatel. Také ukazatel úhrnné sňatečnosti svobodných²² potvrzuje výše zmíněnou tendenci (Obr. 4). Mezi lety 1974 a 1995 se totiž snížil z hodnot dočasně přesahujících 100 % na zhruba 60%. To znamená, že pokud by byly dlouhodobě zachovány sňatkové poměry z poloviny devadesátých let, dosáhl by ukazatel definitivního celibátu přibližně 40 %.

Ve sledovaném období se začal znovu projevat i další charakteristický rys tradiční irské sňatečnosti - vysoký sňatkový věk. Průměrný sňatkový věk svobodných se v roce 1979 odrazil ode dna (24,6 let u žen a 26,6 let u mužů) a za 15 let vzrostl o zhruba 3,5 roku (Obr. 3). Přestože se irská populace jak úrovní, tak časováním sňatečnosti znovu přiblížila stavu, který byl zaznamenán ve století následujícím po hladomoru, nebyla již tato situace v poslední čtvrti 20. století v evropském kontextu ničím výjimečná. Potvrzuje to i změna

²² Sňatky svobodných činily až do uvolnění rozvodové legislativy v roce 1997 naprostou většinu všech sňatků. Ve sledovaném období bylo pouze zhruba 1 % novomanželů ovdovělých.

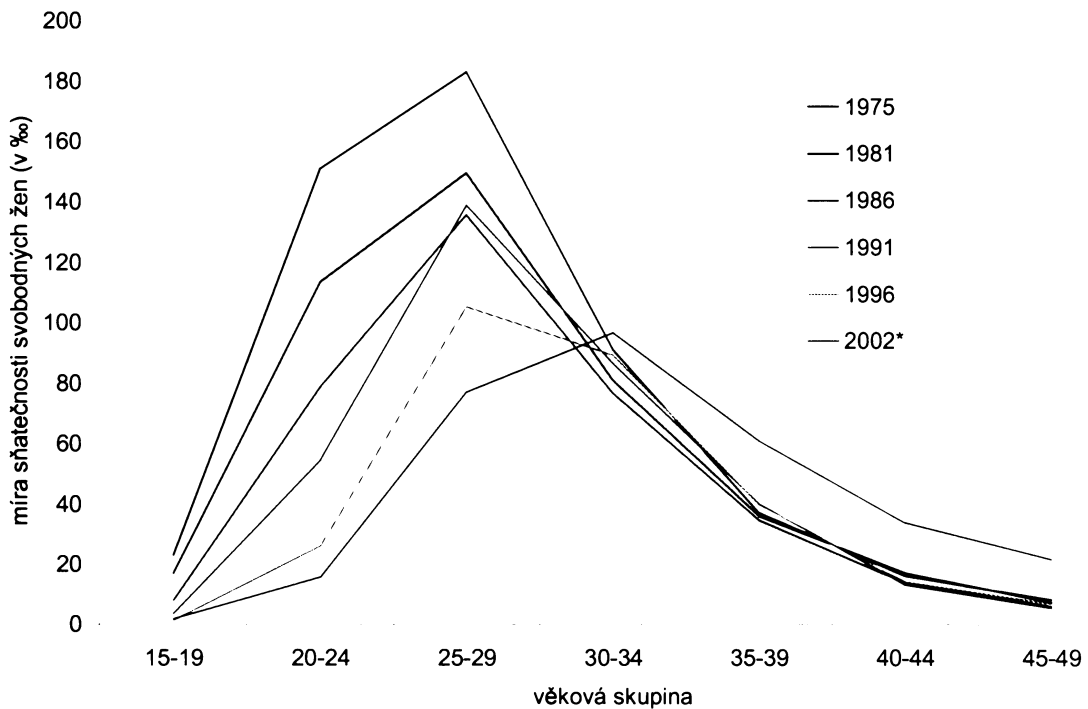
ukazatelů sňatečnosti ve vybraných evropských zemích (Tab. 1 a Tab. 2). Podobný vývoj směrem k nižší úrovni sňatečnosti a vyššímu sňatkovému věku totiž zaznamenala většina sledovaných zemí.

Obr. 4: Úhrnná sňatečnost svobodných podle pohlaví v letech 1974-1996 (v %)

Zdroj dat: Eurostat

Rozbor věkově specifických měr sňatečnosti svobodných žen nám může pomoci porozumět, co se za změnou v intenzitě a časování sňatečnosti vlastně skrývá (Obr. 5). Z křivek vyplývá, že mezi lety 1975 a 1996 poklesly míry sňatečnosti svobodných u věkových skupin pod 30 let, zatímco ženy třicetileté a starší uzavíraly první sňatek přibližně stejně často na začátku i na konci sledovaného období. To, že v průběhu let nebyl zaznamenán výrazný nárůst měr sňatečnosti u „starších“ svobodných žen, naznačuje, že nedocházelo k odkládání sňatků do vyššího věku. Nárůst průměrného věku při vstupu do manželství tak spíše odráží odklon mladších žen od formálního svazku (McCarthy, Murphy-Lawless 1997).

Obr. 5: Věkově specifické míry sňatečnosti svobodných žen v letech 1975-2002 (v ‰)

* V čitateli jsou sňatky všech žen, Zdroj dat: Eurostat, Central Statistics Office of Ireland, McCarthy, Murphy-Lawless 1997

Od poloviny devadesátých let 20. století nastal obrat ve vývoji celkové úrovně sňatečnosti. Hrubá míra sňatečnosti vzrostla opět nad 5 sňatků na tis. obyvatel a na této hodnotě se drží i na začátku 21. století (Obr. 1). Přestože zatím nejsou dostupná data za sňatky podle rodinného stavu, je zřejmé, že se na růstovém trendu úrovně sňatečnosti velkou měrou podílelo přijetí rozvodové legislativy v roce 1997, které rozvedeným osobám umožnilo uzavřít opětovný sňatek. Ze sčítání v roce 2002 vyplývá, že zhruba 14 tis. rozvedených osob znovu vstoupilo do manželství. Počet sňatků, které byly za toto období uzavřeny navíc, činí asi 12,7 tis., to představuje 25,4 tis. osob uzavírajících sňatek (Tab. 3). Větší část nárůstu četnosti sňatků je tedy způsobena změnou legislativy. Navíc si musíme uvědomit, že i v případě druhých manželství jde většinou o sňatek rozvedené osoby s osobou svobodnou (Fahey 2005). Podíl sňatků, v nichž je jedna osoba rozvedená, je tak ještě vyšší než by se na první pohled zdálo.

Tab. 3: Sňatky, které byly mezi lety 1998-2002 uzavřeny „navíc“ oproti roku 1997

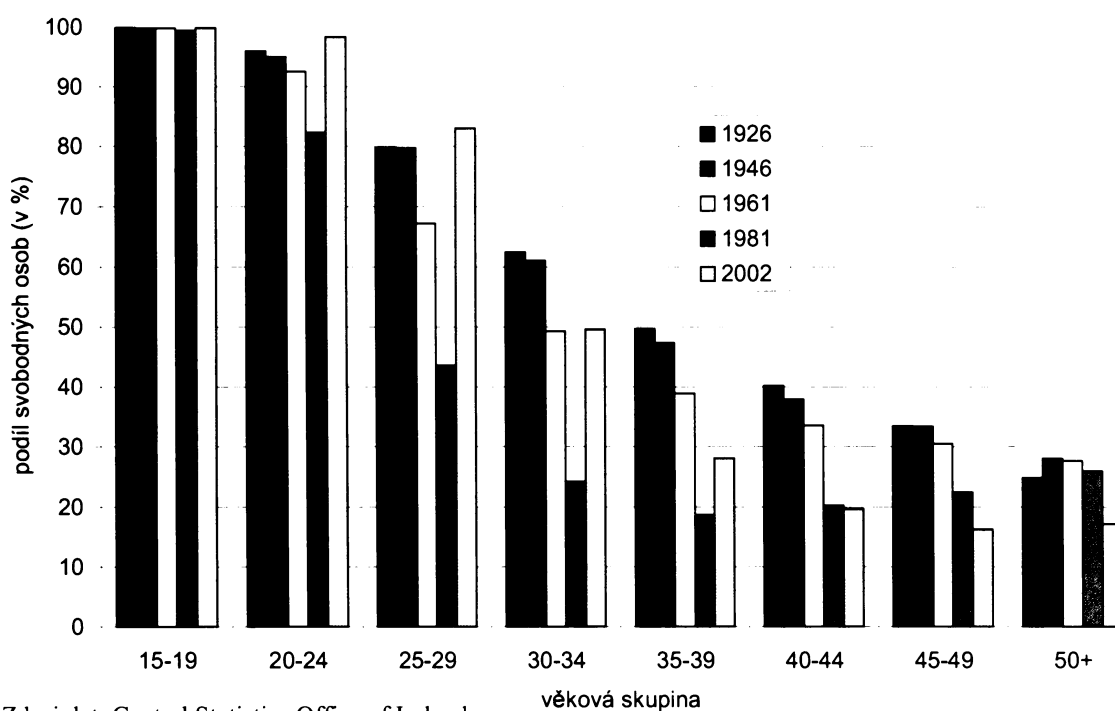
rok	1997	1998	1999	2000	2001	2002	celkem do 31.4.2002
počet sňatků	15631	16783	18526	19168	19246	20047	
sňatky "navíc"	0	1152	2895	3537	3615	4416	15615

Zdroj dat: Central Statistics Office of Ireland

Fakt, že se na nárůstu počtu sňatků výrazně podepsala rozvodová legislativa, nic nemění na tom, že i počet svobodných osob uzavírajících sňatek vzrostl²³. Ekonomický růst, který Irsko v devadesátých letech zažilo, a s ním související optimismus svobodných párů²⁴, je jednou z možných příčin takového nárůstu. Na druhou stranu je třeba podotknout, že se zvětšila i populace svobodných osob. Minimálně u žen ve věkových skupinách 20-24 a 25-29 je pak zřejmé, že klesla míra sňatečnosti svobodných²⁵ (Obr. 5).

Počet svobodných osob v populaci je zajímavý z toho důvodu, že se v něm odráží předchozí úroveň sňatečnosti svobodných. Z grafů (Obr. 6 a Obr. 7) je patrné, že od roku 1981 narostl podíl svobodných žen ve věku 15-44 let a svobodných mužů ve věku 15-39 let. Tento posun je nejen důsledkem změn sňatkového chování žen, ale vliv má i úmrtnost podle rodinného stavu a v tomto věkovém intervalu pak především migrace podle rodinného stavu. Ukazatel definitivního celibátu (Obr. 2) začal znovu růst až mezi posledními dvěma sčítáními, kdy se již do věku 45-54 let začaly dostávat osoby, které neprošly sňatkovým bohem z přelomu šedesátých a sedmdesátých let.

Obr. 6: Podíl svobodných osob z celé populace v letech 1926-2002, muži (v %)

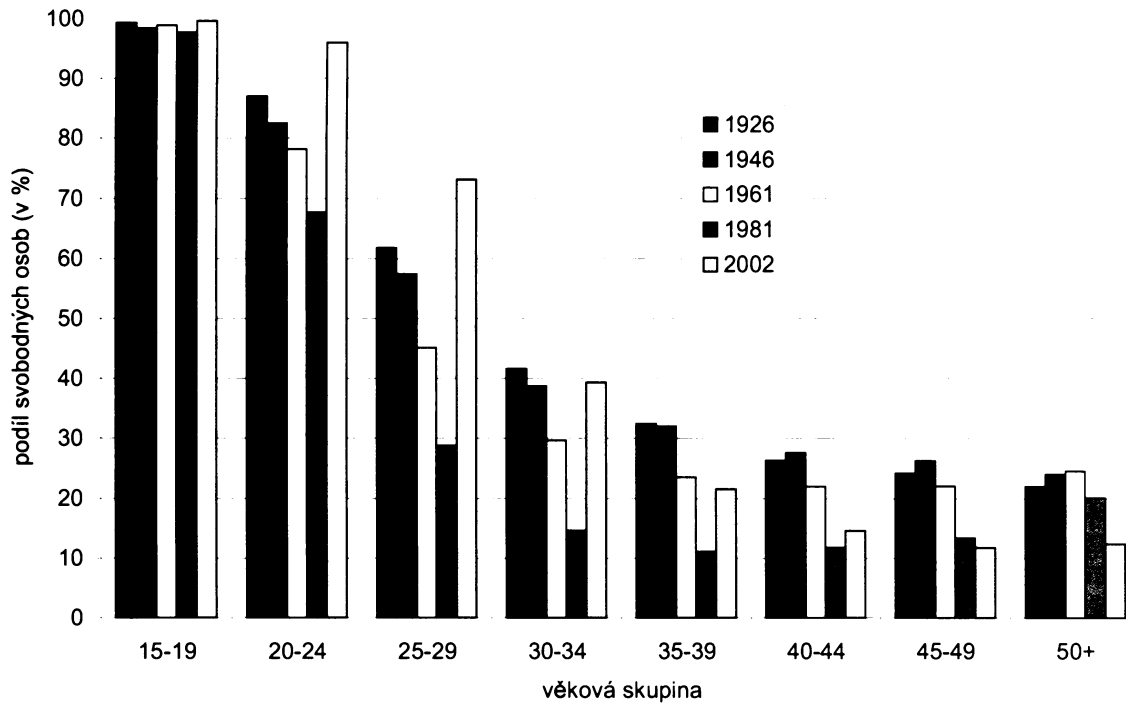
Zdroj dat: Central Statistics Office of Ireland

²³ Za předpokladu, že výrazně nestoupl podíl ovdovělých osob uzavírajících sňatek.

²⁴ Popř. párů, v kterých byla svobodná jedna osoba.

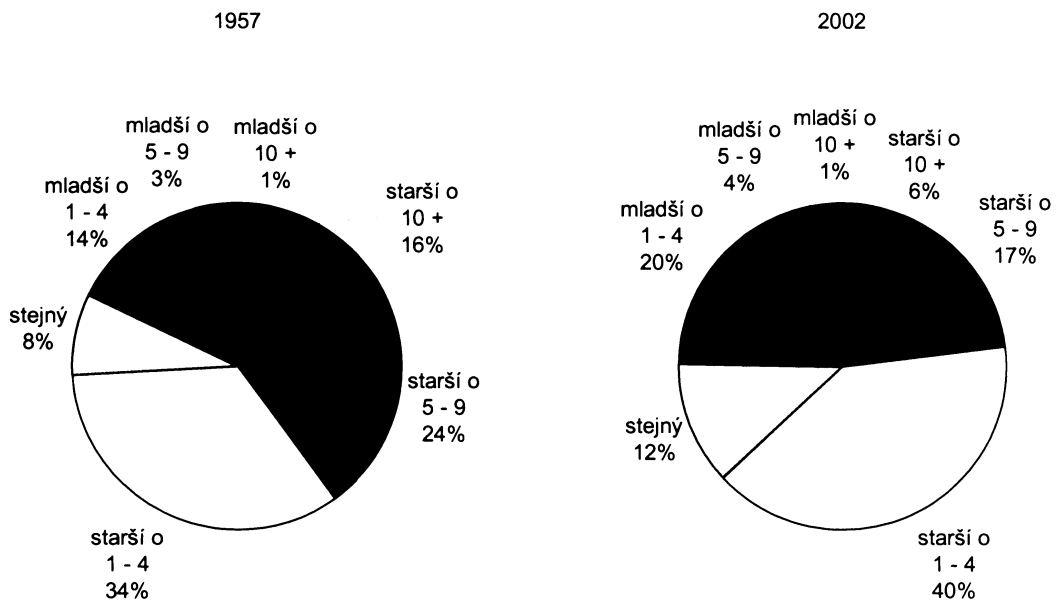
²⁵ I pokud by všechny sňatky v těchto věkových skupinách uzavíraly svobodné ženy.

Obr. 7: Podíl svobodných osob z celé populace v letech 1926-2002, ženy (v %)

Zdroj dat: Central Statistics Office of Ireland

Obr. 8: Relativní věk ženicha vůči nevěstě v letech 1957 a 2002 (v %)

Zdroj dat: Walsh 1972, Central Statistics Office of Ireland

Pokud jde o průměrný sňatkový věk snoubenců, tak ten se zvýšil o 2 roky u žen a 2,3 roky u mužů. Z dostupných dat však není možné zjistit do jaké míry se na nárůstu podílel růst průměrného věku při prvním sňatku a jaký podíl měla zvýšená incidence opakovaných sňatků. Jisté je naopak to, že se po dlouhé době zvýšil rozdíl mezi věkem partnerů při vstupu do manželství, a to na 2,1 roku (1,8 roku v roce 1996). Přesto si byli manželé věkově mnohem blíže než před počátkem transformace sňatečnosti (Obr. 8). Zatímco v roce 1957 bylo 40 % mužů uzavírajících sňatek o více než 5 let starších než jejich nastávající manželky, v roce 2002 to bylo jen 23 %. Naopak podíl partnerů, jejichž věkový rozdíl činil méně než 5 let, vzrostl z 56 % v roce 1957 na 72 %. Zmenšení věkových rozdílů mezi páry je odrazem větší individuální svobody jednotlivce a zrovnoprávnění vztahu mezi mužem a ženou (Seward, Igoe, Richardson, Cosimo 2005).

3.3. NOVÉ FORMY SOUŽITÍ

Jednou z nejdůležitějších charakteristik druhého demografického přechodu je nahrazování tradičních manželských svazků novými formami soužití. Irská společnost, která se počínaje sedmdesátými léty 20. století stále více liberalizovala, byla rostoucí měrou ochotna akceptovat soužití nepříbuzných osob v jiném než manželském svazku. Přestože se různorodé formy soužití vyskytovaly již dlouho před „společenskou revolucí“ druhé poloviny 20. století, šlo často jen o okrajovou záležitost. Doba, kdy se chování, které bývalo považováno za bohémské a společensky nevhodné, změnilo na přijatelné a běžné pro širší společenské vrstvy, měla teprve nastat (Halpin, O'Donoghue 2004).

Spektrum nových forem soužití je velmi široké: svobodnými matkami (nebo otci) počínaje a homosexuálními svazky konče. Pro nás jsou však nejdůležitější nesezdaná soužití heterosexuálních párů. Ta mají totiž vedle manželských svazků největší význam pro reprodukci. Také typů tzv. „kohabitací“ je více, ne všechny svazky jsou náhradou za manželství, ale mohou být například jakýmsi testem před vstupem do manželství.

Faktory, které ovlivňují rostoucí incidenci nesezdaných svazků jsou známé. Kromě všeobecného uvolnění společenských norem a zmírnění postojů k „netradičním“ formám soužití je to především změna v postavení mezi mužem a ženou. Žena se, i prostřednictvím zvýšené pracovní participace, stává svobodnější a méně závislou na muži. Oslabuje se nejen finanční, ale i sociální závislost ženy na manželovi a tradiční manželský svazek se pro ní stává méně výhodným (Heffernan 2005).

Zdrojem základních dat o mimomanželských svazcích v Irsku je populační census, který od roku 1979 eviduje počty mimomanželských svazků. Počet kohabitací v tomto roce byl takřka zanedbatelný (Seward, Igoe, Richardson, Cosimo 2005), ale do roku 1996 vzrostl jejich podíl na všech rodinných jednotkách na 3,9 %. Za dalších 6 let jich bylo již 8,4 %. Dalším zdrojem především podrobnějších informací o nemanželských svazcích jsou výběrová šetření irských domácností (Halpin, O'Donoghue 2004). I data z těchto průzkumů potvrzují nárůst soužití nemanželských párů. Zatímco v roce 1994 žila v mimomanželském svazku zhruba 2 % žen, v roce 2002 to bylo již kolem 6 %.

Z posledních dvou sčítání vyplývá, že zhruba 40 % kohabituujících mělo alespoň jedno dítě. Také šetření domácností udávají podobná čísla. Je však zřejmé, že mezi nesezdanými svazky je výrazně větší míra bezdětnosti než u klasických manželství, a že počet kohabituujících párů s více než jedním dítětem je naopak podstatně menší. Podíl svazků s jedním dítětem je zhruba stejný u manželství i kohabitací. Také věková struktura nemanželských svazků je podle výběrových šetření odlišná. Soužití nesezdaných partnerů se týká především 20-34letých. Navíc je kohabitace daleko častější v městském prostředí než na venkově. Postupně však bude pravděpodobně docházet k difuznímu procesu a nesezdané svazky se budou šířit i na venkov a mezi starší populační skupiny.

Velmi zajímavé jsou i údaje o stabilitě svazků založených na nemanželském soužití. Halpin a O'Donoghue (Halpin, O'Donoghue 2004) zjišťují, že tyto svazky zpravidla nemají dlouhého trvání²⁶, ale z většiny kohabitací vzniká klasický manželský svazek. Ještě zajímavější je zjištění, že zhruba 40 % současných manželství předchází určité období, v němž spolu pár bydlí. Z tohoto pohledu tedy nemanželské svazky často nejsou dlouhodobou alternativou k manželství, ale spíše cestou k němu. Na druhou stranu se kohabitace stává, alespoň v určité fázi životního cyklu, naprosto běžnou rodinnou formou.

3.4. ROZPAD MANŽELSTVÍ

Také častější výskyt rozpadlých manželství je součástí druhého demografického přechodu. V Irské republice to však platilo jen v omezené míře. Ústava z roku 1937 umožnila manželství ukončit a to dvěma způsoby: rozvodem „od stolu a lože“²⁷ nebo anulací

²⁶ Mediánová doba trvání je 2-3 roky.

²⁷ Z důvodu cizoložství, krutosti a nepřirozených praktik.

manželství²⁸. Ani jeden způsob ovšem odloučeným partnerům neumožňoval opětovně uzavřít sňatek.

Vládní pokus o odstranění ústavních zábran plnohodnotného rozvodu referendem z roku 1986 byl odpovědí na stupňující se společenský tlak. Přestože průzkumy veřejného mínění ukazovaly na podporu legislativní úpravy, velká většina hlasujících (63,5 %) se nakonec vyjádřila pro zachování „statusu quo.“ Po úspěšné antipotravné kampani to byl další z úspěchů, které v osmdesátých letech zaznamenaly tradicionalistické skupiny. Jejich opozice vůči navrženému dodatku nebyla založená pouze na morálních aspektech, ale varovala také před zhoršením sociální situace, především opuštěných žen a dětí (Mahon 1995). Projevil se i vliv slabé přesvědčovací kampaně vlády (James 1997). Přesto bylo neúspěšné referendum zárodkem změn, které nakonec vedly k přijetí moderní rozvodové legislativy.

Společenská debata, která se strhla po nečekaném výsledku referenda, byla následována změkčením legislativy s rozvodem úzce související. V krátkém sledu byly přijaty zákony uznávající zahraniční rozvody (v roce 1986), zrovnoprávňující nemanželské děti (1987) a nakonec i rozšiřující důvody pro rozluku²⁹ (1989). Ve světle neustále se zvyšujícího počtu rozpadlých manželství se vláda v roce 1995 odhodlala vypsát nové referendum o rozvodu. Vládní kampaň za prosazení nové právní úpravy byla tentokrát mnohem aktivnější. Naopak hlavní odpůrce, římskokatolická církev, byla v této době nucena řešit hlavně své vnitřní problémy (James 1997). Referendum tak nakonec prošlo, byť jen nejtěsnějším rozdílem (50,3 ku 49,7 %). Zákon o rodině byl přijat v roce 1997 a ještě v tomto roce irské soudy provedly první rozvody. Od reformy z roku 1989 se zákon podstatně liší pouze tím, že jím byly povoleny opětovné sňatky rozvedených osob. Stávající úprava je tak i nadále poměrně restriktivní a manželský pár podle ní může být rozveden pouze pokud jsou splněny následující podmínky: manželé spolu nežili alespoň čtyři roky z předchozích pěti, není odůvodněná naděje na smír mezi manžely a jsou přijata opatření ve vztahu k manželům a závislým osobám, která soud uzná za vhodná.

²⁸ Pokud jeden z manželů nesplňoval podmínky plnoletosti či svéprávnosti, pokud byly manželé v příbuzenském vztahu, pokud byl sňatek uzavřen pod nátlakem či pokud nebyly splněny formální požadavky k sňatku. Sňatek bylo možné prohlásit za neplatný i na základě impotence.

²⁹ Rozšíření důvodů o nerozumné chování a opuštění. V omezené míře bylo možné manželství odloučit i na přání obou či jednoho z manželů.

Průběžná evidence irských rozvodů poskytuje pouze data za celkové počty uskutečněných rozvodů, bez třídění podle věku partnerů či počtu dětí. Počet rozvodů se od zavedení rozvodové legislativy v roce 1997 do roku 2000 postupně zvyšoval a na začátku 21. století se ustálil pod hranicí 3 tis. (Tab. 4). To odpovídalo zhruba 0,7 rozvodům na 1 tis. obyvatel a přibližně 14 rozvodům na 100 uzavřených sňatků. Ve srovnání se západoevropskými zeměmi se tak irská úroveň rozvodovosti zatím drží na poměrně nízké hladině. Irsko se tak podobá především středomořským státům jako je Itálie, Řecko či Španělsko (Tab. 5). Je však pravděpodobné, že pokud dojde k další liberalizaci irské rozvodové legislativy, ukazatele rozvodovosti dále porostou a Irsko se tím posune k zemím geograficky bližším.

Tab. 4: Ukazatele rozvodovosti v letech 1997-2003

rok	1997 - 31.7.2000	2000	2001	2002	2003
počet rozvodů	6473	2740	2838	2591	2970
hrubá míra rozvodovosti (v ‰)		0,72	0,74	0,66	0,75
index rozvodovosti (v ‰)		14,3	14,7	12,9	14,6

Zdroj dat: Central Statistics Office of Ireland

Tab. 5: Ukazatele rozvodovosti ve vybraných evropských zemích v roce 2002

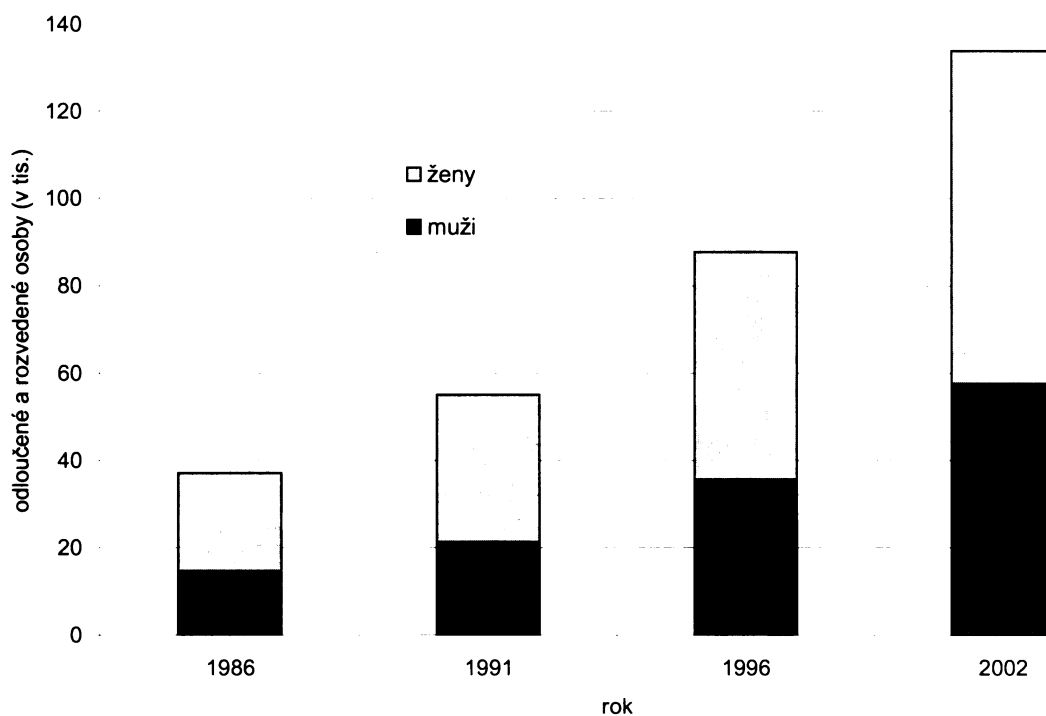
	index rozvodovosti (v ‰)	hrubá míra rozvodovosti (v ‰)
Česká republika	60,2	3,1
Švédsko	56,1	2,4
Maďarsko	55,4	2,5
Německo ¹	52,1	2,5
Spojené království ^{2,3}	50,5	2,7
Francie ³	45,7	2,1
Dánsko	41,1	2,8
EU ³	41,0	2,0
Švýcarsko ³	40,8	2,2
Španělsko ³	20,1	1,0
Řecko ³	19,1	1,0
Itálie ³	15,4	0,7
Irsko	12,9	0,7

1) včetně bývalé NDR, 2) hodnoty rozvodového indexu jsou za rok 2000, 3) hodnoty hrubé míry rozvodovosti jsou odhady, Zdroj dat: Eurostat

Dodatečným zdrojem informací o počtech rozpadlých manželství je sčítání lidu. Od roku 1986 byl při otázce na rodinný stav zjišťován počet odloučených a rozvedených osob. Tento počet vzrostl mezi jednotlivými sčítáními zhruba o 50 % a trend stabilního růstu nebyl narušen ani přijetím rozvodové legislativy (Obr. 9). Samotný počet rozvedených osob se mezi lety 1996 a 2002 zvýšil rychleji a to z 9,8 tis. na 35,1 tis. Relativní úroveň

rozpadu manželství můžeme vyjádřit podílem odloučených a rozvedených osob na všech osobách, které byly někdy v manželství³⁰. V roce 2002 činil tento podíl asi 7,5 %. Vysoký počet odloučených manželství svědčí o tom, že existují určité „rezervy“ pro růst úrovně irské rozvodovosti.

Obr. 9: Počet odloučených a rozvedených osob v letech 1986-2002

Zdroj dat: Central Statistics Office of Ireland

³⁰ Osoby ženaté a vdané, odloučené, rozvedené a ovdovělé.

4. PORODNOST A PLODNOST

4.1. DO PADESÁTÝCH LET 20. STOLETÍ

Zatímco nepanuje jednota v pohledu na charakter sňatečnosti v předstatistickém období, na vysoké úrovni plodnosti v 18. a první polovině 19. století se historičtí demografové shodují. Z censu 1841 vyplývá, že ještě v té době dosahovala hrubá míra porodnosti na území irského ostrova³¹ hodnot blízkých 40 ‰. Odhady pro rok 1841 se pohybují mezi 36-38 ‰ (Boyle, Ó Gráda 1986) a 38-40 ‰ (Mokyr, Ó Gráda 1984). Retrospektivní data z prvního „moderního“ sčítání navíc naznačují, že v předchozích dvaceti letech došlo k poklesu tohoto ukazatele a to z hodnot mezi 40-42 ‰ (Boyle, Ó Gráda 1986, Mokyr, Ó Gráda 1984). Fakt, že Irové dosahovali v období před hladomorem vysoké úrovně plodnosti, byl pravděpodobně způsoben kombinací univerzálního a relativně časného sňatku a velmi vysoké úrovně manželské plodnosti (Clarkson 1981).

Odhady Coaleových indexů plodnosti³² za rok 1841 dosahují 0,82 (I_g), 0,45 (I_m) a 0,36 (I_f), tedy velmi vysokých hodnot, a to především u indexu manželské plodnosti (Mokyr, Ó Gráda 1984). Nemanželská plodnost byla v této době pouze výjimečná. Vysoká úroveň manželské plodnosti je nejčastěji dáвана do spojitosti s rozvojem pěstování brambor v 18. století. Je možné, že vysoká výživná hodnota brambor působila na růst plodivosti (Clarkson 1981, Kennedy, Clarkson 1993 Mokyr, Ó Gráda 1984), současné výzkumy však takovou spojitost nepotvrzují. Druhá teorie naznačuje, že v souvislosti s pěstováním brambor došlo ke zkrácení meziporodních intervalů. Brambory v kombinaci s mlékem totiž tvořily výživnou a snadno dostupnou náhražku za mateřské mléko. Časnější ukončení kojení tak mohlo zkrátit poporodní stadium neplodnosti u žen a tím i meziporodní intervaly (Kennedy, Clarkson 1993, Schellekens 1993).

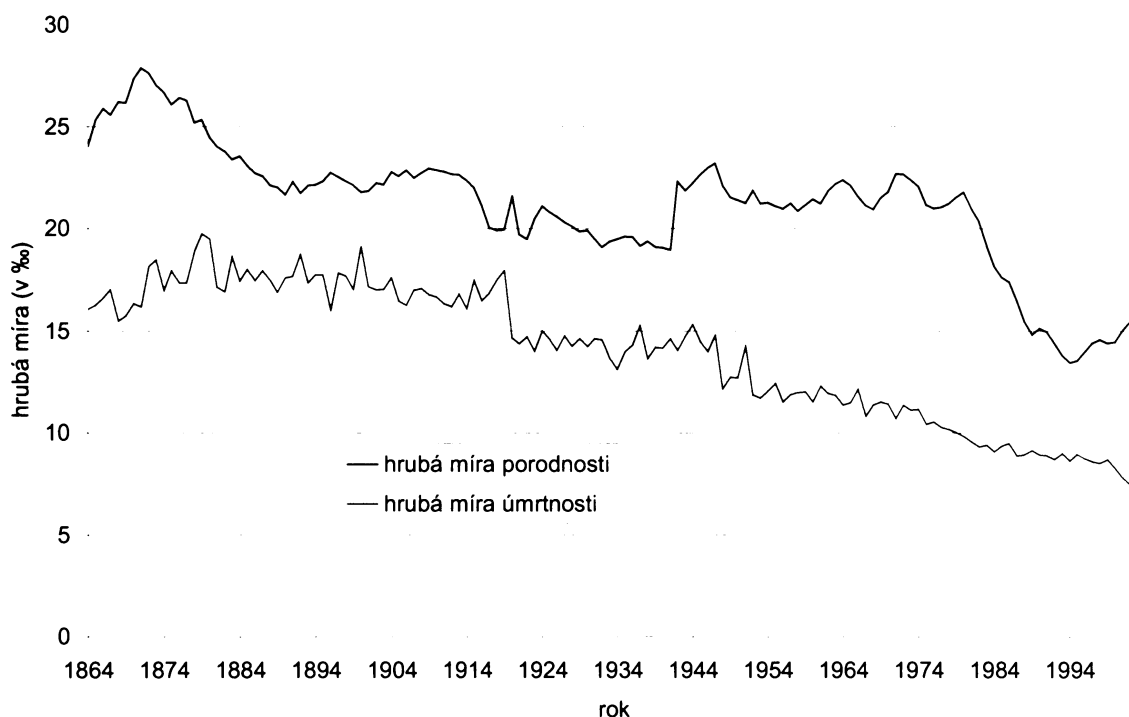
Ani hodnocení úrovně plodnosti ve století po hladomoru není jednoduché. Třídění dat o porodech podle věku matky, potřebné pro výpočet úhrnné plodnosti, nebylo dostupné dříve

³¹ Ukazatele jsou vypočítány z dat za 32 hrabství.

³² Coaleovy indexy plodnosti využívají metodou nepřímé standardizace, přičemž jako standard jsou použity míry manželské plodnosti Hutteritů podle věku matky. U Hutteritů, náboženské skupiny žijící ve Spojených státech, byla ve třicátých letech 20. století zaznamenána vůbec nejvyšší úroveň plodnosti. Index celkové plodnosti (I_f) je funkcí indexu manželské plodnosti (I_g), indexu nemanželské plodnosti (I_n) a indexu manželství (I_m). I_g dosahuje hodnot od 0 do 1, I_m a I_f pak od 0 do 0,7, přičemž hodnoty Hutteritů jsou právě horní hranicí.

než v padesátých letech 20. století a ukazatel hrubé míry porodnosti (Obr. 10) je v irském případě ovlivněn nejen nepravidelnou věkovou strukturou³³, ale také značnou mírou podregistrace v prvních dekádách po zavedení evidence přirozené měny (Ó Gráda 1991). Jedno je však jisté: zatímco se v období po hladomoru úroveň irské plodnosti rychle snížila a v druhé polovině 19. století byla v porovnání s ostatními evropskými zeměmi poměrně nízká, od konce 19. století již, pokud vůbec, klesala jen velmi pomalu (Seward, Igoe, Richardson, Cosimo 2005). Relativní stabilita celkové úrovně plodnosti tak byla v Irsku po větší část 20. století kombinací postupné změny neobvyklého charakteru sňatečnosti³⁴ a dlouhodobého poklesu úrovně plodnosti manželské.

Obr. 10: Hrubé míry porodnosti a úmrtnosti v letech 1864-2003 (v ‰)

Zdroj dat: Central Statistics Office of Ireland

Úroveň manželské plodnosti ovšem neprošla žádnou radikální změnou. Coaleův index manželské plodnosti se ve století po hladomoru snížil jen mírně (Obr. 11). V roce 1881 ještě dosahoval 0,83, v následujících dekádách se sice snížil na 0,74 (v roce 1911³⁵, Ó

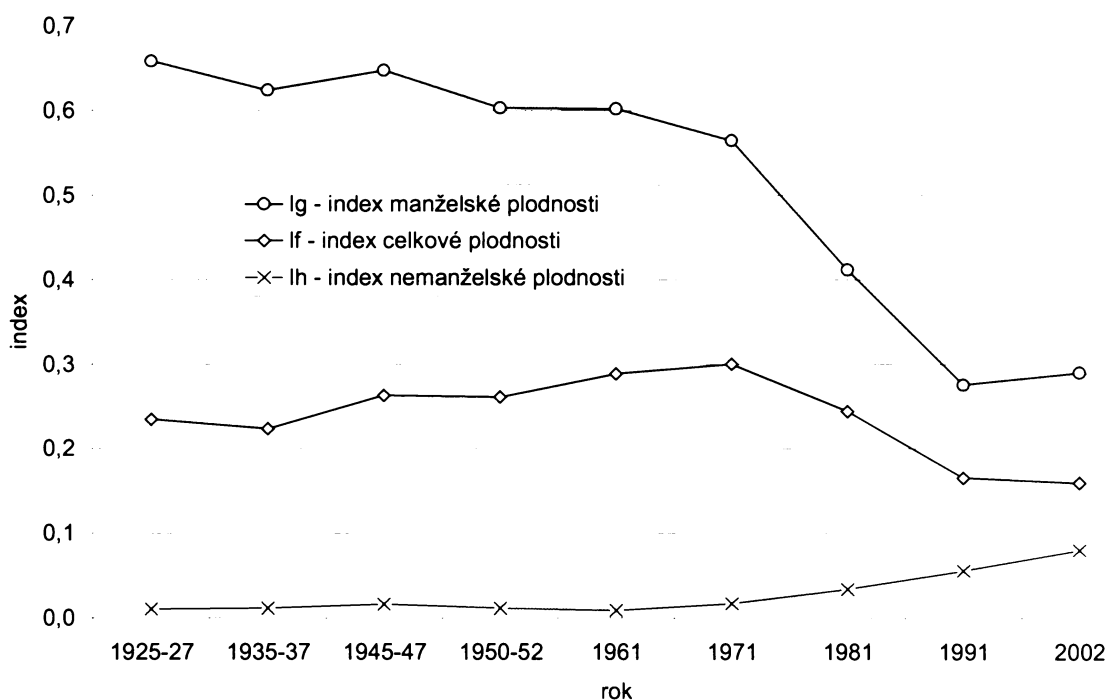
³³ Deformovanou především emigračními proudy.

³⁴ Od nízké úrovně sňatečnosti a vysokého věku při vstupu do manželství k časnějšímu a častějšímu sňatku.

³⁵ Indexy jsou v letech 1881 a 1911 vypočítány za 32 hrabství, podrobné regionální členění však ukazuje, že se jednotlivé hodnoty příliš neliší.

Gráda 1991) a následně na 0,66 (v letech 1925-1927), ale poté již klesal jen velmi pomalu. Rychlejší nárůstu úrovně a větší posun v časování sňatečnosti od třicátých let 20. století se pravděpodobně projevil na nárůstu celkového indexu plodnosti.

Obr. 11: Coaleovy indexy plodnosti v letech 1925-2002

Zdroj: Central Statistics Office of Ireland, Leser 1965

Manželská plodnost na tak vysoké úrovni, jakou registrovalo Irsko v polovině 20. století, byla v soudobé západní Evropě naprostou výjimkou (Coleman 1999). Velký vliv katolické církve na irskou společnost se zdá být zřejmým vysvětlením tohoto stavu (Salazar 2003). Pohled na rození dětí jako na primární důvod manželského svazku či odmítání antikoncepčních metod byly nejen součástí pronatalitní doktríny církve, ale také všeobecně akceptovanými principy irské společnosti. Jak je ovšem možné, že v ostatních katolických zemích (např. ve Francii) se společnost od těchto principů odklonila a zaznamenala pokles úrovně manželské plodnosti mnohem dříve? Vysvětlení se pravděpodobně skrývá za dvěma dalšími specifiky irského populačního vývoje: vysokou mírou emigrace a vysokou úrovní definitivního celibátu.

Ani irská společnost totiž nebyla tak konzervativní, jak by se mohlo na první pohled zdát. Pronatalitní doktrína církve sice nebyla zpochybňována, ale Irové měli dvě cesty, jak jí

obejít: „...ti nejvzpornější mohli jednoduše emigrovat³⁶, ... ti méně vzdorní mohli zůstat v Irsku a nevstoupit do manželského svazku ...“ (Salazar 2003, s. 276). Selektivní proces emigrace a sňatečnosti tak způsobil, že ti, co souhlasili s katolickým učením o rodinném životě nejvíce, měli nepoměrně velké zastoupení mezi osobami vstupujícími v Irsku do manželského svazku. Sekundárním procesem selektivity migrace a sňatečnosti pak bylo, že v Irsku s větší pravděpodobností zůstávali a častěji vstupovali do manželství lidé, kteří se nejméně starali o svůj životní standard (Kennedy 1973). Oba tyto faktory působily na nezvykle vysokou úroveň plodnosti irských manželství.

Vliv emigrace na vysokou úroveň manželské plodnosti bývá nahlížen ještě z jiného úhlu. Podle jedné z nejrozšířenějších teorií byly irské rodiny tak veliké, protože díky dlouhodobé a silné emigraci nebyl důvod, aby byly menší. Emigrace byla jakýmsi „pojistným ventilem“ irského populačního růstu a na druhou stranu umožnila zachovat vysoké míry manželské plodnosti (Guinnane 1994, Kennedy, Clarkson 1993, Kennedy 1973).

4.2. OD ŠEDESÁTÝCH LET 20. STOLETÍ PO SOUČASNOST

4.2.1. TRANSFORMACE PLODNOSTI: KULTURNÍ A EKONOMICKÉ FAKTORY

O co delší byla doba, po kterou irská populace vzdorovala dokončení demografické revoluce a uchovávala si nejen relativně vysokou úroveň, ale také specifický charakter plodnosti, o to rychlejší byla transformace, kterou nakonec plodnost prošla. Literatura poskytuje mnoho vysvětlení, proč ke změně došlo a jaké faktory byly pro transformaci z vysoké úrovně plodnosti na nízkou rozhodující. Faktory se často doplňují a vzájemně ovlivňují, přesto jsem se je pokusil shrnout.

Jedním z nejdůležitějších faktorů je oslabení vlivu církve na společenský a rodinný život Irů. Postupem času stále méně lidí akceptovalo morální učení církve, týkající se sexuální morálky, antikoncepce či potratů (Mac Éinrí 1997, Coleman 1999). Liberalizace společnosti tak umožnila nejen rozvoj nových forem soužití, ale i změnu struktury a charakteru plodnosti, stejně jako pokles úrovně plodnosti v důsledku rozvoje plánovaného rodičovství. Svobodomyšlnější postoj občanů k této problematice se promítnul i do politiky a legislativního procesu (Phádraig 1995).

³⁶ Průzkumy potvrdily, že irští emigranti ve Spojených státech používaly antikoncepci častěji než kterákoli jiná skupina emigrantů, dokonce i než rodilí Američané.

Neméně významný efekt na charakter reprodukce mělo i měnící se postavení žen. Role ženy přestala být rezervována výlučně pro individuální a rodinný život, ale stále častěji se projevovala v životě ekonomickém a sociálním (Mac Éinrí 1997). Ženy tak rostoucí měrou samy formovaly svou plodnost a ovlivňovaly politická rozhodnutí s plodností spjatá, ať již individuálně či organizovaně (McCarthy, Murphy-Lawless 1997). Také zapojení žen do (placeného) pracovního procesu mělo na charakter plodnosti nezanedbatelný vliv. Je zajímavé, že období nejprudšího růstu zaměstnanosti žen se v podstatě shoduje s obdobím, kdy nejvíce klesala úhrnná plodnost (Coleman 1999). Tyto dvě veličiny tak jednoznačně negativně korelují. Závislost lze vysvětlit tím, že „podstatný nárůst žen, především pak vdáných, v placeném pracovním procesu přispěl k odkládání rození a s tím souvisejícímu poklesu úrovně plodnosti a velikosti rodin“ (Seward, Igoe, Richardson, Cosimo 2005, s. 13).

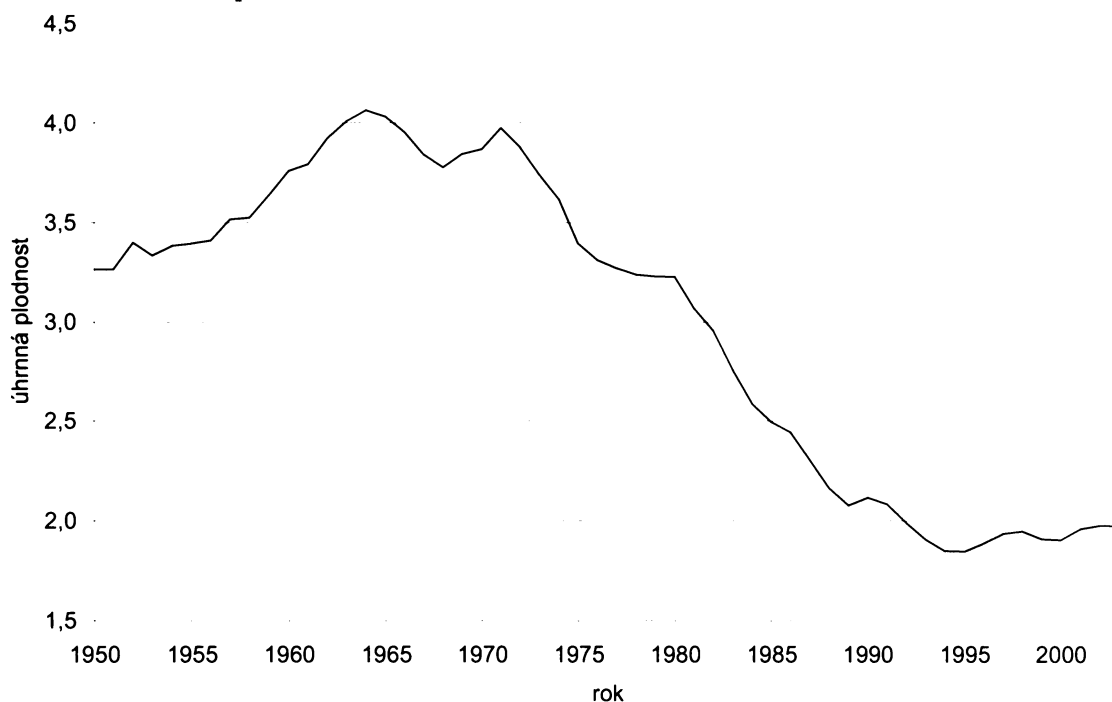
V důsledku modernizace ekonomiky, ale i celosvětového ekonomického rozmachu zaznamenalo Irsko v šedesátých letech rychlý hospodářský růst. Poklesový trend úrovně plodnosti byl ovšem zaregistrován až zhruba o dekádu později. Lze se tedy domnívat, že nová hospodářská situace, především prostřednictvím zvýšené úrovně sňatečnosti, dočasně spíše podpořila plodnostní poměry a teprve sedmdesátá léta přinesla očekávaný poklesový trend úhrnné plodnosti. Transformace zemědělství totiž zpečetila osud malých rodinných farem - tradičního zdroje velkých irských rodin. Vezmeme-li v úvahu i zvyšující se vzdělanost populace, není divu, že dítě přestalo být ekonomickým přínosem, tak jak tomu bylo právě na rodinných farmách nebo v malých firmách. Namísto toho v měnících se podmínkách náklady na dítě rostly a to se stalo spíše ekonomickým závazkem, nežli přínosem (Seward, Igoe, Richardson, Cosimo 2005). V sedmdesátých letech pak můžeme pozorovat jasnou závislost mezi těmito faktory a poklesem úrovně plodnosti.

Ve výčtu faktorů, které ovlivnily transformaci irské plodnosti, nesmíme zapomenout na ty, které souvisely se vstupem Irska do Evropského hospodářského společenství. Členství v EHS nejen pomohlo urychlit růst a transformaci irské ekonomiky, ale také mělo obrovský vliv na rodinnou a populační politiku (Seward, Igoe, Richardson, Cosimo 2005). Politikové byli často nuceni řešit například problematiku antikoncepce či potratů poté, co se před evropské soudy dostaly žaloby irských občanů proti jejich vládě. V neposlední řadě změnil vstup do EHS i pohled Irů na svět a urychlil tak nastalé společenské změny.

4.2.2. VÝVOJ ÚROVNĚ A STRUKTURÁLNÍCH CHARAKTERISTIK PLODNOSTI

Přestože se *šedesátá léta 20. století* nesla ve znamení urbanizace, modernizace irské ekonomiky a zlepšování životního standardu domácností, podstatné sociální změny se začaly projevovat o více než dekádu později (Mac Éinrí 1997). Také na vývoji soudobé úrovně plodnosti se ekonomické změny ještě příliš neodrazily (Obr. 12). V první polovině šedesátých let dokonce úhrnná plodnost vzrostla až na poválečné maximum 4,06 (v roce 1964) a i poté se držela na poměrně vysokých hodnotách. Byl to přesně opačný vývoj, než který zaznamenaly ostatní západoevropské země. A třebaže již v roce 1960 patřilo Irsko k zemím s nejvyšší hodnotou úhrnné plodnosti, v roce 1970 se stalo opravdovou výjimkou (Tab. 6).

Obr. 12: Úhrnná plodnost v letech 1950-2003

Zdroj dat: Central Statistics Office of Ireland

Tab. 6: Úhrnná plodnost v letech 1960-2003, vybrané evropské země

rok	1960	1970	1980	1990	2003	Index 2003/1960
Island	4,17	2,81	2,48	2,30	1,99	48
Irsko	3,76	3,93	3,25	2,11	1,98	53
Francie	2,73	2,47	1,95	1,78	1,89	69
Dánsko	2,57	1,95	1,55	1,67	1,76	68
Švédsko	2,20	1,92	1,68	2,13	1,71	78
Spojené království ²	2,72	2,43	1,90	1,83	1,71	63
EU 15 ²	2,59	2,38	1,82	1,57	1,52	59

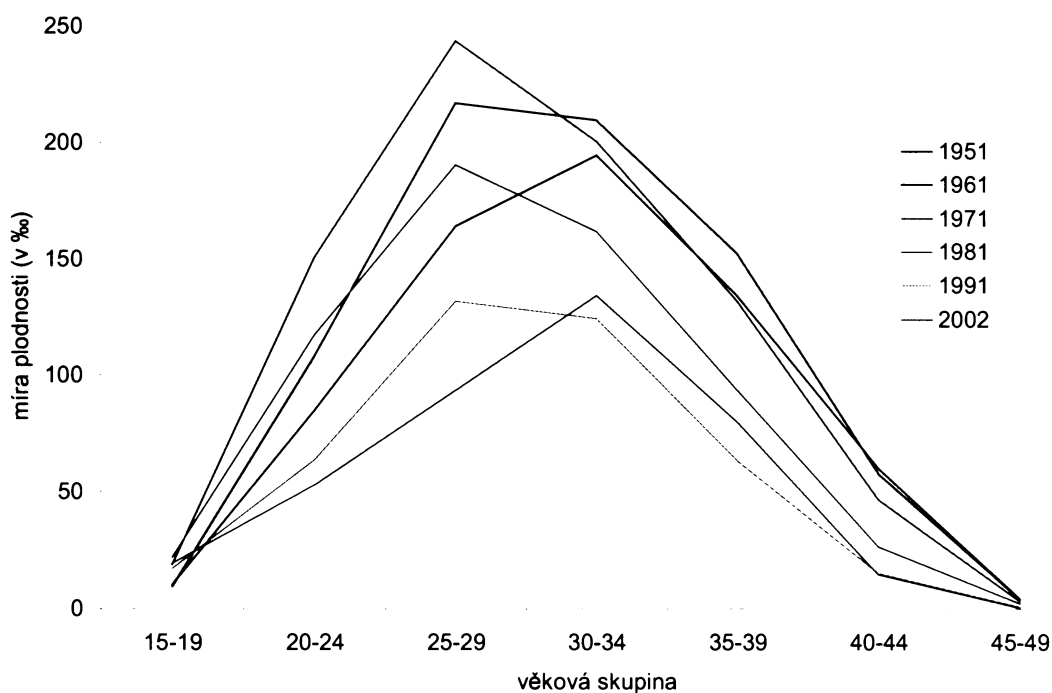
pokračování Tab. 6

rok	1960	1970	1980	1990	2003	Index 2003/1960
Švýcarsko	2,44	2,10	1,55	1,59	1,39	57
Německo ¹	2,37	2,03	1,56	1,45	1,34	57
Španělsko	2,86	2,90	2,20	1,36	1,30	45
Řecko	2,28	2,39	2,21	1,39	1,28	56
Itálie	2,41	2,42	?	1,33	1,28	53
Maďarsko	2,02	1,98	1,92	1,87	1,27	63
Česká republika	2,11	1,91	2,10	1,89	1,18	56

1) včetně bývalé NDR, 2) hodnoty za rok 2003 jsou odhady, Zdroj dat: Eurostat

Jiný pohled se ovšem naskytne, srovnáme-li vývoj strukturálních charakteristik plodnosti. Především se v této době konečně začal narušovat tradiční irský charakter sňatečnosti. Snižující se věk při vstupu do manželství se samozřejmě promítnul i do věkové struktury matek. Tak například průměrný věk žen při narození prvního dítěte klesl z více než 27 let v roce 1960 pod hodnotu 26 let po roce 1970 (Coleman 1999). Také při pohledu na vývoj specifických měr plodnosti podle věku v šedesátých letech je jasně patrný posun k nižšímu věku při rození (Obr. 13). Zvláště ve věkové skupině 20-29letých žen došlo k nárůstu úrovně plodnosti, a to na úkor poklesu specifických měr plodnosti žen 30letých a starších.

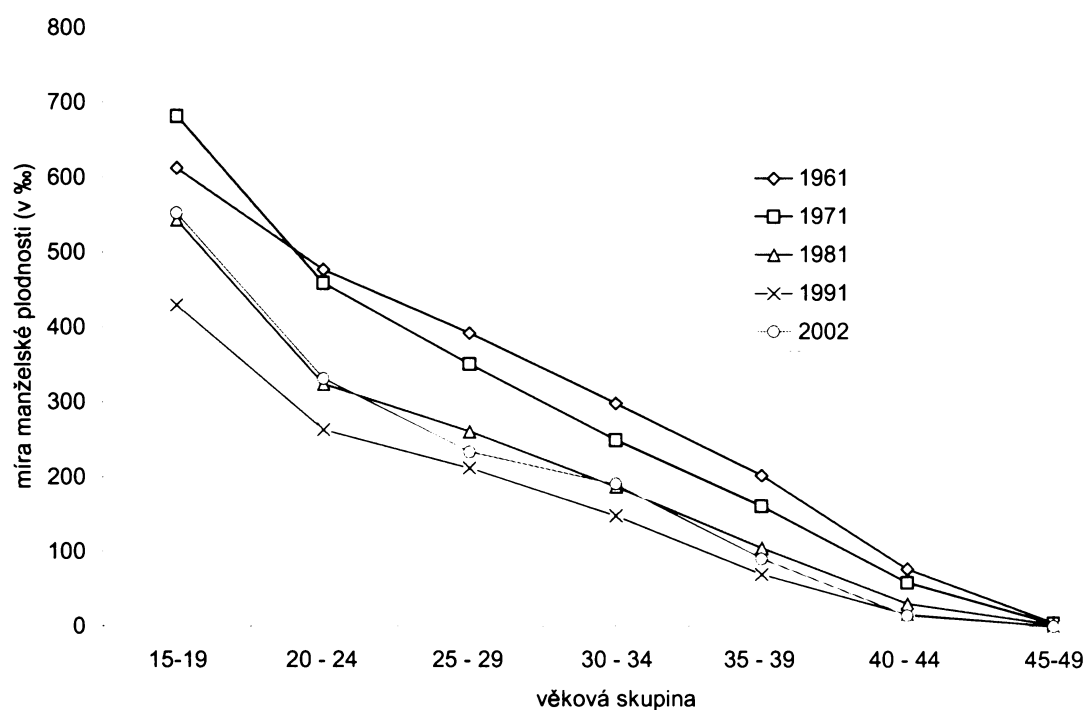
Obr. 13: Věkově specifické míry plodnosti v letech 1951-2002 (v ‰)

Zdroj dat: Central Statistics Office of Ireland

Zároveň došlo i ke zrychlení poklesového trendu manželské plodnosti, měřené Coaleovým indexem (Obr. 11). Následující graf ukazuje vývoj specifických měr manželské plodnosti (Obr. 14). Zatímco pro věkovou skupinu 15-19letých znamenala šedesátá léta nárůst míry manželské plodnosti³⁷, u všech vdaných žen starších 20 let byl již zaznamenán pokles úrovně plodnosti. Velmi zajímavý je pohled na vývoj úrovně plodnosti z hlediska dekompozice efektu změny manželské plodnosti, efektu změny nemanželské plodnosti a efektu změny věkové struktury podle rodinného stavu žen (Tab. 7). Tato data potvrzují, že samotný vývoj úrovně manželské plodnosti měl již v období šedesátých let negativní vliv, a pokud by nedošlo k příznivému vývoji struktury ženské populace podle věku a rodinného stavu³⁸, začal by pokles úhrnné plodnosti již o dekádu dříve. Efekt změny nemanželské plodnosti byl zatím téměř zanedbatelný.

Obr. 14: Věkově specifické míry manželské plodnosti v letech 1961-2002 (v ‰)

Zdroj dat: Central Statistics Office of Ireland

³⁷ Nutno podotknout, že počet vdaných žen v tomto věkovém intervalu byl velmi nízký.

³⁸ Právě v důsledku nárůstu úrovně sňatečnosti a posunu sňatků do nižšího věku.

Tab. 7: Efekty změny manželské plodnosti, nemanželské plodnosti a věkové struktury podle rodinného stavu žen na celkovou úroveň plodnosti v letech 1961-2002

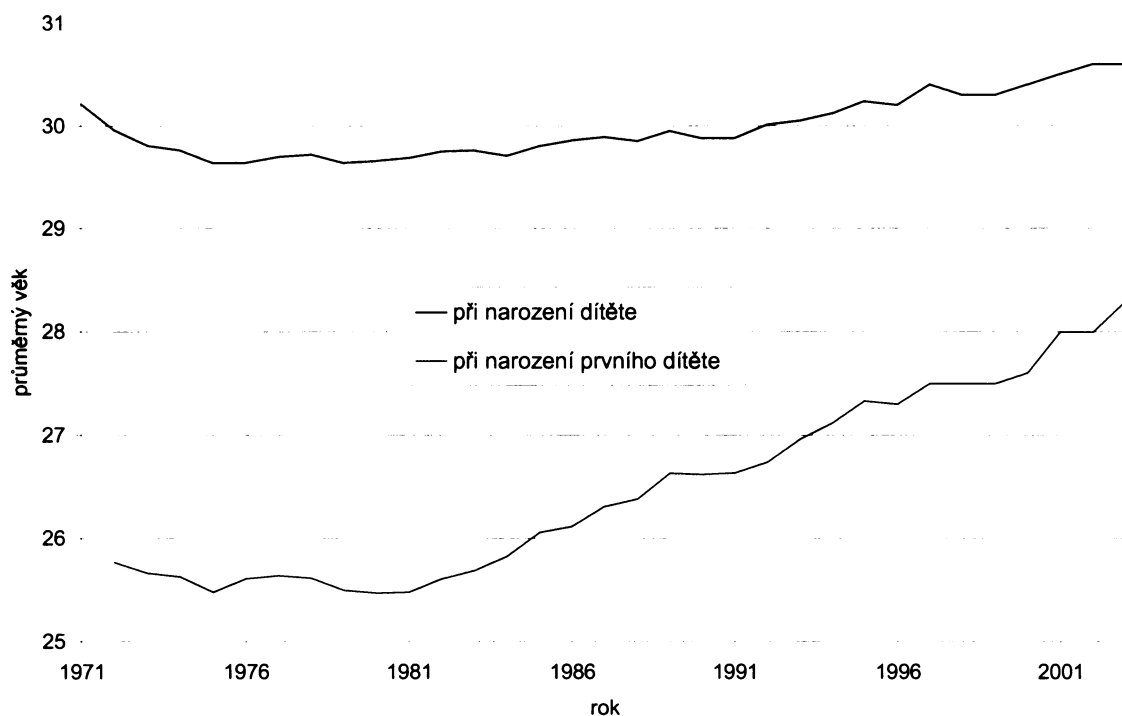
	období 1961-1971	1971-1981	1981-1991	1991-2002	1961-2002
celková změna úhrnné plodnosti	0,185	-0,910	-0,980	-0,107	-1,813
efekt struktury	0,713	0,170	-0,490	-0,556	-0,832
efekt manželské plodnosti	-0,573	-1,159	-0,611	0,300	-1,465
efekt nemanželské plodnosti	0,044	0,079	0,120	0,150	0,485

Zdroj dat: Central Statistics Office of Ireland

To co se dalo v předchozí dekádě tušit jen na základě hlubší analýzy plodnostních poměrů, je v *sedmdesátých a osmdesátých letech 20. století* jasně vidět na vývoji úhrnné plodnosti – transformace plodnosti se stala nezpochybnitelným jevem (Obr. 12). Poté, co v roce 1971 dosáhla úhrnná plodnost druhého poválečného maxima (3,98 dětí na jednu ženu), začala klesat a přes částečné zvolnění poklesového trendu v druhé polovině sedmdesátých let se v roce 1989 dostala až k úrovni prosté reprodukce na hodnotu 2,08. Za necelé dvě dekády tedy došlo k málo vídanému poklesu o téměř 50 %.

Zatímco v padesátých letech i přes růst úhrnné plodnosti došlo k mírnému poklesu ukazatelů porodnosti, o letech sedmdesátých lze říci pravý opak (Obr. 10). Při pohledu na křivku hrubé míry porodnosti je zřejmé kolísání mezi 21 ‰ a 23 ‰. Celkový počet živě narozených dětí se mezi lety 1970 a 1980 dokonce zvýšil o téměř 10 tis. na více než 74 tis. Je tedy patrné, že muselo dojít k nárůstu ženské populace v plodivém věku, který kompenzoval i méně příznivou úroveň plodnosti. V osmdesátých letech již křivka porodnosti kopírovala křivku úhrnné plodnosti a hrubá míra porodnosti se začala přibližovat hodnotám obvyklým v ostatních evropských zemích.

Průměrný věk matek při narození prvního dítěte dosáhl svého minima v sedmdesátých letech (Obr. 15). Jeho hodnota se potom pohybovala kolem 25,5 let a od počátku osmdesátých let opět začala stoupat. Zajímavý je vývoj průměrného věku matky při porodu. Ten byl oproti předchozímu ukazateli stabilnější a především v letech osmdesátých došlo k jeho relativně menšímu nárůstu. I vývoj úrovně plodnosti podle věku naznačuje tento trend (Obr. 13). Křivky ukazují pokles úrovně plodnosti, ne však podstatný posun ve věkovém rozložení plodnosti. Přesto patřilo Irsko po celou druhou polovinu 20. století k evropským zemím s nejvyšším průměrným věkem matek při narození dítěte (Tab. 8).

Obr. 15: Průměrný věk žen při narození dítěte a prvního dítěte v letech 1971-2002

Zdroj dat: Eurostat

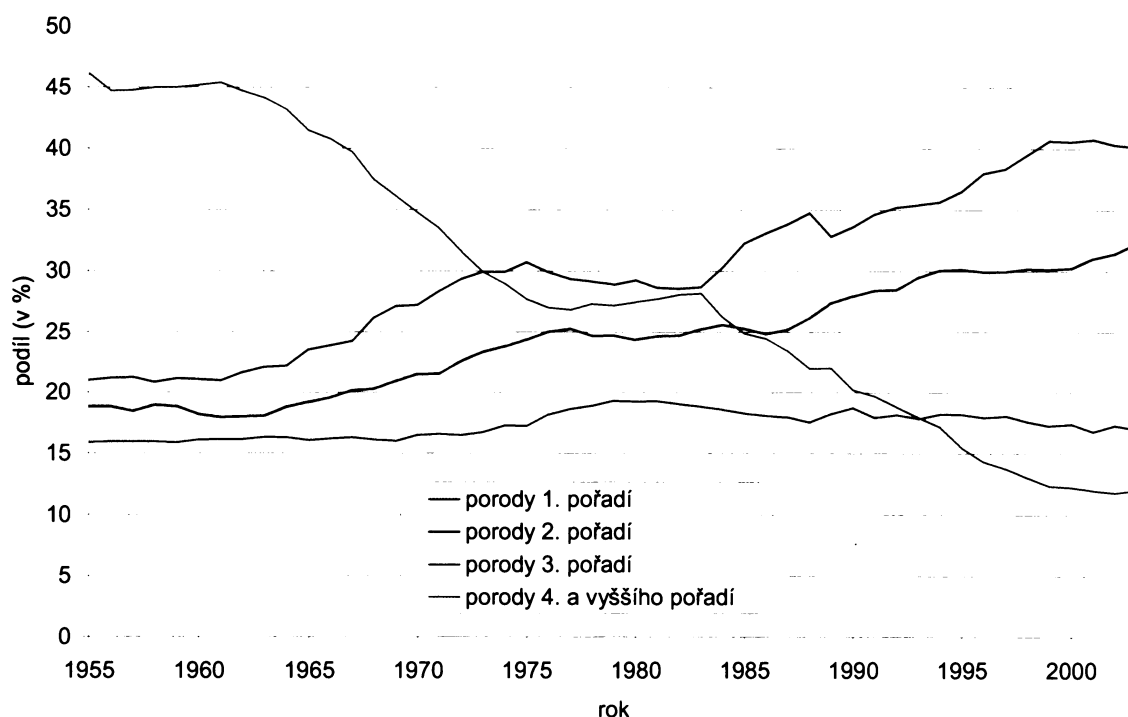
Tab. 8: Průměrný věk žen při narození dítěte v letech 1971-2003, vybrané evropské země

rok	1971	1980	1990	2003	Index 2003/1971
Španělsko ²	29,2	28,2	28,9	30,8	105
Irsko	30,2	29,7	29,9	30,6	101
Itálie ³	28,2	27,4	28,9	30,3	108
Švédsko	26,9	27,6	28,6	30,3	113
Švýcarsko	27,7	27,9	29,0	30,2	109
Dánsko	26,7	26,8	28,5	30,1	113
<i>EU 15</i>	<i>27,5</i>	<i>27,1</i>	<i>28,2</i>	<i>29,5</i>	<i>107</i>
Francie	27,1	26,8	28,3	29,5	109
Řecko ²	27,4	26,1	27,2	29,4	107
Island	25,8	26,2	27,6	29,3	114
Německo ¹	26,5	26,4	27,6	29,1	110
Spojené království	26,2	26,9	27,7	28,8	110
Česká republika	25,1	24,7	24,8	28,1	112
Maďarsko	25,4	24,7	25,6	28,0	110

1) včetně bývalé NDR, 2) 2003 - hodnoty za rok 2002, 3) 2003 - hodnoty za rok 2001, Zdroj dat: Eurostat

Vysvětlení rozdílného vývoje těchto dvou ukazatelů není jednoduché, ale leccos může napovědět následující graf, který zobrazuje vývoj plodnosti podle pořadí (Obr. 16). Na konci padesátých let, tedy před tím, než se začaly měnit tradiční rysy irské plodnosti, činil podíl porodů čtvrtého a vyššího pořadí kolem 45 %. Tento podíl ovšem začal v šedesátých letech rychle klesat a v polovině sedmdesátých let dosáhl hodnot okolo 27 %. Naopak zastoupení porodů nižšího pořadí, především prvního a druhého, postupně rostlo a v roce 1971 se již nejvíce dětí narodilo prvorodičkám. Stabilizace křivek v druhé polovině sedmdesátých let odpovídá obdobnému trendu v případě průměrného věku matek při prvním porodu a vlastně i úhrnné plodnosti. Osmdesátá léta však již byla opět ve znamení poklesu porodů vyššího pořadí a opačného trendu u porodů pořadí nižšího.

Obr. 16: Podíl porodů podle pořadí v letech 1955-2002 (v %)

Zdroj dat: Central Statistics Office of Ireland

Jak tedy může souviset nesouměrný vývoj dvou průměrných věků matek v osmdesátých letech (Obr. 15) s vývojem porodů podle pořadí (Obr. 16)? Odkrýt tuto spojitost je možné za pomoci analýzy porodů vyššího pořadí. Ty se totiž týkají žen, které jsou v průměru podstatně starší než ženy zažívající první nebo druhý porod. Výrazný pokles podílu těchto „zkušených“ rodiček pak působí i na pokles průměrného věku matek při porodu. Zatímco

se tedy zvyšoval věk prvorodiček³⁹, průměrný věk žen při porodu spíše stagnoval. Se znalostí o poklesovém trendu ve vývoji průměrného věku matek při narození prvního dítěte a o poklesovém trendu v podílu „zkušených“ rodiček v šedesátých letech tedy můžeme usoudit, že v této dekádě došlo i k poklesu průměrného věku matek při narození dítěte. Toto snížení bylo pravděpodobně ještě výraznější než v případě prvorodiček.

Z dekompozice úhrnné plodnosti (Tab. 7) je vidět, že i nadále pokračoval trend poklesu úrovně manželské plodnosti. Tomu odpovídá i vývoj zachycený v grafech (Obr. 11 a Obr. 14). V období 1971-1991 navíc již klesaly míry manželské plodnosti ve všech věkových skupinách. Efekt vývoje manželské plodnosti byl zvláště vysoký mezi lety 1971 a 1981. To efekt změny věkové struktury podle rodinného stavu žen prošel výraznější změnou. V sedmdesátých letech ještě dozníval „sňatkový boom“ předchozích dekád a to příznivě ovlivňovalo strukturu potencionálních matek. Naopak léta osmdesátá už byla plně ve znamení poklesu úrovně sňatečnosti a efekt vývoje struktury již značnou měrou přispěl k celkovému poklesu úhrnné plodnosti. V těchto dekádách také můžeme pozorovat zvyšující se vliv efektu vývoje nemanželské plodnosti, který působil proti poklesu úhrnné plodnosti. I nadále však tento efekt hraje jen malou roli.

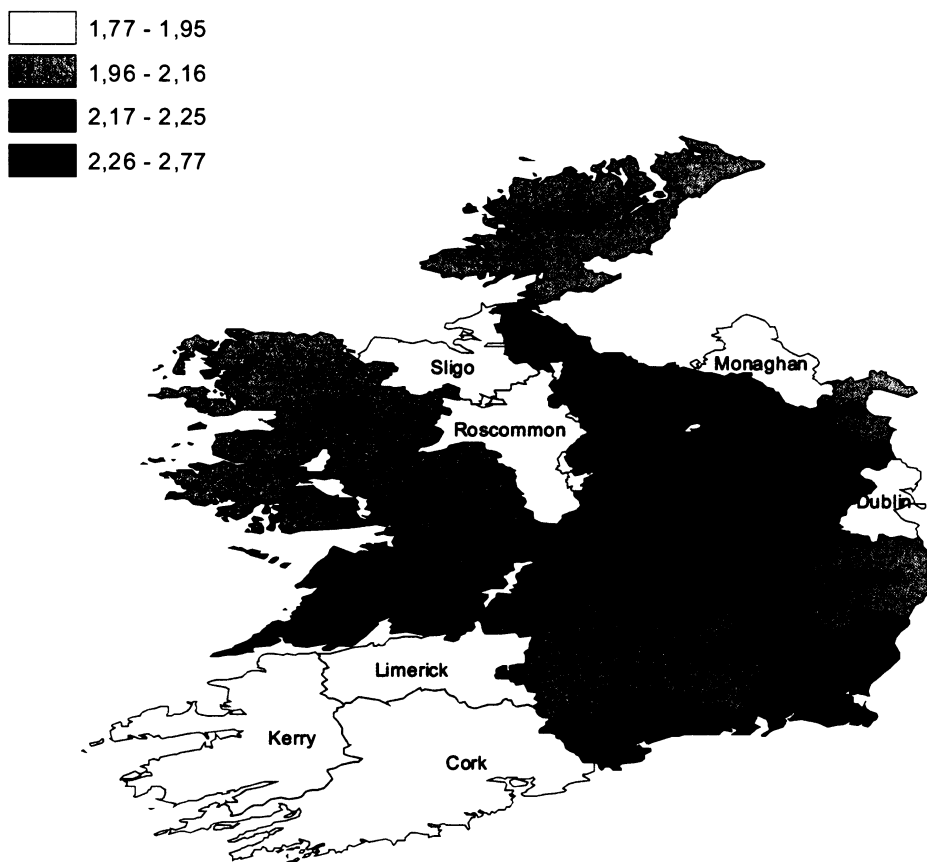
Zatímco sedmdesátá a osmdesátá léta byla obdobím prudkých změn, *poslední dekáda 20. století a počátek 21. století* přinesly spíše stabilizaci úrovně plodnosti. Úhrnná plodnost definitivně klesla pod hranici prosté reprodukce (Obr. 12). V letech 1994 a 1995 se pak odrazila ode dna (1,85 dětí na jednu ženu) a na přelomu tisíciletí se stabilizovala těsně pod hranicí 2 dětí na jednu ženu. Irská populace tak konečně prošla třetí fází demografické revoluce a připojila se tím k ostatním evropským populacím. I přesto se Irsko hodnotou své úhrnné plodnosti stále drží na předních příčkách mezi evropskými zeměmi (Tab. 6).

Variabilita mezi jednotlivými hrabstvími je i přes stabilizaci národní hodnoty úhrnné plodnosti poměrně vysoká (Map. 1). „Nejplodnější“ hrabství (Longford) má o více než 60 % vyšší hodnotu úhrnné plodnosti než hrabství „nejméně plodné“ (Dublin). Rozdíly měřené variačním koeficientem se navíc od poloviny 90. let ještě prohloubily. V geografickém rozložení úhrnné plodnosti je patrný východo-západní gradient. Obecně se

³⁹ O průměrném věku žen při druhém a vyšším porodu máme informace až od roku 1990 a tedy o něm můžeme jen spekulovat.

dá říci, že hrabství, která omývá Atlantický oceán, mají nižší úroveň plodnosti než ta v západní části ostrova. Významnou výjimku však tvoří již zmiňovaný „nejméně plodný“ Dublin. Tento geografický vzorec byl navíc typický ještě před transformací plodnosti na počátku sedmdesátých let (Coward 1978). Přestože byla v minulosti naznačena korelace mezi úrovní plodnosti a podílem katolického obyvatelstva (pozitivní) či mírou urbanizace (negativní, Coward 1978, Ó Gráda, Walsh 1995), hodnoty pozorované při posledním censu jednoznačnou spojitost nepotvrzují.

Map. 1: Úhrnná plodnost podle hrabství v roce 2002

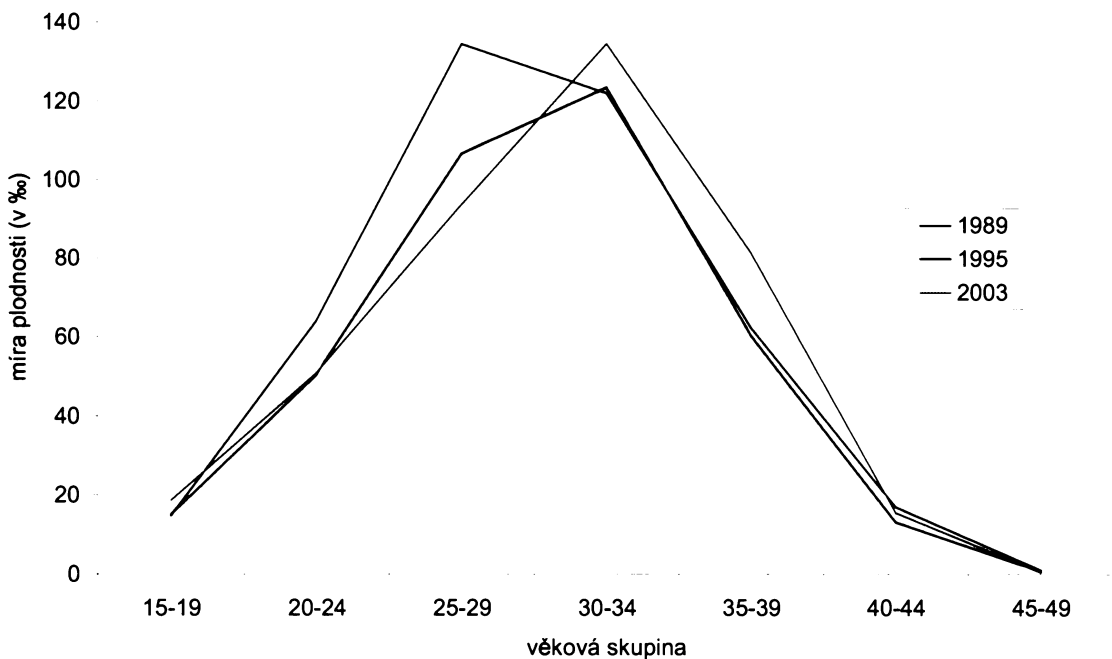

Zdroj dat: Central Statistics Office of Ireland

V devadesátých letech byl již jasně patrný nárůst průměrného věku matek (Obr. 15). Dostupná data umožňují vypočítat nejen průměrný věk matek při porodu a při narození prvního dítěte, ale též při narození dětí vyššího pořadí. Růst průměrného věku matek je možné pozorovat u porodů všech pořadí, průměrný věk „zkušených“ rodiček však rostl jen velmi pomalu. Křivky věkově specifických měr plodnosti pak poskytují pohled jak na vývoj úrovně, tak na věkový posun plodnosti (Obr. 17). Mezi lety 1989 a 1995 byl takřka

všechn pokles úrovně plodnosti způsoben snížením měr ve věkové skupině 20-29letých. Naopak na zvýšené úhrnné plodnosti na konci devadesátých letech 20. století a na začátku 21. století se podílel především nárůst plodnostních měr ve vyšších věkových skupinách. Zdá se, že pokles úrovně plodnosti na počátku devadesátých let měl jiný charakter než v předchozích dekádách. Spíše než o skutečný pokles totiž šlo o odkládání rození dětí do vyššího věku. Struktura plodnosti podle věku se tak na přelomu tisíciletí znovu přiblížila rozložení z padesátých let (Obr. 13).

Obr. 17: Věkově specifické míry plodnosti v letech 1989-2003 (v ‰)

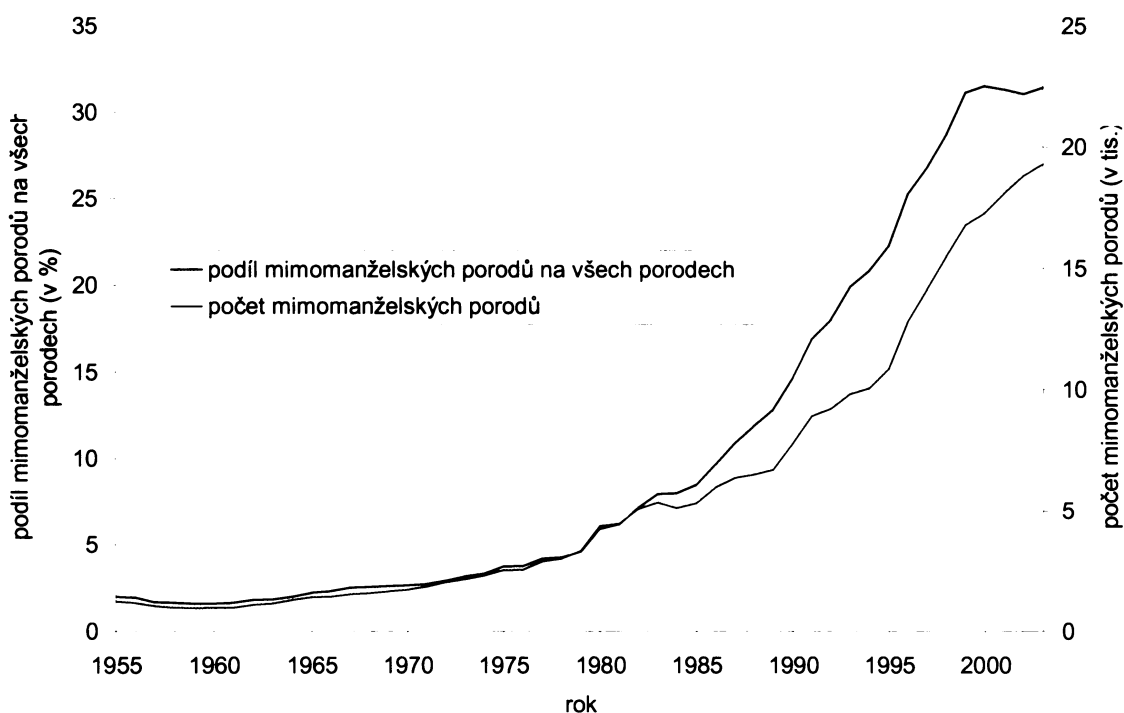

Zdroj dat: Central Statistics Office of Ireland

Zato výsledná struktura porodů podle pořadí se na přelomu tisíciletí nemohla více lišit od struktury z let padesátých (Obr. 16). Trend ve vývoji byl neměnný a pokles podílu porodů čtvrtého a vyššího pořadí byl stále kompenzován především nárůstem podílu porodů prvního a druhého pořadí. V roce 2003 již porody čtvrtého pořadí činily pouze 10,5 % (44 % v roce 1955) z celkového počtu a 72,5 % dětí se narodilo ženám s žádným nebo jedním dítětem (40 % v roce 1955). Taková struktura porodů podle pořadí se nemohla neprojevit na velikosti rodiny. Jen mezi roky 1981 a 2002 se průměrný počet dětí připadajících na jednu rodinu snížil o 27 % z 2,2 na 1,6. Navzdory výrazné změně byl ovšem podíl porodů čtvrtého a vyššího pořadí na evropské poměry stále velmi vysoký.

Dekompozice úhrnné plodnosti (Tab. 7) odkrývá další změnu v charakteru plodnostních poměrů devadesátých let. Efekt změny manželské plodnosti se změnil na kladný a po třech desetiletích opět přispívá k růstu úhrnné plodnosti. Tento trend potvrzuje i pohled na vývoj Coaleových indexů (Obr. 11) a na křivky manželské plodnosti podle věku (Obr. 14). Pouze u vdaných žen nad 40 let zaznamenáváme pokles měř plodnosti. Z podrobnější analýzy vyplývá, že zlom ve vývoji manželské plodnosti nastal v druhé polovině devadesátých let. Naopak strukturální změna, stejně jako v osmdesátých letech, přispívá k poklesu úhrnné plodnosti a převyšuje vliv kladného vývoje míry manželské plodnosti. Zajímavé je, že od roku 1998 roste míra sňatečnosti, ale na efekt vývoje věkové struktury podle rodinného stavu žen to příliš vliv nemá. Důvodem může být umožnění rozvodů zákonem z roku 1997 a jejich následné realizace, které z velké části kompenzují nárůst uzavřených sňatků, ale také doznívání nepříznivého vlivu předchozího vývoje sňatečnosti na věkovou strukturu vdaných žen.

Obr. 18: Ukazatele mimomanželské plodnosti v letech 1955-2003

Zdroj dat: Central Statistics Office of Ireland

V posledním období už nemůžeme přehlédnout zvyšující se vliv efektu změny nemanželské plodnosti. Ten stále více působil na růst úhrnné plodnosti a v 90. letech již velkou měrou kompenzoval negativní působení strukturálního efektu. Jak vývoj Coaleova indexu nemanželské plodnosti (Obr. 11), tak vývoj podílu mimomanželských porodů na

celkovém počtu porodů (Obr. 18) potvrzují uvedený trend. Změny, které jsou součástí druhého demografického přechodu, se tedy plně projeví i na charakteru irské plodnosti. Nárůst podílu mimomanželských porodů byl zejména v osmdesátých letech a v první polovině let devadesátých velmi prudký, což je možné vysvětlit nejen zvyšující se úrovní nemanželské plodnosti, ale i poklesem měr plodnosti v manželství. Z hodnot pohybujících se ještě na konci sedmdesátých let pod hranicí 5 % vyskočil podíl nemanželské plodnosti až na více než 30 % na konci sledovaného období.

Irsko se tak ze země, která ještě nedávno takřka neznala pojem „nemanželské děti“, posunulo k průměru mezi západoevropskými zeměmi v úrovni nemanželské plodnosti (Tab. 9). To, že se v prvních letech 21. století podíl mimomanželských porodů již nezvyšoval, neznamená, že by úroveň nemanželské plodnosti přestala růst. Stabilizaci je totiž možné vysvětlit akcelerovaným nárůstem úrovně plodnosti manželské.

Tab. 9: Podíl mimomanželských porodů na všech porodech v letech 1960-2003, vybrané evropské země (v %)

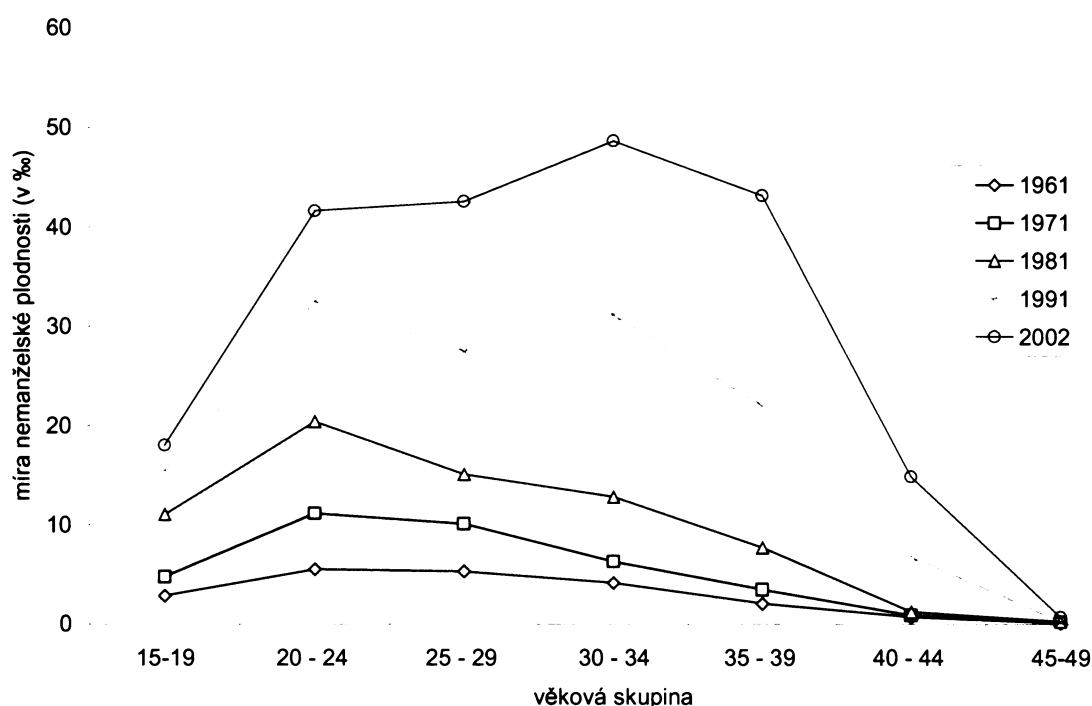
rok	1960	1970	1980	1990	2003	Index 2003/1960
Island	25,3	29,9	39,7	55,2	63,6	252
Švédsko	11,3	18,6	39,7	47,0	56,0	496
Francie	6,1	6,9	11,4	30,1	45,2	741
Dánsko	7,8	11,0	33,2	46,4	44,9	574
Spojené království	5,2	8,0	11,5	27,9	41,5	795
Maďarsko	5,5	5,4	7,1	13,1	32,3	590
EU 15 ²	5,1	5,6	9,6	19,6	31,8	619
Irsko	1,6	2,7	5,0	14,6	31,4	1975
Česká republika	4,9	5,4	5,6	8,6	28,5	583
Německo ¹	7,6	7,2	11,9	15,3	27,0	357
Španělsko ²	2,3	1,4	3,9	9,6	23,2	1004
Itálie ²	2,4	2,2	4,3	6,5	13,6	562
Švýcarsko	3,8	3,8	4,8	6,1	12,4	324
Řecko	1,2	1,1	1,5	2,2	4,8	387

1) včetně bývalé NDR, 2) hodnoty za rok 2003 jsou odhady, Zdroj dat: Eurostat

Rozbor věkové struktury nemanželské plodnosti (Obr. 19) ukazuje, že ačkoli byl nárůst mezi lety 1961-2002 pozorován napříč věkovým spektrem, nejvíce se míry nemanželské plodnosti zvýšily u věkových skupin 30-34 a 35-39letých. Relativně nejmenší nárůst zaznamenala skupina „náctiletých“ matek. Z podrobnějších dat je navíc zřejmé, že se mimomanželské porody rostoucí měrou vyskytovaly u žen, které již nějaké děti měly.

Takový vývoj naznačuje, že se porody mimo manželství stále více týkaly matek žijících v nesezdaných svazcích na úkor „osamělých“ matek, a že se tedy narození dítěte mimo manželství stalo společensky mnohem přijatelnějším (Courtney 1995). Také nárůst kohabitace potvrzuje tuto hypotézu (Fahey 2001b). Dalo by se předpokládat, že liberalizace společnosti vedla nejen k nárůstu míry nemanželské plodnosti, ale též k rozvoji předmanželských koncepcí. Pro potvrzení této hypotézy ovšem nemáme dostatečné datové podklady.

Obr. 19: Věkově specifické míry nemanželské plodnosti v letech 1961-2002 (v ‰)

Zdroj dat : Central Statistics Office of Ireland

4.2.3. STABILIZACE PLODNOSTI

Ač se poklesem úhrnné plodnosti pod hranici prosté reprodukce Irsko přiblížilo ostatním evropským zemím, vývoj posledních zhruba deseti let nasvědčuje tomu, že irský populační vývoj i nadále pokračuje svou specifickou cestou. Úhrnná plodnost se nepropadla hluboko pod záchovnou hranici, ale stabilizovala se na hodnotách jen těsně pod ní. Otázka na důvody této stabilizace je možná ještě předčasná. Může jít jen o dočasné pozastavení poklesu v důsledku optimismu irské společnosti, poháněného prudkým ekonomickým

růstem devadesátých let⁴⁰. Je ale také možné, že limity irské plodnosti jsou prostě jiné než u zbytku Evropy a vývoj úhrnné plodnosti v Irsku nikdy nebude kopírovat evropské trendy.

Je tedy třeba hledat analogii někde jinde? Jak si povšimnul Fahey : „..., co se týče měř plodnosti, je dnes Irsko blíže Americe (a Novému Zélandu) než Evropě – a pokud se podíváme zpět, zjistíme, že to samé platilo i v období vrcholu poválečného baby boomu, ...“ (Fahey 2001b, s. 176). V těchto zemích se navíc úhrnná plodnost stabilizovala na hodnotě blízké 2,1 již na počátku osmdesátých let. Přijmeme-li tedy tuto analogii ostrovní Irské republiky se zámořskými zeměmi, nabízí se perspektiva pokračování stabilního vývoje úhrnné plodnosti i v blízké budoucnosti.

Nezapomínejme ale, že stabilizace devadesátých let se týkala především úrovně plodnosti. Strukturální charakteristiky, jako je například věk matky při narození prvního dítěte, plodnost podle pořadí či legitimacy porodu, se i nadále vyvíjely dle trendu nastoleného v předchozích dekádách. Irsko se tak charakterem své plodnosti přibližuje zemím, které prošly druhým demografickým přechodem.

⁴⁰ Jakási obdoba optimismu poválečného.

5. FORMY OMEZOVÁNÍ PLODNOSTI

Souhlasíme-li s tezí, že stav potratové legislativy a postoj k antikoncepci jsou důležitým indikátorem úrovně společnosti, může se nám ta irská zdát velmi konzervativní. Držení a dovoz antikoncepčních prostředků byly ilegální až do konce sedmdesátých let a i poté se k nim ženy dostávaly jen za velmi omezených podmínek. Přístup k umělému ukončení těhotenství nemají irské ženy, alespoň *de iure*, dodnes.

Faktický stav je ovšem poněkud jiný. Legislativa a populační politika státu⁴¹ tedy vypovídají spíše o přetrvávajícím značném vlivu určitých konzervativních složek společnosti než o společnosti jako celku. Strmý pokles plodnosti v sedmdesátých letech by asi byl jen velmi stěží uskutečnitelný, pokud by ženy určitou formou neomezovaly svou plodnost. Šetření z této doby navíc potvrzují, že moderní antikoncepční metody již byly poměrně často využívány. Ani zákaz interrupcí na území ostrovní republiky neznamenal úplnou absenci tohoto fenoménu v irské společnosti. Některé irské ženy svá nechtěná těhotenství řešily vycestováním do zahraničí a poté, co v roce 1967 Velká Británie liberalizovala svou potratovou legislativu, jejich počet postupně narůstal.

5.1. UMĚLÁ POTRATOVOST

Umělé ukončení těhotenství je na území dnešní Irské republiky nezákonné na základě britského zákona z roku 1861. Podle něj je trestné nejen samotné provedení potratu, ale trestnému stíhání se vystavuje i těhotná žena, která si takový zákrok nechá provést.

K další úpravě potratové legislativy nedošlo dříve než v roce 1983. Fakt, že irské ženy našly cestu, jak právní úpravu obcházet, a začaly provozovat „potratovou turistiku“ do Velké Británie, pravděpodobně zamezil nárůstu „pokoutních potratů.“ Také tím byl oslaben tlak na legislativní změny (Mahon 1995). Přesto se na přelomu sedmdesátých a osmdesátých let začaly ozývat hlasy⁴² prosazující uvolnění stávající situace. To naopak vyvolalo reakci protipotratového hnutí, které začalo brojit proti snahám o liberalizaci potratových zákonů a snažilo si vymoci ústavní záruku dosavadní úpravy. Za podpory církve a prostřednictvím referenda se jim nakonec v roce 1983 podařilo prosadit ústavní

⁴¹ V tomto úzkém slova smyslu.

⁴² Zejména ze strany ženských organizací.

dodatek. „Tento dodatek v podstatě postavil život matky a život dítěte na stejnou úroveň a zavázal stát, aby přijal opatření na ochranu posledně jmenovaného“ (United Nations Population Fund 2001, s. 68).

Přestože se osmdesátá léta nesla ve znamení pokračující liberalizace společnosti a potažmo i postojů k potratové problematice, přijatý dodatek ještě více omezil již tak přísný legislativní rámec, ve kterém se mohly pohybovat ženy přející si ukončit své těhotenství nestandardní cestou. Organizace, které poskytovaly informace o možnosti interrupcí v zahraničí, byly na základě nové úpravy nuceny ukončit svou činnost a z tisku musela zmizet jakákoli propagace potratových služeb. Evropská justice nakonec v letech 1991 a 1992 rozhodla, že takové omezení je v rozporu s evropským právem. To už se však začalo měnit společenské klima a postupně i legislativa v souvislosti s tzv. „případem X“.

Ostře sledovaná kauza se týkala čtrnáctileté dívky, která byla znásilněna a v důsledku toho otěhotněla. Poté, co se u dívky projevil sebevražedné tendence, pokusili se její rodiče zajistit interrupci v britské potratové klinice. Irské soudy ovšem, v souladu s ústavním dodatkem o právu nenarozeného dítěte, rodině vycestovat zakázaly. Následovaly masivní protesty na podporu mladé dívky a veřejnost se poprvé jednoznačně postavila na stranu hnutí požadujících zmírnění konzervativního přístupu k potratům. Nejvyšší soud nakonec rozhodl, že pokud je ohrožen život ženy, je možné interrupci provést. Zároveň ovšem bylo zpochybněno právo těhotné ženy vycestovat za potratem, pokud není její život ohrožen.

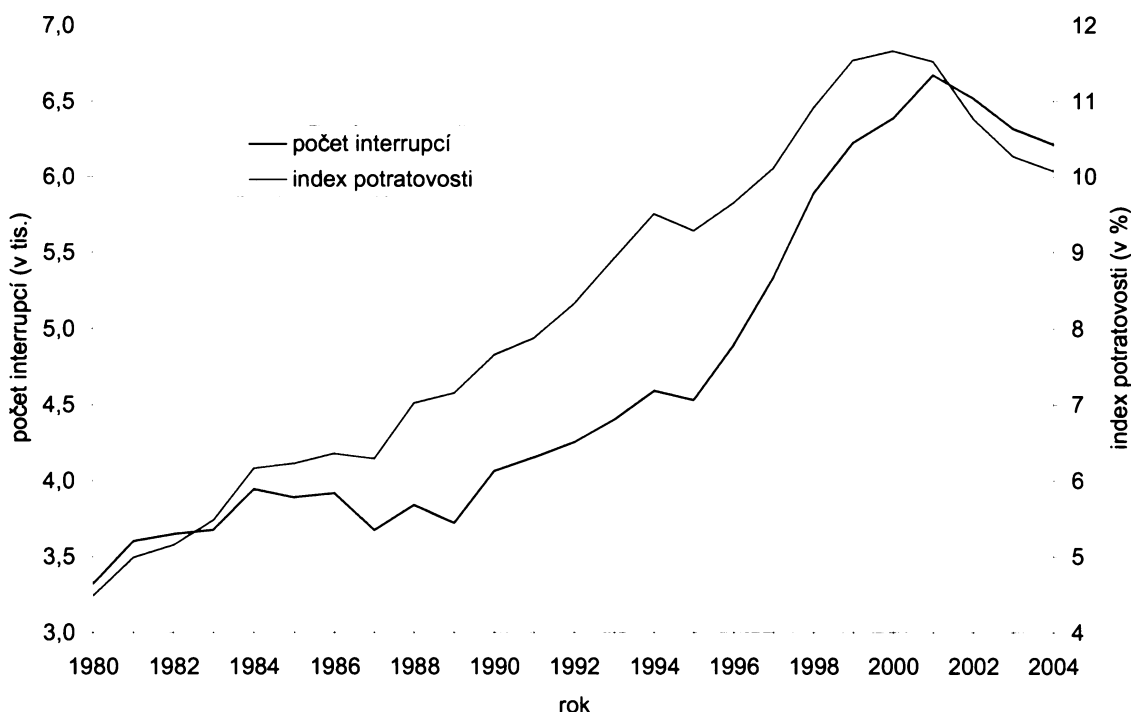
Nejvyšší soud také pověřil vládu, aby přijala potřebnou legislativu upravující tuto problematiku. Proto byla na podzim roku 1992 vyhlášena referenda ke třem návrhům na ústavní dodatky. První dodatek měl „povolit umělé ukončení těhotenství v případě podstatného ohrožení života matky, ... ale zároveň nepřipustit hrozbu sebevraždou jako důvod interrupce“ (Murphy-Lawless 1993, s. 57). Druhý a třetí návrh dodatku naopak směřoval k liberalizaci legislativy: Irské veřejnosti mělo být přiznáno právo na informace a právo vycestovat. V referendu se nakonec občané vyjádřili pro odmítnutí prvního a přijetí druhého a třetího dodatku. V případě práva na potrat tak byla legislativa sladěna s precedentským rozhodnutím Nejvyššího soudu.

Potřebné legislativní úpravy byly uzákoněny v roce 1995. Vláda se ještě jednou, v roce 2002, neúspěšně pokusila prosadit, aby na hrozbu sebevraždou nebylo pohlíženo jako na

důvod k interrupci. Nic to už však nezměnilo na tom, že bylo irským ženám poprvé přiznáno omezené právo na potrat, ač prozatím bez možnosti provedení na území Irské republiky.

Absence oficiální národní statistiky indukované potratovosti je v irském případě podmíněna právě legislativní úpravou. Přesto je možné nepřímo sledovat úroveň i strukturu umělé potratovosti. Jako zdroj slouží britské potratové statistiky. Ty poskytují údaje o státní příslušnosti žen využívajících služeb potratových klinik na území Anglie a Walesu⁴³ (Coleman 1999).

Obr. 20: Počet interrupcí a index umělé potratovosti v letech 1980-2004

Zdroj dat: Office for National Statistics (UK)

V roce 1968, rok poté co byla britská legislativa liberalizována, mělo 64 žen, kterým byla interrupce provedena, irské občanství. Za 3 roky se počet indukovaných potratů více než zdevítinásobil (578) a v roce 1976 se již podrobilo zákroku 1 821 irských žen. V osmdesátých letech, kdy již máme k dispozici každoroční potratové statistiky, se nárůst interrupcí zpomalil a v jejich druhé polovině stabilizoval pod hranicí 4 tis. (Obr. 20).

⁴³ Severní Irsko umělé ukončení těhotenství provést neumožňuje a ve Skotsku je jen mizivé procento interrupcí provedeno tzv. „nerezidentkám.“ Například v roce 1995 to bylo jen 12 žen z více než 11 000.

Otázkou je, do jaké míry byla tato stabilizace skutečná. Je možné, že statistika odráží spíše ochotu irských žen udávat pravdivou adresu bydliště. Odhady z přelomu osmdesátých a devadesátých let se totiž pohybují mezi 6 a 7 tis. umělými potraty ročně (Murphy-Lawless 1993). Ať již jde pouze o problematiku evidence nebo o skutečnou změnu potratového chování irských žen, určitě se projevilo přísnější legislativní klima osmdesátých let.

Také legislativní liberalizace let devadesátých se projevila v potratových statistikách. Mírný růst počtu interrupcí v první polovině devadesátých let odpovídá postupnému změkčování pravidel ze strany soudů. Zlom a následný zrychlený růst, zaznamenaný v polovině devadesátých let, se zase zdá být odrazem přijaté legislativy, která *de facto* umožnila legálně vycestovat za potratem. V roce 2001 pak byl evidován nejvyšší počet irských žen, kterým bylo provedeno umělé přerušování těhotenství (6 673). V několika posledních letech se již počet interrupcí snižoval. V souvislosti se stabilizací úhrnné plodnosti ve stejném období se nabízí vysvětlení, že došlo k jakémusi nasycení irského potratového trhu.

Index potratovosti, který porovnává počet indukovaných potratů s počtem živě narozených, rostl po celá osmdesátá i devadesátá léta (Obr. 20). Růst byl více méně konstantní i přesto, že se ve sledovaném období poměrně výrazně změnil jak trend vývoje umělé potratovosti, tak vývoje porodnosti (Obr. 10). V letech 1980-2000 se index potratovosti zvýšil z 4,5 % na 11,7 %. Zatímco v osmdesátých letech se na nárůstu indexu projevoval takřka výhradně rychlý pokles živě narozených, v první polovině devadesátých let se mírný růst interrupcí doplňoval s mírným poklesem úhrnné plodnosti. V druhé polovině devadesátých let pak rychlý nárůst počtu umělých potratů kompenzoval i mírné zvýšení v počtech živě narozených. V prvních letech 21. století již index potratovosti právě díky pokračujícímu nárůstu porodnosti klesal a to relativně rychleji než samotný počet interrupcí.

Srovnání irského indexu potratovosti s indexy vybraných evropských zemí, kde je umělé ukončení těhotenství legální, řadí Irsko na samý konec tabulky (Tab. 10). To není překvapivé, vezmeme-li v úvahu, jak náročné musí vycestování za interrupcí pro irskou ženu být. Nejedná se pouze o finanční a organizační stránku „potratové turistiky“, ale také o společenskou přijatelnost takového chování. Zároveň nesmíme zapomenout, že irské hodnoty představují pouze odhady a skutečný stav bude pravděpodobně o několik procent vyšší. V neposlední řadě se na nízké hodnotě potratového indexu projevuje i relativně vysoká porodnost, které irská populace dosahuje. Z této perspektivy tedy úroveň umělé

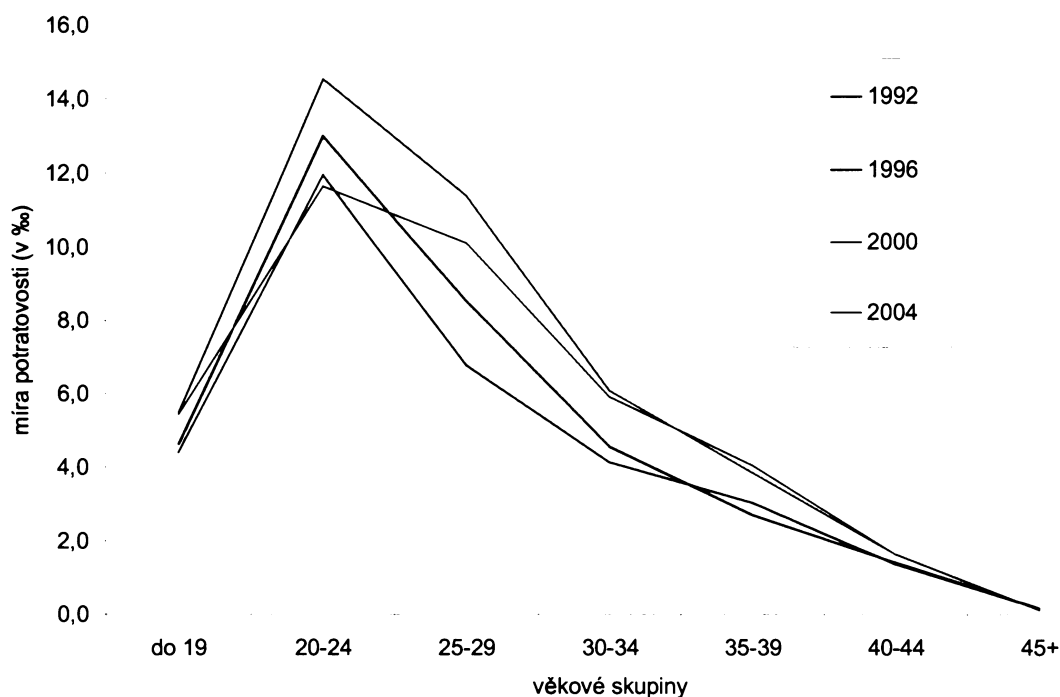
potratovosti v Irsku není nijak výjimečně nízká. Navíc se, i podle dostupných statistik, za poslední dvě desetiletí přiblížila hodnotám běžným v ostatních evropských zemích.

Tab. 10: Index potratovosti v letech 1971-2003, vybrané evropské země (v %)

rok	1971	1980	1990	2003	Index 2003/1980
Maďarsko	124,4	54,4	71,9	56,8	104
Švédsko	16,8	35,9	30,2	34,8	97
Česká republika	44,5	44,8	85,2	31,3	70
Spojené království ³	14,8	22,4	24,7	29,4	131
Francie ³	0,0	21,4	25,9	27,0	126
Itálie	0,0	33,3	29,2	23,4	70
Dánsko ³	14,8	40,7	32,5	23,3	57
Island ²	2,5	11,6	15,0	23,0	199
Německo ¹	?	20,8	16,0	18,1	87
Španělsko	0,0	0,0	9,3	18,1	-
Irsko	0,9	4,5	7,7	10,3	229
Řecko	0,0	0,0	9,9	?	-

1) včetně bývalé NDR, 2) 1971 - hodnoty za rok 1970, 3) 2003 - hodnoty za rok 2002, Zdroj dat: Eurostat a Office for National Statistics (UK)

Z křivek věkově specifických měr indukované potratovosti je patrné, že nejvyšší úroveň umělé potratovosti dosahují irské ženy ve věku 20-24 let (Obr. 21). Naopak věková skupina, u které byla od devadesátých let zaznamenávána nejvyšší úroveň plodnosti (30-34leté ženy, Obr. 17), vykazuje relativně nízké míry umělé potratovosti a to zhruba na úrovni „náctiletých žen.“ Věkové rozložení indukované potratovosti je tak oproti rozložení plodnosti daleko asymetrickěji posunuto směrem k nižšímu věku. Přesto došlo v posledních letech, téměř výhradně na počátku 21. století, k věkovému posunu ve struktuře umělé potratovosti směrem k vyšším věkům. Zatímco se růst úrovně umělé potratovosti v devadesátých letech týkal všech žen (nejvíce věkové skupiny 25-29letých), na poklesu mezi lety 2000 a 2004 se podílely především ženy ve věku 20-24 let. Mladé věkové struktury žen podstoupivších interrupci odpovídá i struktura podle rodinného stavu. Tak například v roce 1996 bylo téměř 80 % irských žen, kterým byl v britských potratových klinikách proveden zákrok, svobodných (Department of the Taoiseach 1995).

Obr. 21: Věkově specifické míry potratovosti v letech 1992-2004 (v ‰)

Zdroj dat: Office for National Statistics (UK)

5.2. ANTIKONCEPCE

Také co se antikoncepce týče, byla irská legislativa po dlouhou dobu alespoň o krok pozadu za skutečným stavem ve společnosti. Přestože až do konce sedmdesátých let platil ústavní dodatek z roku 1935, který zakazoval dovoz, propagaci a prodej antikoncepce, již o dekádu dříve začala vznikat zařízení plánovaného rodičovství. Ta využívala skulin v platné legislativě, antikoncepci distribuovala „bezplatně“ a zároveň své klienty žádala o donace. Současně začali někteří lékaři předepisovat orální antikoncepci ze zdravotních důvodů, jako regulátor menstruačního cyklu (Mahon 1995).

V roce 1973 nejvyšší soud rozhodl, že zákaz dovozu antikoncepce je protiústavní. Trvalo ovšem dalších šest let, než společenská atmosféra podnítila vznik legislativy povolující prodej antikoncepčních prostředků. Nový zákon byl i nadále poměrně restriktivní, když koupi antikoncepce umožňoval pouze sezdaným párům, a to na lékařský předpis. Konzervativní společenské proudy však nebyly v boji proti antikoncepci tolik úspěšné jako v případě interrupcí či rozvodu, a proto se již osmdesátá léta nesla ve znamení dalšího uvolňování související legislativy. V roce 1985 byl přístup k antikoncepci umožněn všem osobám 18letým a starším a prodej nemedicínských prostředků přestal být vázán na

lékařský předpis. Další změkčení přišlo na počátku let devadesátých, kdy byl rozšířen prodej i mimo lékařská zařízení. Také došlo ke zrušení věkového limitu na koupi antikoncepce.

Přestože se legislativní prostředí a vládní politika v Irsku projeví ve ztížené dostupnosti antikoncepčních prostředků, nezdá se, že by se rozsah jejich využití nějak výrazně lišil od ostatních vyspělých zemí. Již v roce 1975 šetření mezi sezdanými páry zjistilo, že 66 % souboru praktikovalo určitou formu kontroly plodnosti a 29 % párů využívalo umělých metod antikoncepce (Coleman 1999). V osmdesátých a devadesátých letech rostl podíl párů využívajících moderních antikoncepčních metod⁴⁴ a naopak méně se jich spoléhalo na přirozené metody kontroly plodnosti. Šetření z přelomu tisíciletí pak nastalý trend potvrzují. Ukazuje se, že více než polovina žen praktikuje některou z moderních antikoncepčních metod (Tab. 11).

Tab. 11: Podíl žen, které využívají vybraných metod antikoncepce podle třech šetření (v %)

šetření	Mason (2003)	SLAN (1998)	SLAN (2002)
orální antikoncepce	29,5	25,5	30
kondom	24	40	35,7
sterilizace	5,9	-	-
přirozené metody	1,6	-	-
přerušovaná soulož	1,1	7,2	6

Zdroj dat: Mason 2004

⁴⁴ Především orálních prostředků a kondomů.

6. ÚMRTNOST

6.1. DO PADESÁTÝCH LET 20. STOLETÍ

Ani o úrovni úmrtnosti v předstatistickém období nemáme příliš mnoho informací. Podle všeho však docházelo v 18. století k jejímu poklesu, a to především v souvislosti s rozvojem pěstování brambor. Brambory tvořily kvalitní základ stravy a zajišťovaly pravidelnější přísun potravy (Clarkson 1981). Mezi lety 1740 a 1845 navíc nedošlo ke katastrofické neúrodě a byly zaznamenány pouze lokální hladomory a epidemie (Mokyr, Ó Gráda 1984). Dalším faktorem, který pravděpodobně přispěl ke zlepšení úmrtnostních poměrů, byl rozvoj lékařské vědy. Především očkování proti neštovicím na konci 18. století⁴⁵ mohlo mít vliv na snížení úrovně úmrtnosti (Clarkson 1981, Mokyr, Ó Gráda 1984).

První spolehlivé odhady znovu vycházejí ze sčítání v roce 1841. V období dvacátých a třicátých let 19. století se hrubá míra úmrtnosti podle těchto odhadů pohybovala okolo hodnoty 24 ‰ (Mokyr, Ó Gráda 1984) a naděje dožití při narození pro obě pohlaví dosahovala 38,3 let (Boyle, Ó Gráda 1986). Taková úroveň úmrtnosti byla srovnatelná s úrovní obvyklou v ostatních západoevropských státech. Irsko sice bylo chudou agrární zemí, ale díky nízkému stupni urbanizace se poměrně malé procento populace vystavovalo nezdravému způsobu života ve městech (Coleman 1999, Kennedy, Clarkson 1993). Novější výpočty také ukazují na relativně nízkou úroveň kojenecké úmrtnosti. Podle nich dosahovala 173 ‰ u chlapců a 135 ‰ u dívek (Boyle, Ó Gráda 1986), popř. méně než 193 ‰ pro obě pohlaví (Kennedy, Clarkson 1993). Rozhodně však byla nižší než původně odhadovaných 220-225 ‰⁴⁶ (Mokyr, Ó Gráda 1984).

Tzv. „Velký hladomor“, který postihl Irsko v letech 1845 – 1849, byl jednou z posledních a v 19. století pravděpodobně i nejtragičtějších krizí tohoto typu v Evropě. O příčinách katastrofy není pochyb. Rychle rostoucí populace, neustálá parcelace pozemků a chudnutí již tak chudých znamenalo pro Irsko velké sociální a ekonomické problémy (Boyle, Ó Gráda 1986, Green 1996). Pokud pak tento obrázek doplníme o až neuvěřitelnou závislost

⁴⁵ V té době se jednalo o jednu z nejčastějších příčin úmrtí.

⁴⁶ Všechny odhady za rok 1841 vycházejí z dat za 32 hrabství.

na jedné složce potravy - bramborách⁴⁷, které se navíc „... snadno kazí a nedají se skladovat pro případ nouze jako obilí“ (Green 1996, s. 202), zdá se být katastrofa z dnešního pohledu nevyhnutelná. Když tedy v roce 1845 úrodu na irském ostrově napadla plíseň bramborová, představovalo to pro irskou populaci, a především pro její nemajetnou vrstvu, nebývalou pohromu.

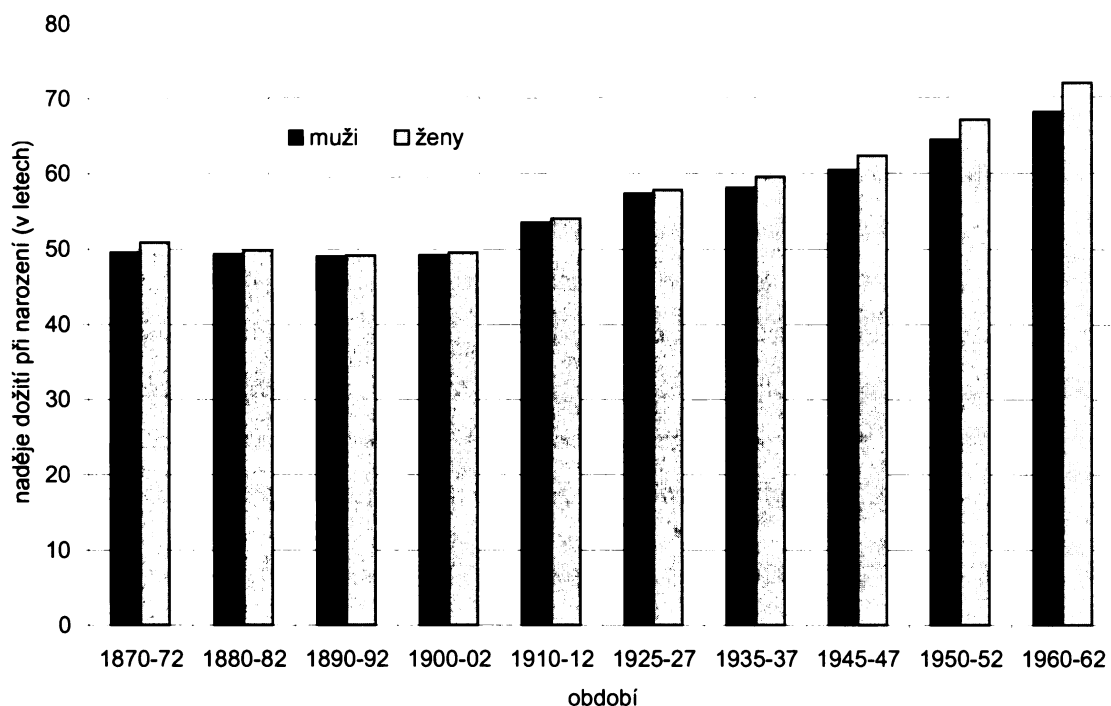
Podle odhadů se v letech 1845-1849 úroveň úmrtnosti zvýšila zhruba dvojnásobně oproti úrovni obvyklé před vypuknutím hladomoru. Hrubá míra úmrtnosti dosáhla 53 ‰ (Kennedy, Clarkson 1993), naděje dožití při narození se propadla na 18,7 let pro muže a 22,4 let pro ženy, kvocient kojenecké úmrtnosti pak vzrostla až na 329 ‰ resp. 243 ‰⁴⁸ (Boyle, Ó Gráda 1986). Kromě podvýživy umírali lidé na nemoci jako jsou kurděje či edém a na infekční choroby, především tyfus a úplavici (Green 1996). Hladomor se podepsal i na snížené úrovni plodnosti a zesílení emigračních proudů. Nezanedbatelný byl pak jeho vliv na populační, ale i celkový společenský a hospodářský vývoj v období, které následovalo.

Ve století po hladomoru zaznamenalo Írsko postupné, ale relativně pomalé zlepšování úmrtnostních poměrů. Pozorovaná hrubá míra úmrtnosti byla na začátku registrace v porovnání s ostatními západoevropskými státy velmi nízká. Až do počátku 20. století a také ve dvacátých a třicátých letech 20. století ovšem spíše stagnovala (Obr. 10). Opět však došlo ke zkreslení skutečné úrovně úmrtnosti vlivem podregistrace skutečných úmrtí a v důsledku deformace věkové struktury emigračními proudy (Kennedy, Clarkson 1993). Ukazatel naděje dožití při narození sice také vychází z registrace přirozené měny, ale bere v úvahu věkovou strukturu populace (Obr. 22). Pokud přijmeme hypotézu, že se registrace úmrtí postupně zdokonalovala, můžeme říci, že docházelo k pomalému zlepšování úmrtnostních poměrů s akcelerací v polovině čtyřicátých let 20. století.

⁴⁷ Podle odhadů na nich více než 1/3 populace závisela téměř výhradně a pro mnoho dalších představovaly základní složku potravy.

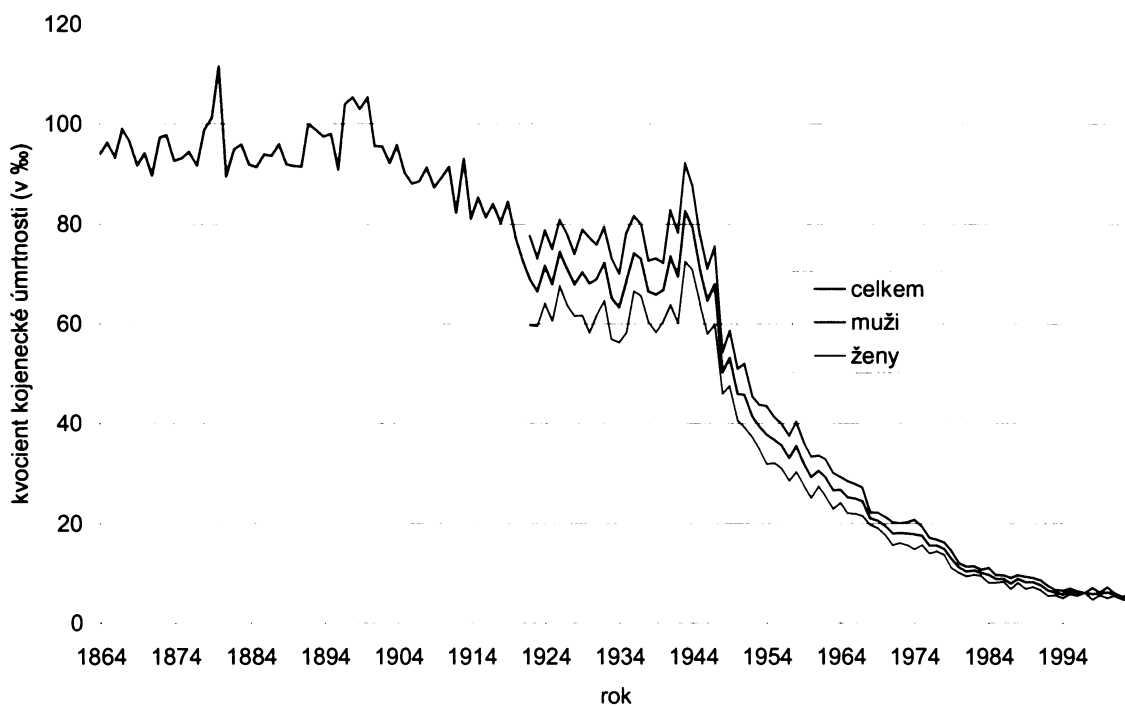
⁴⁸ Všechny odhady úmrtnosti za hladomoru jsou provedeny z dat za 32 hrabství.

Obr. 22: Naděje dožití při narození podle pohlaví v letech 1870-1962 (v letech)

Zdroj dat: Kennedy 1973, Leser 1965

Obr. 23: Kvocient kojenecké úmrtnosti v letech 1864-2003 (v ‰)

Zdroj dat: Central Statistics Office of Ireland

Kojenecká úmrtnost prošla podobným vývojem jako úmrtnost celková (Obr. 23). Protože byly i počty zemřelých dětí do 1 roku věku zpočátku s největší pravděpodobností podhodnoceny, lze předpokládat, že se kvocient kojenecké úmrtnosti snižoval postupně a na přelomu 19. a 20. století klesl pod hodnotu 100 ‰. Úmrtnost kojenců byla výrazně vyšší ve městech (134 ‰) než na venkově (70 ‰) a v Dublinu dokonce dosáhla 160 ‰. Nejmladší děti totiž trpěly nejvíce nezdravým městským prostředím, kde převládaly velmi špatné životní a hygienické podmínky (Kennedy, Clarkson 1993). Výrazného zlepšení doznal ukazatel úmrtnosti kojenců až od poloviny čtyřicátých let 20. století. Pokrok lékařské vědy a především úspěšnější boj s infekčními chorobami⁴⁹ znamenaly pokles kojenecké úmrtnosti z hodnot nad 70 ‰ pod hranici 30 ‰ v roce 1960. Rychlé zlepšení úmrtnostních poměrů u kojenců bylo hlavním důvodem prodlužování naděje dožití.

Typickým rysem irské populace byla také vyšší úroveň úmrtnosti žen. Až do období 1935-1937 nepřesahovala naděje dožití u žen při narození mužskou o více než 1,5 roku (Obr. 22). Teprve s akcelerací růstu naděje dožití při narození mezi obdobími 1945-1947 a 1960-1962 došlo k výraznějšímu zvýšení rozdílu mezi ženami a muži (nárůst o 9,5 let u žen a 7,5 let u mužů). Malý rozdíl mezi celkovou úmrtností mužů a žen⁵⁰ sice nebyl ničím neobvyklým v historii evropských populací, ale na počátku 20. století již byl pozorována jen v některých, převážně zemědělských zemích. Právě na venkově měly totiž ženy často velmi špatné postavení. To se odráželo i v jejich méně příznivých úmrtnostních poměrech (Coleman 1999, Kennedy 1973).

6.2. OD ŠEDESÁTÝCH LET 20. STOLETÍ PO SOUČASNOST

6.2.1. POKLES ÚROVNĚ ÚMRTNOSTI: POKROK LÉKAŘSTVÍ A ZLEPŠENÍ ŽIVOTNÍ ÚROVNĚ

Úmrtnost byla jediným z hlavních demografických procesů, který v šedesátých letech neprošel zásadní změnou. Naděje dožití při narození Irů rostla již od konce 19. století a ani druhá polovina století 20. nebyla výjimkou. Pravdou je, že oproti předchozím dvěma dekadám růst naděje dožití při narození v šedesátých letech zpomalil. Je však nutné si uvědomit, že úroveň kojenecké úmrtnosti byla již v této době relativně nízká. Další pokles

⁴⁹ Do té doby nejčastější skupiny příčin úmrtí kojenců.

⁵⁰ Někde byla pozorována i nadúmrtnost žen nad muži.

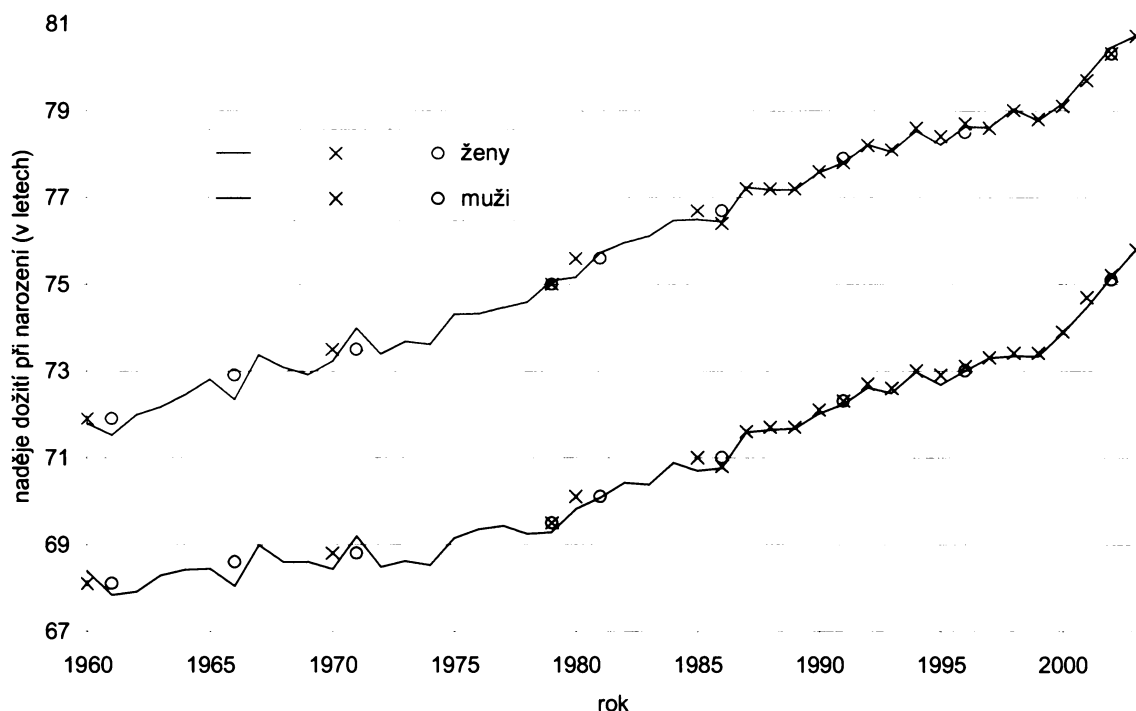
úrovně úmrtnosti celkové nemohl být tedy z tak velké míry jako doposavad sycen poklesem úrovně úmrtnosti v nejnižších věkových skupinách.

Důvody zlepšujících se úmrtnostních poměrů v Irsku jsou podobné jako v ostatních vyspělých zemích. Pokrok lékařské vědy a rozvoj zdravotnictví umožnil nejprve výrazný pokles úrovně úmrtnosti na infekční choroby. Na druhou stranu s rostoucí délkou života se zvyšoval podíl úmrtí, jejichž příčinou byly tzv. civilizační choroby (Tovey, Share 2003). Pokles celkové úrovně úmrtnosti v posledních dekadách tak velmi závisí na tom, jak se zdravotnímu sektoru daří vypořádat s chorobami jako jsou novotvary a nemoci oběhové soustavy.

Druhou skupinou faktorů, které vedly k zvýšení střední délky života, je zlepšení životního standardu. S rostoucí ekonomickou úrovní Irska docházelo i ke zlepšení bytového fondu, hygienických podmínek či ke změně ve složení stravy. Toto zlepšení se týkalo především městského prostředí, v kterém byl tradičně životní standard na nižší úrovni. Zlepšující se životní úroveň měla však i své negativní aspekty, jako je změna stravovacích návyků, rozvoj konzumace alkoholu a tabáku či nedostatek fyzické aktivity. Změna životního stylu tak měla velký vliv na rozvoj civilizačních chorob (Courtney 1995).

6.2.2. POHLAVNÍ A VĚKOVÁ DIFERENCIACE ÚMRTNOSTI A PŘÍČINY ÚMRTÍ

Trend snižování úrovně úmrtnosti neprobíhal ve všech složkách populace stejně rychle. Tak například naděje dožití při narození rostla v *šedesátých a sedmdesátých letech 20. století* především u žen a úroveň mužské úmrtnosti zaznamenala jen mírné snížení (Obr. 24). Zatímco úmrtnostní tabulky z let 1960-1962 udávaly naději dožití při narození 68,1 let u mužů a 71,9 let u žen (rozdíl 3,8 let), v letech 1978-1980 dosáhl tento rozdíl již 5,5 let, přičemž za stávajících úmrtnostních poměrů by se muži v průměru dožívali 69,5 a ženy 75 let. Zvýšení mužské nadúmrtnosti je dalším indikátorem sociálních změn. To je totiž spojováno se zlepšeným postavením žen ve společnosti a ve vyspělých zemích je tradičně rozdíl mezi střední délkou života žen a mužů vyšší (Coleman 1999). Přestože došlo k navýšení rozdílu mezi ženskou a mužskou nadějí života při narození, v porovnání s ostatními západoevropskými státy byl tento rozdíl stále relativně malý (Tab. 12).

Obr. 24: Naděje dožití při narození podle pohlaví v letech 1960-2003 (v letech)

— vlastní výpočty, ° oficiální data z Central Statistics Office of Ireland, x oficiální data z Eurostatu, Zdroj dat: Central Statistics Office of Ireland, Eurostat

Tab. 12: Rozdíl naděje dožití při narození mezi ženami a muži v letech 1960-2002, vybrané evropské země (v letech)

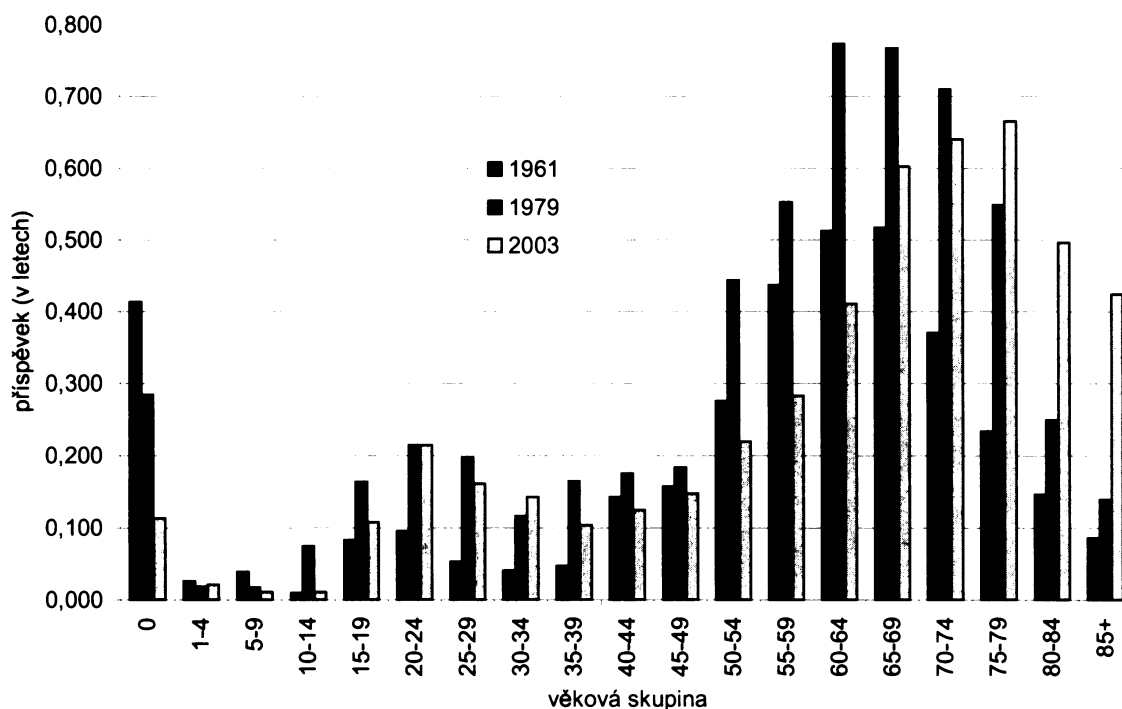
rok	1960	1980	2002	Index 2002/1960
Maďarsko	4,2	7,2	8,3	198
Francie ³	6,7	8,2	7,2	107
Španělsko ³	4,8	6,1	6,7	140
Česká republika	5,5	7,1	6,6	120
Itálie ³	5,1	6,8	6,1	120
EU 15 ³	5,5	6,7	5,8	105
Německo ^{1,2,3}	?	6,5	5,8	-
Švýcarsko	5,8	6,8	5,2	90
Irsko	3,8	5,5	5,1	134
Dánsko	4,0	6,1	4,7	118
Řecko ³	5,1	4,6	4,7	92
Spojené království	5,8	6,0	4,6	79
Švédsko	3,7	6,0	4,4	119
Island	5,1	6,7	3,8	75

1) včetně bývalé NDR, 2) hodnoty za rok 1980 jsou odhady, 3) hodnoty za rok 2002 jsou odhady, Zdroj dat: Eurostat

Z následujícího grafu (Obr. 25) je patrné, jak se na rozdílu střední délky života žen a mužů podílely jednotlivé věkové skupiny. V roce 1961 přispívali k rozdílu nejvíce kojenci a

vyšší věkové skupiny (50-79 let). Mužská nadúmrtnost v těchto věkových skupinách způsobila zhruba tři čtvrtiny věkového rozdílu. V roce 1979 se na rozdílu mezi nadějí dožití žen a mužů při narození nejvýrazněji podílely osoby 50leté a starší. Více než dříve se na rozdílu podepsaly i nepříznivé úmrtnostní poměry mužů v mladším věku (10-39 let). Naopak kojenci a nejmladší děti (0-9 let) přispívali k tomuto ukazateli mužské nadúmrtnosti méně než na počátku šedesátých let.

Obr. 25: Příspěvky věkových skupin k rozdílu naděje dožití při narození mezi ženami a muži, vybrané roky (v letech)

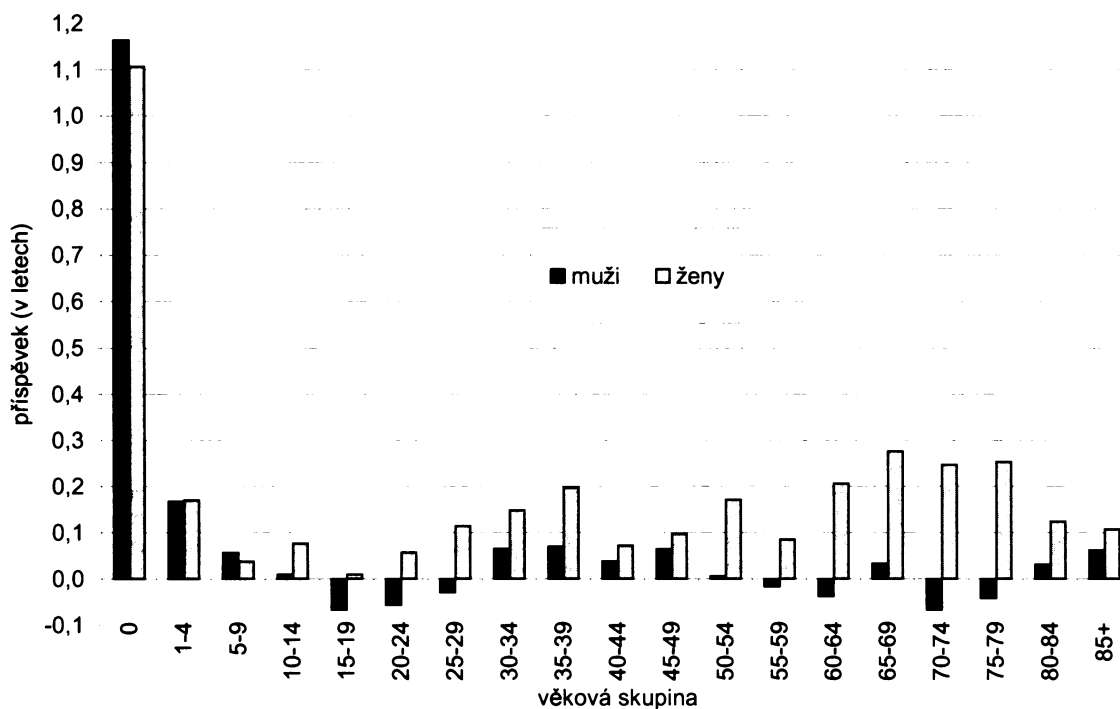
Zdroj dat: Central Statistics Office of Ireland

Vývoj úrovně úmrtnosti z hlediska věku byl také nerovnoměrný. Úroveň úmrtnosti ve věku 0 i nadále klesala a kvocient kojenecké úmrtnosti se snížil ze zhruba 30 ‰ na začátku šedesátých let na hodnoty blízké 13 ‰ na konci let sedmdesátých (Obr. 23). Docházelo k neustálému zvyšování podílu novorozenecké úmrtnosti (do 27 dnů) na úmrtnosti kojenců, což souvisí s tím, že stále více úmrtí mělo vnitřní příčiny. S vnějšími příčinami⁵¹ si lékařská věda dokázala častěji poradit. Zajímavé je, jak se vývoj úrovně kojenecké úmrtnosti podílel na vývoji celkovém (Obr. 26). U mužů bylo více než 80 % nárůstu v naději dožití při narození mezi lety 1961 a 1979 způsobeno právě poklesem úrovně

⁵¹ Především infekčními chorobami.

úmrtnosti kojenecké. Snížení kojenecké úmrtnosti dívek, ač podobné jako u chlapců, činilo jen 31 % z poklesu celkové úrovně úmrtnosti žen.

Obr. 26: Příspěvky věkových skupin ke změně naděje dožití při narození podle pohlaví mezi lety 1961 a 1979 (v letech)

Zdroj dat: Central Statistics Office of Ireland

Jak přispěly ostatní věkové skupiny k poklesu střední délky života? V případě mužů se o příspěvcích dá hovořit pouze u dětí do 14 let, mužů ve středním věku (30-54 let), věkové skupiny 65-69 let a mužů starších 80 let. Naopak muži mladšího věku (15-29 let) a staršího věku (55-64 a 70-79 let) zaznamenali zhoršení úmrtnostních poměrů. Zvýšená úroveň úmrtnosti v mladším věku souvisela především s nárůstem silničních nehod a sebevražd jako příčin úmrtí (Armstrong, Harney, Jeffery, O'Donnel, O'Neill 2001). Zhoršení úmrtnostních poměrů ve vyšším věku je obtížněji vysvětlitelné, ale pravděpodobně se na něm podílela především zvýšená incidence civilizačních chorob. Méně zdravý životní styl než u žen je tedy jednou z příčin zaostávání naděje dožití mužů při narození.

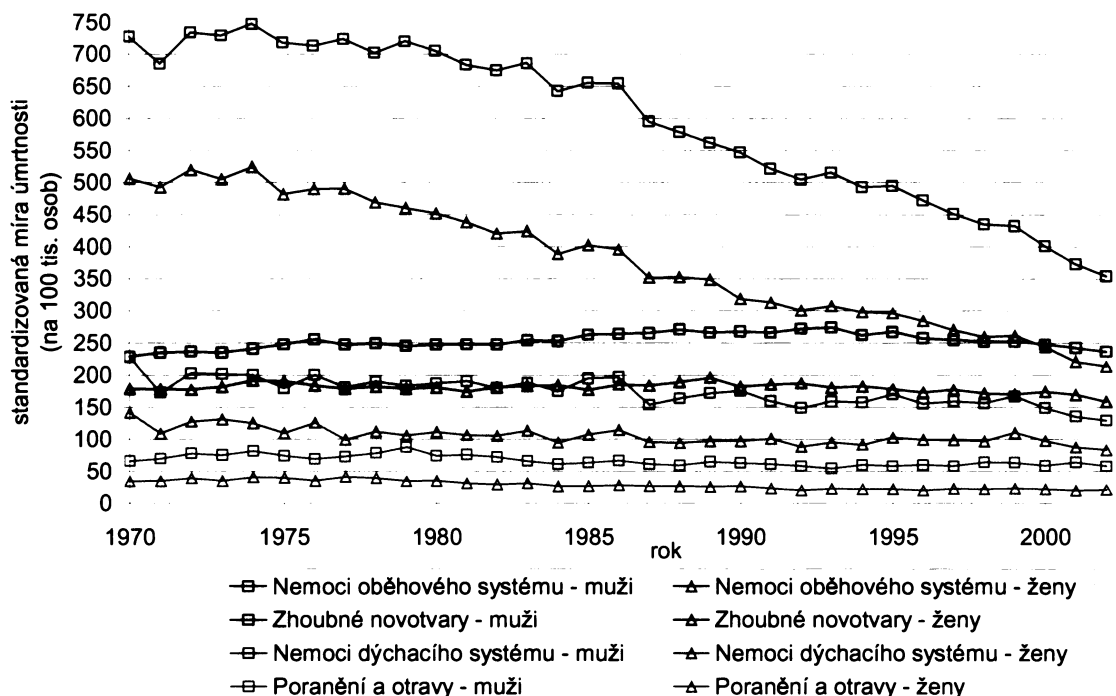
Úroveň úmrtnosti žen doznala mezi lety 1961 a 1979 snížení ve všech věkových skupinách. Nejvyšší příspěvky k růstu naděje dožití při narození vykazala kromě kojenců věková skupina starších žen (60-79 let). Zato věková skupina 5-19 let přispěla k růstu nejméně. To však neznamená, že by nedošlo ke zlepšení úmrtnostních poměrů dětí a teenagerů. Naopak, pravděpodobnost úmrtí 10-14letých dívek se snížila vůbec nejvíce (na

34 % výchozí hodnoty). Jejich úroveň úmrtnosti však již byla natolik nízká, že ani úplné vymýcení úmrtnosti v tomto věku by nepřineslo příliš velkou změnu střední délky života.

Osmdesátá a devadesátá léta 20. století znamenala pokračování poklesového trendu úrovně úmrtnosti žen. Jejich naděje dožití při narození vzrostla na 79 let v roce 1998. Rozdíl v naději dožití žen a mužů při narození se už nezvyšoval, poněvadž se stejně rychle snížila i úroveň úmrtnosti mužů. Pokud by nedošlo ke změně úmrtnostního charakteru irské populace, dožili by se muži narození v roce 1998 v průměru 73,3 let.

Vývoj struktury úmrtnosti podle příčin může napovědět, co se skrývá za nárůstem naděje dožití při narození. Následující graf (Obr. 27) porovnává vývoj čtyř hlavních příčin úmrtí pomocí standardizovaných měr úmrtnosti⁵². Zdaleka nejčastějšími příčinami úmrtí byly na počátku osmdesátých let u obou pohlaví nemoci oběhové soustavy, především srdeční choroby. Po jednom desetiletí určité oscilace však začaly křivky klesat a na konci devadesátých let dosáhly standardizované míry zhruba 60 % hodnot pozorovaných na konci let sedmdesátých.

Obr. 27: Standardizované míry úmrtnosti podle vybraných příčin smrti a pohlaví v letech 1970-2002 (na 100 tis. osob)

Zdroj dat: WHO

⁵² Za věkový standard byla použita hypotetická věková distribuce WHO, tzv. Evropská standardní populace.

Vývoj standardizované míry úmrtnosti na druhou nejčastější skupinu příčin úmrtí, zhoubné novotvary, tak jednoznačně pozitivní nebyl. Do konce osmdesátých let u žen a do počátku let devadesátých u mužů se dokonce úroveň úmrtnosti na tyto choroby zvyšovala a až v letech devadesátých došlo ke zlepšení. U nemocí dýchací soustavy je i přes určitou oscilaci patrný poklesový trend již od sedmdesátých let a standardizované míry úmrtnosti na poranění a otravy klesly především v osmdesátých letech. Nutno podotknout, že v devadesátých letech se pak standardizované míry úmrtnosti u obou skupin spíše stabilizovaly.

Je příznačné, že všechny hlavní skupiny příčin je možné zařadit mezi „civilizační choroby.“ První tři postihují především starší věkové skupiny a jsou často odrazem nezdravého životního stylu. Skupina „poranění a otravy“ spíše indikuje jiné aspekty vývoje moderní irské společnosti, jako je nárůst automobilismu (dopravní nehody) či rozvoj psychických chorob, problémů spojených s rozpadem rodin, alkoholem, drogami, kriminalitou, apod. (sebevraždy). Přestože se tedy rizika civilizačních chorob zvyšují, došlo u všech hlavních příčin, alespoň v části sledovaného období, ke snížení úrovně úmrtnosti. Irské lékařství, ale pravděpodobně i celá společnost, tak začalo být v posledních dekádách úspěšné v boji proti těmto „chorobám“.

Zlepšení úmrtnostních poměrů se ovšem poněkud relativizuje, porovnáme-li jej s vývojem ve vybraných evropských zemích. Především u nemocí oběhové a dýchací soustavy je i přes příznivý vývoj postavení Irska v mezinárodním srovnání problematické. Na druhou stranu, nárůst či stagnace úrovně úmrtnosti na zhoubné novotvary nebyly v západní Evropě této éry ničím výjimečným a také pokles incidence smrtelných poranění a otrav byl v souladu s vývojem v ostatních zemích. Irské standardizované míry úmrtnosti na tyto dvě široce vymezené příčiny úmrtí se blížily průměru referenční skupiny.

V případě úrovně úmrtnosti na nemoci oběhové soustavy došlo v Irsku ve sledovaném období k podobně rychlému poklesu jako u většiny západoevropských států (Tab. 13). Irská výchozí pozice ovšem byla nepříznivá a pouze postkomunistické země⁵³ a Řecko⁵⁴ za Irskem zaostávaly. V případě chorob dýchací soustavy na tom bylo Irsko dokonce nejhůře

⁵³ Jak v úrovni úmrtnosti, tak i v indexu změny u obou pohlaví.

⁵⁴ V úrovni v roce 1998 u žen a v indexu u obou pohlaví.

ze sledovaných zemí a ani zlepšení nebylo oproti většině ostatních zemí výrazné (Tab. 14). Nabízí se otázka: Proč se Irsko úrovní úmrtnosti na dýchací choroby tolik liší od ostatních států? Obvykle se rozdíl vysvětluje klimatickými podmínkami nebo prevalencí kouření. Podnebí v ostatních severských zemí ovšem není příliš odlišné a ani podíl kuřáků v irské populaci se nevymyká evropskému průměru. Možné vysvětlení leží v oblasti registrace. Tyto nemoci se totiž převážně týkají nejstarších osob a jsou často pouze konečnou příčinou úmrtí pramenící z celkově špatného zdravotního stavu. Rozdíl tedy může vyplývat z kulturních odlišností v hodnocení příčin úmrtí (Armstrong, Harney, Jeffery, O'Donnel, O'Neill 2001). Důkazy pro toto tvrzení však chybí.

Tab. 13: Standardizované míry úmrtnosti na nemoci oběhové soustavy podle pohlaví v letech 1979-1998, vybrané evropské země (na 100 tis. osob)

muži	1979	1998	Index 1998/1979	ženy	1979	1998	Index 1998/1979
Maďarsko	794	721	91	Maďarsko	558	454	81
Česká republika	759	616	81	Česká republika	504	407	81
Irsko	720	435	60	Řecko	312	312	100
Německo*		401	-	Irsko	461	260	56
Řecko	384	390	102	Německo*		258	-
Spojené království	650	368	57	Spojené království	386	226	58
Švédsko	572	358	63	<i>EU 15</i>	<i>347</i>	<i>214</i>	<i>62</i>
Dánsko	571	344	60	Itálie	356	208	59
<i>EU 15</i>	<i>541</i>	<i>337</i>	<i>62</i>	Švédsko	326	207	63
Itálie	521	322	62	Dánsko	318	203	64
Island	449	305	68	Španělsko	352	188	53
Švýcarsko	487	289	59	Island	271	183	68
Španělsko	474	277	59	Švýcarsko	311	173	56
Francie	386	234	61	Francie	232	136	59

* včetně bývalé NDR, Zdroj dat: WHO

Tab. 14: Standardizované míry úmrtnosti na nemoci dýchací soustavy podle pohlaví v letech 1979-1998, vybrané evropské země (na 100 tis. osob)

muži	1979	1998	Index 1998/1979	ženy	1979	1998	Index 1998/1979
Irsko	184	156	85	Irsko	106	97	92
Spojené království	200	135	67	Spojené království	103	89	87
Španělsko	106	103	97	Dánsko	43	60	139
Dánsko	88	84	96	<i>EU 15</i>	<i>49</i>	<i>41</i>	<i>84</i>
<i>EU 15</i>	<i>109</i>	<i>83</i>	<i>76</i>	Španělsko	54	39	72
Francie	75	66	88	Island	55	38	70
Maďarsko	102	65	64	Řecko	45	36	81

pokračování Tab. 14

muži	1979	1998	Index 1998/1979	ženy	1979	1998	Index 1998/1979
Německo*	-	62	?	Francie	30	32	106
Itálie	95	61	64	Švédsko	36	30	85
Švýcarsko	71	59	83	Maďarsko	41	28	68
Island	85	59	69	Švýcarsko	27	28	103
Řecko	68	57	83	Německo*	-	26	?
Česká republika	148	52	35	Itálie	38	23	62
Švédsko	67	51	77	Česká republika	66	23	35

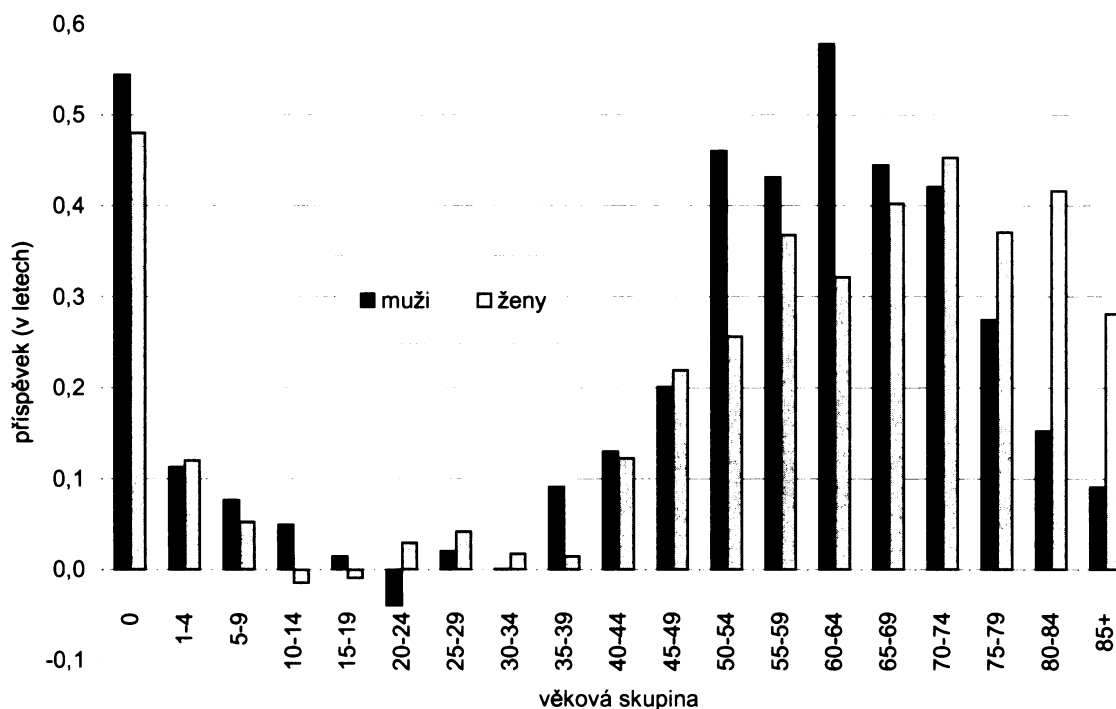
* včetně bývalé NDR, Zdroj dat: WHO

Na zvýšení naděje dožití mužů při narození mezi lety 1979 a 1998 téměř o 4 roky se podílely všechny věkové skupiny s výjimkou 20-24letých mužů (Obr. 28). Víme, že velká většina úmrtí v tomto věku měla vnější příčinu, přitom vývoj standardizované míry úmrtnosti na zranění způsobená dopravními nehodami byl pozitivní. Zároveň ovšem došlo k velkému nárůstu incidence sebevraždy⁵⁵. Negativní efekt výše zmíněného společenského fenoménu se pak pravděpodobně projevil na „příspěvku“ mladých mužů ke změně naděje dožití při narození. Naopak nejvíce ke zlepšení tohoto úmrtnostního ukazatele přispěl vývoj měr úmrtnosti starších mužů (především 50-79letých) a to zejména ve spojitosti s vývojem úrovně úmrtnosti na nemoci oběhové soustavy. Také pokračující pokles kojenecké úmrtnosti (Obr. 23) se ještě jistou měrou podílel na zlepšení naděje dožití mužů při narození.

Příspěvky věkových skupin k růstu naděje dožití žen při narození měly podobnou strukturu jako u mužů s tím rozdílem, že byly rozšířeny ještě do vyššího věku. Snížení měr úmrtnosti u žen 50letých a starších mělo za následek 73 % nárůstu střední délky života. Skupinou, u které bylo zaznamenáno zhoršení úrovně úmrtnosti, byly dívky ve věku 10-19 let. Příčiny tohoto zhoršení je možné hledat v úmrtnosti na poranění a otravy. Ty jsou nejčastějšími příčinami úmrtí i v této věkově-pohlavní skupině. Důvod však může být prozaičtější. Počty zemřelých dívek jsou ve věku od 10-19 let velmi nízké a meziroční fluktuace tak může sledované hodnoty značně ovlivnit.

⁵⁵ Podíl sebevražd je nejvyšší právě v této věkově-pohlavní skupině.

Obr. 28: Příspěvky věkových skupin ke změně naděje dožití při narození podle pohlaví mezi lety 1979 a 1998 (v letech)

Zdroj dat: Central Statistics Office of Ireland

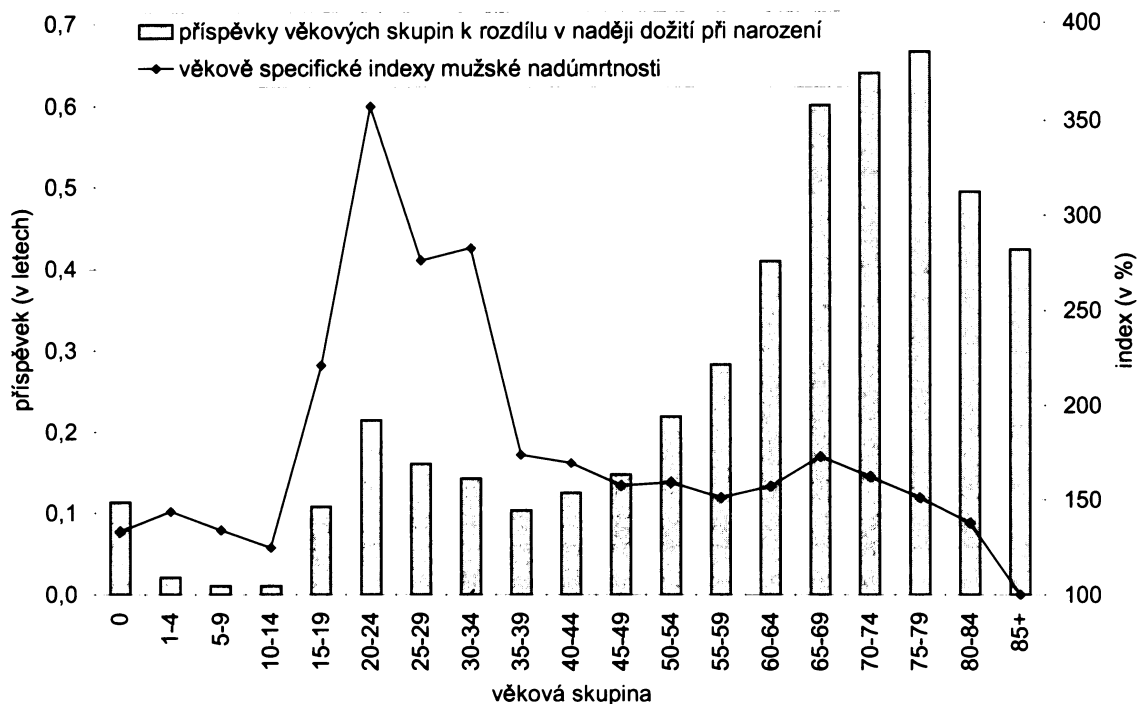
Po téměř dvou dekádách se *od roku 1998* opět začal výrazněji měnit rozdíl mezi nadějí dožití žen a mužů při narození. Do roku 2003 došlo k poklesu z 5,7 na 4,9 let. Důvodem byl především rychlý růst mužské naděje dožití při narození o 2,4 roku na 75,8 let v roce 2003 (Obr. 24). Ve srovnání s vybranými evropskými státy už ovšem Irsko nebylo výjimkou, protože ke sblížení úmrtnostních poměrů mezi pohlavími došlo mezi roky 1980 a 2002 u většiny sledovaných států (Tab. 12).

Ve srovnání s rokem 1979 bylo věkové rozložení příspěvků k rozdílu v naději dožití při narození mezi ženami a muži podobné, ale posunuté do vyššího věku (Obr. 25). Na snížení rozdílu se podílely takřka všechny věkové skupiny mladší 75 let, nejvíce pak kojenci a osoby ve věku 50-69 let. Zato populace 75letých a starších nejvíce působila na nárůst rozdílu. Zajímavé je věkové srovnání příspěvků a srovnávacích indexů mužské nadúmrtnosti⁵⁶ (Obr. 29). Zatímco totiž k rozdílu v pohlavně specifických středních délkách života nejvíce přispívají nejstarší věkové skupiny (60 let a více), mužská pravděpodobnost úmrtí nejvíce převyšuje ženskou ve věku 15-34 let. Ve věku 20-24 let

⁵⁶ Podíl pravděpodobnosti úmrtí mužů a žen ve specifickém věku

dokonce více než 3,5 krát. Úroveň úmrtnosti v tomto věku je však relativně nízká, a proto ani příspěvky k rozdílu v naději dožití při narození mezi ženami a muži nejsou příliš vysoké.

Obr. 29: Ukazatele mužské nadúmrtnosti podle věku v roce 2003

Zdroj dat: Central Statistics Office of Ireland

To, že muži začali svou naději dožití při narození dohánět ženy neznamená, že by úroveň ženské úmrtnosti stagnovala (Obr. 24). Naopak, také nárůst naděje dožití žen při narození byl rychlejší než v předešlém období. V roce 2003 dosahovala již 80,7 let. I přesto, že se od šedesátých let střední délka života zvýšila poměrně výrazně, patřilo Irsko nadále k zemím s nejnižšími hodnotami mezi západoevropskými státy (Tab. 15). Opět totiž platí, že úroveň úmrtnosti se snižovala přibližně stejným tempem i v ostatních sledovaných zemích. Irští muži i ženy tak v roce 2002 přežívali pouze obyvatele obou postkomunistických zemí a Dánska.

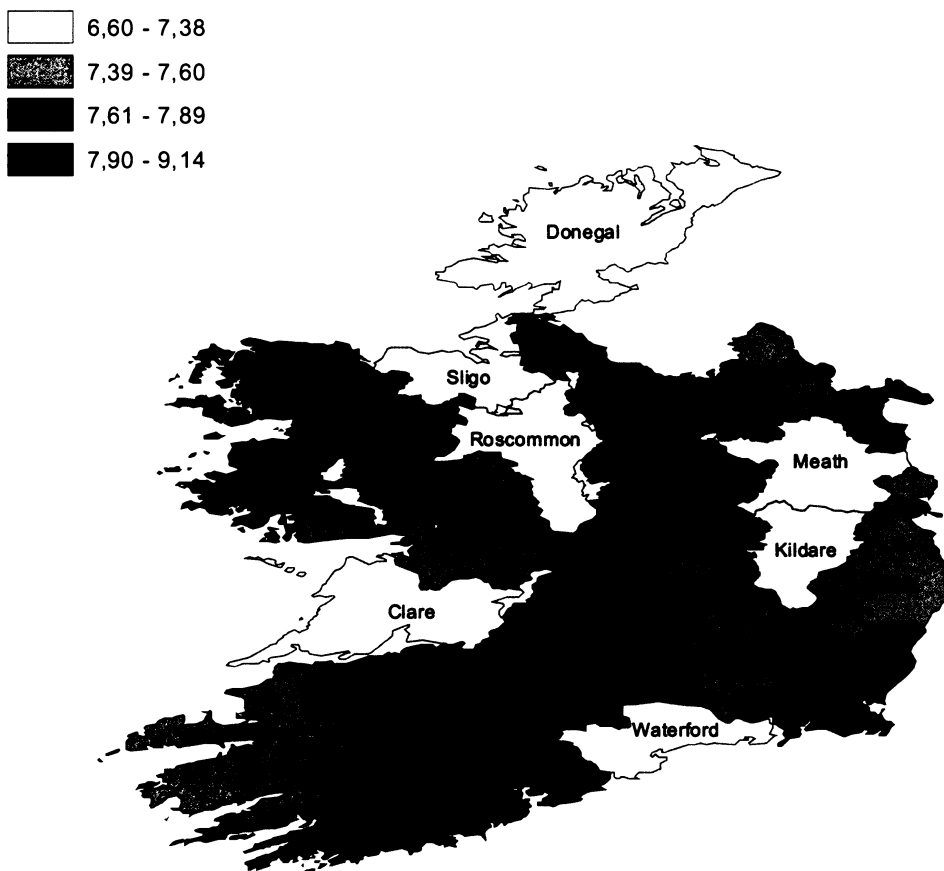
Tab. 15: Naděje dožití při narození podle pohlaví v letech 1960-2002, vybrané evropské země (v letech)

muži	rok 1960	1980	2002	Index 2002/1960	ženy	rok 1960	1980	2002	Index 2002/1960
Island	71,3	73,4	78,7	110	Francie ³	73,6	78,4	83	113
Švýcarsko	68,7	72,8	77,8	113	Švýcarsko	74,5	79,6	83	111
Švédsko	71,2	72,8	77,7	109	Španělsko ³	72,2	78,6	82,9	115
Itálie ³	67,2	70,6	76,8	114	Itálie ³	72,3	77,4	82,9	115
Řecko ³	67,3	72,2	76,4	114	Island	76,4	80,1	82,5	108
Španělsko ³	67,4	72,5	76,2	113	Švédsko	74,9	78,8	82,1	110
EU 15 ³	67,4	70,5	75,9	113	EU 15 ³	72,9	77,2	81,7	112
Spojené král.	67,9	70,2	75,9	112	Německo ^{1,2,3}	?	76,1	81,2	-
Francie ³	66,9	70,2	75,8	113	Řecko ³	72,4	76,8	81,1	112
Německo ^{1,2,3}	?	69,6	75,4	-	Spojené král.	73,7	76,2	80,5	109
Irsko	68,1	70,1	75,2	110	Irsko	71,9	75,6	80,3	112
Dánsko	70,4	71,2	74,8	106	Dánsko	74,4	77,3	79,5	107
Česká rep.	67,9	66,8	72,1	106	Česká rep.	73,4	73,9	78,7	107
Maďarsko	65,9	65,5	68,4	104	Maďarsko	70,1	72,7	76,7	109

1) včetně bývalé NDR, 2) hodnoty za rok 1980 jsou odhady, 3) hodnoty za rok 2002 jsou odhady, Zdroj dat: Eurostat

Regionální diference úrovně úmrtnosti není na rozdíl od plodnosti jednoznačně západovýchodně orientována (Map. 2). Hrabství s nejvyšší úrovní úmrtnosti⁵⁷ leží totiž uprostřed ostrova. Variační koeficient, který dosahuje 7 %, ukazuje, že rozdíly nejsou příliš velké. Již neplatí dřívější pozitivní závislost mezi mírou úmrtnosti a stupněm urbanizace. Naopak koeficienty korelace naznačují, že úroveň úmrtnosti by mohla být ve městech o něco nižší než na venkově. Hodnoty korelace jsou ovšem velmi nízké, a proto nelze tento trend jednoznačně potvrdit. O něco silnější je závislost mezi standardizovanou mírou úmrtnosti a sociálním postavením či dosaženým vzděláním. Hrabství z vysokým podílem osob se základním vzděláním a silným zastoupením manuálně pracujícího obyvatelstva mají zpravidla vyšší úroveň úmrtnosti.

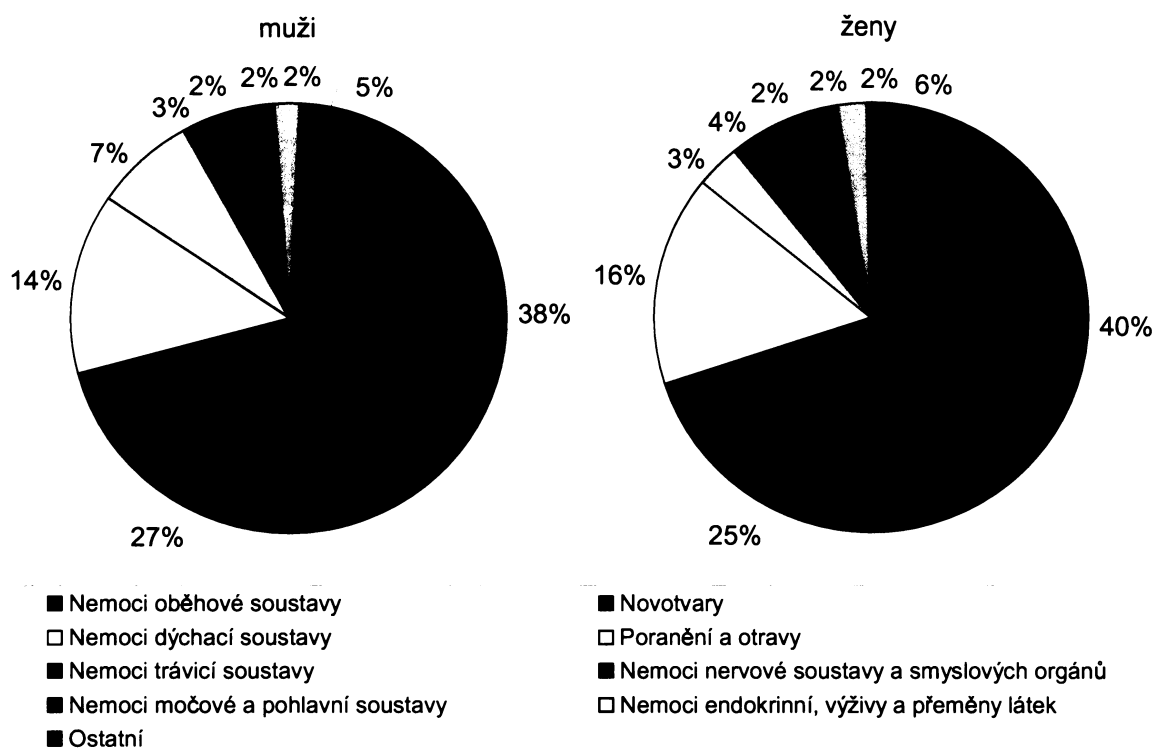
⁵⁷ Měřeno standardizovanou mírou úmrtnosti, s věkovým rozložením celého Irska jako standardem.

Map. 2: Standardizované míry úmrtnosti podle hrabství v roce 2002 (v ‰)

Zdroj dat: Central Statistics Office of Ireland

Jak se na zrychleném vývoji úmrtnostních poměrů na přelomu století podílely jednotlivé příčiny (Obr. 27)? Nejvíce klesaly standardizované míry úmrtnosti na nemoci oběhové a dýchací soustavy, tedy příčiny, v kterých Irsko za západoevropskými státy nejvíce zaostávalo. Také úroveň úmrtnosti na zhoubné novotvary a poranění a otravy se však mírně snižovala. Jak vypadala výsledná struktura úmrtnosti podle příčin za jednotlivá pohlaví v roce 2002, ukazuje následující graf (Obr. 30). I přes snižování byl podíl chorob oběhové soustavy na celkové úmrtnosti nejvyšší (38 % u mužů a 40 % u žen). Podíl úmrtí na novotvary byl o něco vyšší u mužů (27 ku 25 %), zatímco nemoci dýchací soustavy patřily mezi příčiny úmrtí častěji u žen (14 ku 16 %). Největší rozdíl byl ovšem v úmrtích na poranění a otravy. Ty u mužů činily 7 % ze všech úmrtí, zatímco u žen pouze 3 %. Ženy v roce 2002 častěji umíraly na nemoci trávicí soustavy.

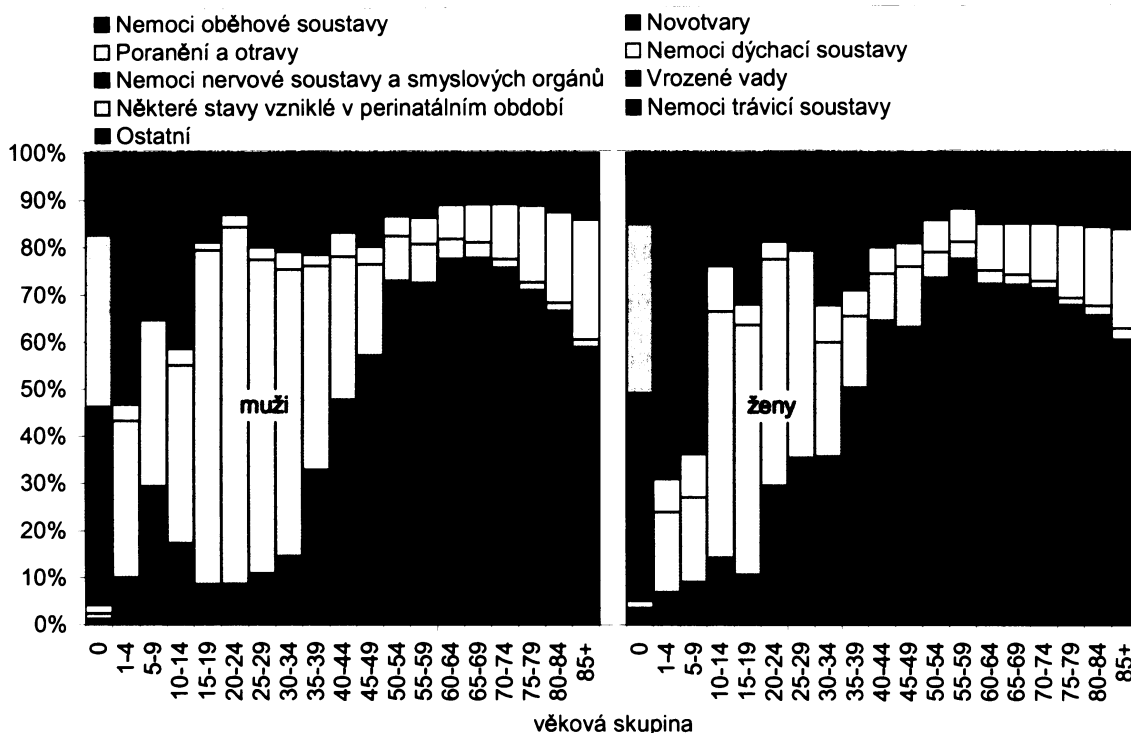
Obr. 30: Struktura úmrtnosti podle příčin v roce 2002, muži a ženy (v %)

Zdroj dat: Central Statistics Office of Ireland

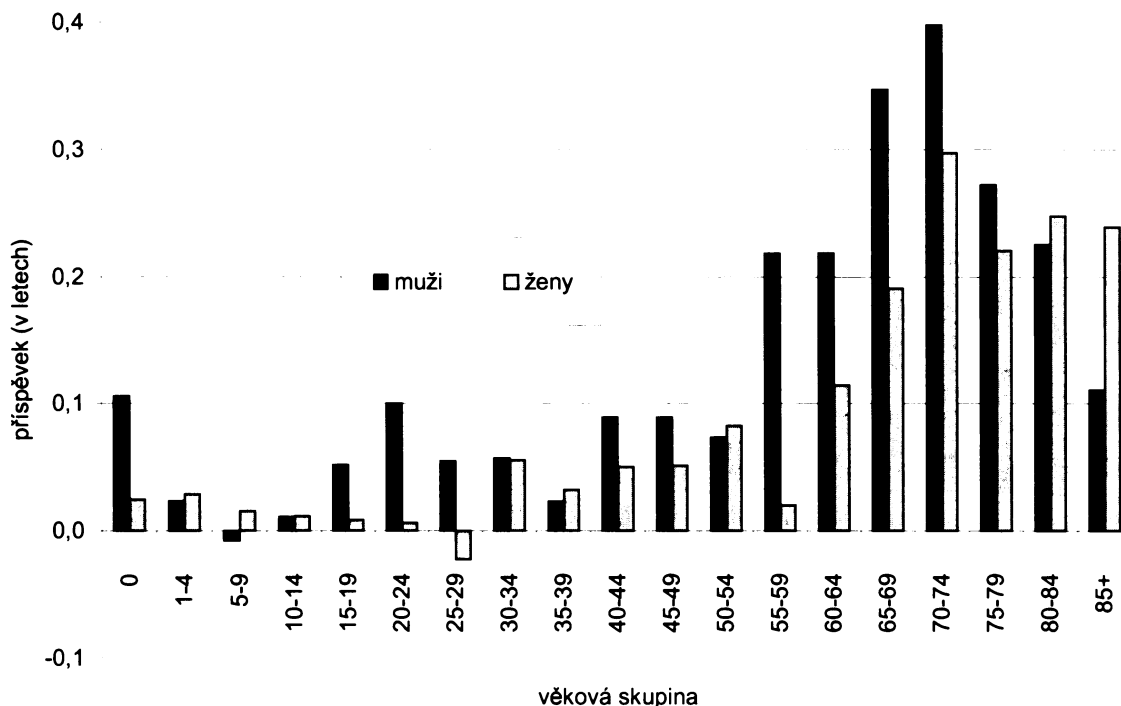
Mnohem pestřejší je struktura úmrtnosti podle příčin a věkových skupin (Obr. 31). Ve starším věku tvoří velkou většinu úmrtí nemoci oběhové a dýchací soustavy a novotvary. Zatímco podíl prvních dvou skupin na úmrtnosti se více méně zvyšuje s rostoucím věkem, novotvary se na úmrtnosti nejvíce podílejí u 50-79letých mužů. U žen je toto maximum posunuto do nižšího věku (35-74 let). Poranění a otravy jsou nejčastější příčinou úmrtí pro muže ve věku 1-44 let, ale jen pro 10-34leté ženy. Děti velmi často umírají také na nemoci nervové soustavy a vrozené vady. Velmi odlišné je složení úmrtnosti kojenců podle příčin. Ti umírají ze tří čtvrtin na vrozené příčiny a skupinu příčin nazvanou „některé stavy vzniklé v perinatálním období.“

Obr. 31: Struktura úmrtnosti podle příčin a věkových skupin v roce 2002, muži a ženy (v %)

Zdroj dat: Central Statistics Office of Ireland

Obr. 32: Příspěvky věkových skupin ke změně naděje dožití při narození podle pohlaví mezi lety 1998 a 2003 (v letech)

Zdroj dat: Central Statistics Office of Ireland

Křivky příspěvků věkových skupin k nárůstu naděje dožití žen a mužů při narození mezi lety 1998 a 2003 mají podobný profil (Obr. 32). Opět s tím rozdílem, že u žen se na nárůstu naděje dožití při narození nejvíce podílejí o něco starší ročníky (60leté ženy a starší) než u mužů (55-84 let). Ostatní věkové skupiny již k nárůstu střední délky života přispívaly výrazně méně a některé dokonce zaznamenaly zhoršení úmrtnostních poměrů (5-9 let u mužů a 25-29 let u žen). Opět je problematické vyvozovat z takových zjištění jakékoli závěry, protože počty zemřelých v těchto skupinách jsou velmi nízké. Hodnoty z přelomu století již neukazují na trend běžný v předchozích dekadách, tedy vysoké příspěvky kojenců k růstu naděje dožití při narození. Kojenecká úmrtnost již dosáhla tak nízké úrovně (Obr. 23), že ani její pokračující snižování nemá velký vliv na celkovou úroveň úmrtnosti.

6.2.3. POKLES ÚROVNĚ ÚMRTNOSTI: PRAVDĚPODOBNÁ VARIANTA PRO BUDOUCNOST?

Přestože nepanuje jednoznačná shoda na tom, jaké jsou důvody neustálého zaostávání úrovně irské úmrtnosti za západoevropským průměrem, pokusím se naznačit dvě hlavní skupiny faktorů. Různá šetření naznačují, že Irové vedou méně zdravý životní styl než většina jejich západoevropských sousedů. Vysoký podíl cukrů a tuků ve skladbě potravy a naopak malá konzumace ovoce a zeleniny jsou dlouhodobými dietologickými rysy Irska. Ve spotřebě alkoholu je Irsko zhruba průměrné, navíc velké procento obyvatel abstinuje. To však na druhou stranu znamená, že část populace konzumuje alkohol nadměrně. Nadprůměrný je také podíl obézních osob v populaci (WHO Regional Office for Europe 1998). Všechny tyto faktory se podepisují na zdravotním stavu populace a následně i na výši úmrtnosti.

Druhou příčinou vysoké úrovně úmrtnosti Irů by mohla být socio-ekonomická struktura populace. Přestože v posledním desetiletí Irsko velmi zbohatlo a zvýšila se životní úroveň průměrného Ira, přetrvávají ve společnosti velké sociální rozdíly (Courtney 1995) a chudoba je stále poměrně rozšířená. Velká část populace je proto znevýhodněna jak v přístupu ke zdravé potravě či ke zdravému životnímu prostředí, tak v dostupnosti kvalitní lékařské péče. Naopak častěji jsou lidé ze slabších sociálních vrstev vystaveni rizikovým faktorům jako je konzumace cigaret, alkoholu či drog.

Rozdíly v úrovni úmrtnosti podle socio-ekonomických skupin potvrzují i výzkumy. Například Nolan ve své studii dospěl k tomu, že rozdíl ve standardizované míře úmrtnosti

mezi nejnižší a nejvyšší socio-ekonomickou vrstvou irských mužů byl v roce 1981 téměř trojnásobný (Nolan 1989). Přestože se jedná o data stará dvě a půl dekády, je nepravděpodobné, že by se rozdíly výrazně snížily. Je tedy zřejmé, že velká část irské populace vede životní styl „západoevropanů“ a dosahuje kvality a délky života v západní Evropě obvyklé. Stále však existuje nezvykle rozsáhlá skupina lidí, kteří na západoevropské standardy nedosahují.

Budoucí pokles úrovně úmrtnosti v Irsku je tak do značné míry závislý na tom, jak se bude společnosti dařit překonávat tato omezení. Pozitivní vývoj faktorů životního stylu v posledních letech, jakož i pokračující ekonomický růst a rozvoj sociálního státu naznačují, že by mohla být tato snaha úspěšná. Navíc se ukazuje, že nejen úroveň irské úmrtnosti ještě nedosáhla svých limitů. Také ostatní vyspělé země jsou zatím úspěšné v prodlužování života svých občanů. Varianta pokračujícího zlepšování irských úmrtnostních poměrů je tak z krátkodobého až střednědobého hlediska velmi pravděpodobná.

7. MIGRACE

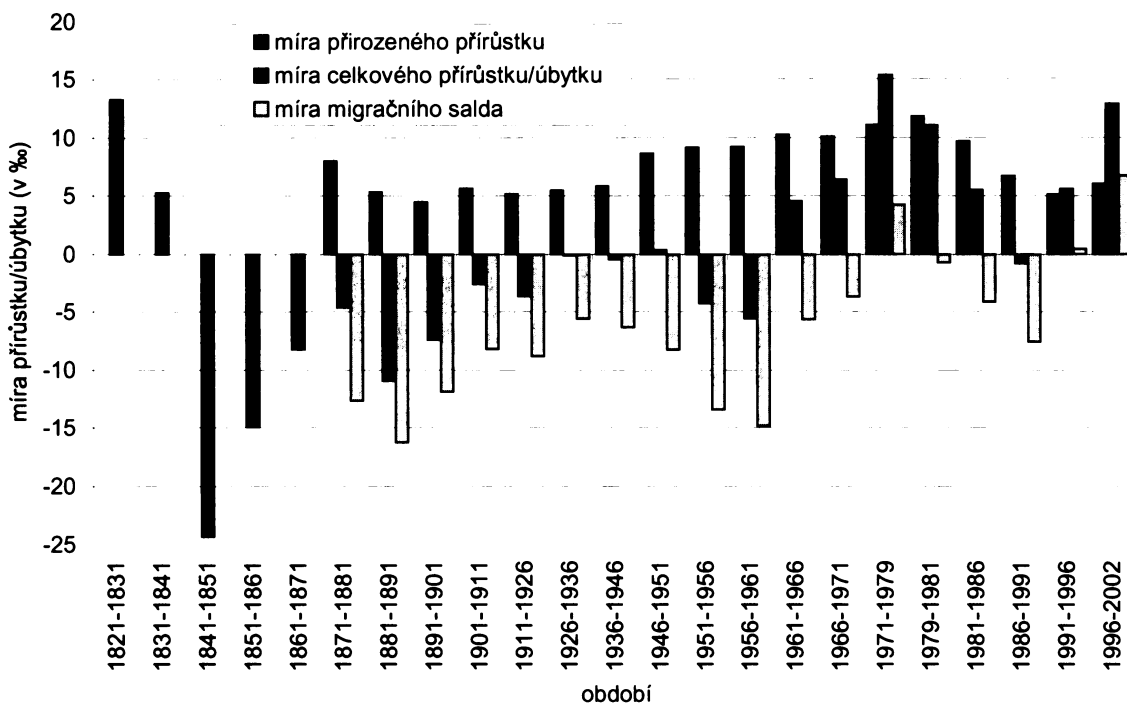
7.1. DO PADESÁTÝCH LET 20. STOLETÍ

Objem migračních proudů v předstatistickém období je předmětem mnoha sporů, a proto se omezím pouze na komentování obecných trendů. Přestože tradice migračních pohybů irského obyvatelstva sahá hluboko do historie, emigraci v masovém měřítku zažilo Irsko až od dvacátých let 19. století (Tovey, Share 2003). V tomto období také poprvé migrační úbytek podstatně ovlivnil celkový populační růst. Relativní význam emigrace měl dokonce být větší než v kterékoli jiné evropské zemi té doby (Boyle, Ó Gráda 1986). Stejně tak jako v předchozím období, byly i v první polovině 19. století hlavním cílem irské emigrace Velká Británie a Severní Amerika (Mokyr, Ó Gráda 1984).

Prudké vzednutí emigrační vlny po vypuknutí hladomoru v roce 1845 tak nepřišlo zcela nenadále. Naopak, v předvečer této katastrofy opouštělo ostrov více lidí než kdykoliv předtím. Přesto je celkový objem emigrace v období 1845-1849 zarážející. Odhaduje se, že podíl emigrace na celkovém populačním poklesu byl zhruba stejný jako význam nadbytečných úmrtí a neuskutečněných porodů dohromady a ročně ubývalo migrací několik procent populace. Navíc se částečně změnil směr migrace a hlavní cílovou oblastí se pro irské migranty stala Severní Amerika (Boyle, Ó Gráda 1986).

Období po skončení hladomoru nepřineslo ukončení masové emigrace z Irska. Migrační proudy slábly jen pomalu a ještě v osmdesátých letech 19. století byla průměrná hrubá míra migračního salda zhruba -16 ‰ ročně (Obr. 33). Přestože se v následujících dekádách migrační odliv snížil, od 30. let byl zaznamenán opětovný nárůst emigračních toků a v padesátých letech migrací opět ubývalo zhruba 1,5 ‰ populace ročně.

Za dvěma emigračními vrcholy se skrývají také dva velmi odlišné směry migrace. Zatímco mezi lety 1876-1921 směřovalo 84 % migrantů do Spojených států a pouze 8 % do Británie (Courtney 1995), od třicátých let 20. století se poměr otočil a v letech 1946-1951 již byla Británie cílovou zemí pro čtyři pětiny emigrantů (Tovey, Share 2003). Typickým emigrantem v období po hladomoru byl syn (či dcera) farmáře, který se nestal dědicem a místo života bez sňatku v Irsku zvolil nadějnější perspektivu ve formě odchodu do cizí země (Kennedy, Clarkson 1993). Oproti ostatním evropským zemím neměla irská emigrace převážně maskulinní charakter, ale poměr pohlaví mezi migranty byl zhruba vyrovnaný. V určitých obdobích dokonce ženy převažovaly nad muži.

Obr. 33: Průměrné roční míry přírůstku/úbytku v letech 1821-2002 (v %)

Zdroj dat: Central Statistics Office of Ireland, Coleman 1999, Kennedy 1973

Po velkou část irské historie hrála emigrace velmi důležitou roli, neboť zásadním způsobem ovlivňovala celkový populační vývoj této ostrovní země. Relativní blízkost dvou velmocí industrializovaného světa: Severní Ameriky a Británie, ať již geografická, kulturní či legislativní, byla hlavním tzv. „pull“ faktorem pro irské emigranty. Na druhou stranu zaostalost ekonomiky, jejíž pracovní trh nebyl schopen absorbovat rostoucí irskou populaci, byla nejdůležitějším tzv. „push“ faktorem (Kennedy, Clarkson 1993, Kennedy 1973). Velký počet krajanů v zámorí navíc usnadnil následnou emigraci nejen formou podpory příbuzných osob prostřednictvím rozvinutých sociálních sítí v cílové zemi, ale také zasíláním přímé finanční pomoci rodinným členům, kteří v Irsku prozatím zůstávali (Guinnane 1994).

Kromě přímého vlivu na velikost populace je však potřeba zmínit ještě jeden aspekt irského migračního odlivu. Emigrace fungovala jako jakýsi „pojistný ventil“, to znamená, že uvolňovala populační přetlak. Zatímco v ostatních rozvinutých zemích zastala tuto funkci snižující se úroveň plodnosti, v Irsku byl tlak na omezování populace přirozeným pohybem jen velmi malý (Coleman 1999).

Vnitřní migrace byla v Irsku tradičně mnohem méně významná než migrace zahraniční (Courtney 1995). Na území dnešní Irské republiky měl jistou atraktivitu pro domácí migranty pouze Dublin, ale ani proudy migrantů do hlavního města nebyly příliš silné ve srovnání s pohyby mimo irské území (Kennedy L, Clarkson 1993). Zajímavé je, že ač se to na první pohled nezdá⁵⁸, i irskou populaci zasáhl podstatnou měrou proces urbanizace. Pohyby z venkova do měst ovšem většinou neměly povahu domácí migrace. Irské venkovské obyvatelstvo spíše odcházelo do severoamerických či britských měst (Kennedy 1973). Také imigrační proudy byly až do druhé poloviny 20. století více méně nevýznamné.

7.2. OD ŠEDESÁTÝCH LET 20. STOLETÍ PO SOUČASNOST

7.2.1. OD EMIGRACE K IMIGRACI: PŘEHLED FAKTORŮ

Možná nejzásadnější přeměnou ze složek populačního vývoje prošla od 60. let 20. století právě zahraniční migrace. Irsko po více než jednom století opustilo tradiční pozici emigrační země. To neznamená, že by se zcela změnil tok migračních proudů do a z ostrovní republiky. Naopak, emigrace byla stále relativně silná a v mnohých letech sledovaného období i nadále převyšovala imigrační proudy. Podstatně se však změnil vztah mezi migrací a ostatními demografickými procesy. S tím jak došlo v nových podmínkách k rozpadu tradičního irského vzorce demografické reprodukce⁵⁹ a irská společnost si osvojila zcela jiné metody kontroly reprodukce, přestala být emigrace „pojistným ventilem“ populačního růstu a stala se mnohem více závislou na ekonomických cyklech moderního irského hospodářství. Přestože tedy objem migrace neklesnul, alespoň ne nijak zásadně, její vliv na demografické procesy ano.

Hlavní skupinou faktorů, které ovlivňovaly směr a intenzitu migračních toků v novodobé historii Irska, byly faktory ekonomické. Vývoj migračního salda (Obr. 33) byl od šedesátých let v úzkém vztahu s ekonomickou situací, především pak se stavem pracovního trhu. Období nejsilnějších imigračních proudů tak odpovídají éram přebytků pracovních míst a naopak vysoká míra nezaměstnanosti byla většinou zaznamenána souběžně s vysokou úrovní emigrace (Courtney 1995). Přesto nelze, především na úrovni

⁵⁸ Mezi roky 1841 a 1926 se podíl městského obyvatelstva na celkové populaci zvýšil z 15 na 32 %.

⁵⁹ K němuž patřila především nízká a pozdní sňatečnost, vysoká úroveň manželské plodnosti a nízká úroveň plodnosti mimomanželské.

individuálních rozhodnutí, zcela přijmout koncept závislosti migrace na zaměstnanosti. Skupina obyvatel, která je nejvíce náchylná k nezaměstnanosti, totiž není skupinou nejmobilnější. Nejčastěji migrují osoby pocházející z městských středních vrstev, jejichž pracovní vyhlídky jsou mnohem lepší (Mac Éinrí 1997). Kromě „push“ faktorů byly důležité i faktory na straně cílové země - „pull“ faktory. Úroveň a směr migračních toků tak byl závislý i na stavu pracovního trhu v zemích, které byly nejčastějším cílem irských migrantů.

Přestože pravděpodobně nesehrály nejdůležitější roli v charakteru novodobé irské migrace, nejsou zanedbatelné ani kulturní a sociální faktory. Konzervativnost irské společnosti a především pomalá liberalizace politického a právního systému mohly přispět k rozhodnutí opustit Irskou republiku a to zejména u osob ze znevýhodněných společenských skupin. Mezi ně patřily například těhotné ženy, které si přály podstoupit interrupci, osoby nakažené virem HIV či homosexuálové (Mac Éinrí 1997). Podstatným na straně sociálních „pull“ faktorů byl i směr a cíl předchozí migrace. Země jako USA a Velká Británie, kde již žily populačně významnější skupiny irského původu, a kde tyto často tvořily kooperující sociální sítě, byly pro migranty v mnohém přístupnější. Zanedbatelný samozřejmě není ani faktor jazykové blízkosti těchto zemí.

7.2.2. MIGRAČNÍ PROUDY A JEJICH STRUKTURA

Změny, které přinesl v ekonomické oblasti konec padesátých let a především šedesátá léta 20. století, se velmi brzy odrazily na směru i objemu irských migračních toků. Odstranění izolacionismu a protekcionismu irského hospodářství přineslo pozitivní změny také v oblasti pracovního trhu a již v *šedesátých letech* došlo k výraznému omezení migračního salda (Obr. 33). Průměrná roční hrubá míra migračního salda se změnila z téměř -15 ‰ v předchozí pětiletce na -5,7 ‰ v letech 1961-1966 a dále na -3,7 ‰ v letech 1966-1971. V *sedmdesátých letech* potom byly zaznamenány první migrační přírůstky v novodobé historii Irska. V letech 1971-1979 přibylo migrací 4,3 osob na tis. obyvatel ročně. Vstup Irska do EHS, ekonomické subvence a garance s ním související a pokračující průmyslový rozvoj byly hlavními důvody klesajícího počtu osob, které ostrovní republiku opouštěly. Navíc poptávka po kvalifikované pracovní síle přilákala velké množství osob ze zahraničí, především re-emigrantů, kteří se často vraceli i se svými rodinami. Přesto stále existovala populační skupina, osoby ve věku 18-25 let, u které bylo migrační saldo záporné (Mac Éinrí 1997).

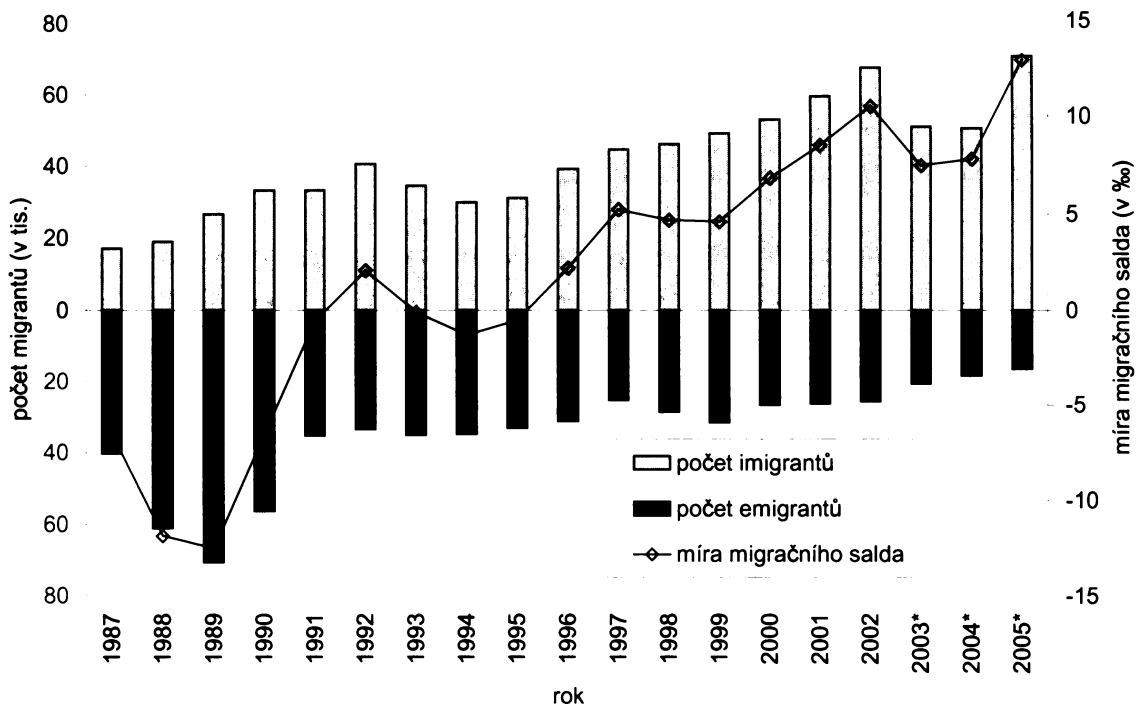
Struktura emigrace podle cílové země se zatím příliš nezměnila a hlavním útočištěm Irů bylo i nadále Spojené království. V letech 1971–1981 si jej dokonce jako svou destinaci vybralo téměř 90 % emigrantů (Tovey, Share 2003). Spojené království bylo na druhou stranu i hlavním zdrojem irské imigrace (Courtney 1995), což je logické, vezmeme-li v úvahu, že re-emigranti představovali hlavní část imigračního toku. Kontinentální Evropa hrála prozatím v irských migračních tocích jen okrajovou roli a naopak období nejsilnější emigrace do zámoří již bylo dávnou minulostí.

Osmdesátá léta a první polovina devadesátých let 20. století byla z hlediska migračních toků méně příznivá. Již vývoj migračního salda mezi sčítáními v letech 1979 a 1981 ukázal na změnu trendu. Po dekádě migračního přírůstku bylo zaznamenáno mírně záporné migrační saldo (-0,7 ‰ ročně, Obr. 33). Osmdesátá léta pak tento trend potvrdila a průměrný roční úbytek migračními pohyby se zvýšil na -4,1 ‰ v letech 1981-1986 a -7,6 ‰ v letech 1986-1991. Podrobné každoroční odhady migračního salda⁶⁰ publikované CSO od roku 1987 ukazují, že trend vyvrcholil v letech 1988 a 1989, kdy úbytek migrací činil přibližně 12 ‰ (Obr. 34). Důvodem převisu emigrace nad imigrací v tomto období bylo ekonomické zpomalení, které osmdesátá léta přinesla. Nárůst veřejného dluhu a restrukturalizace irského průmyslu, především pak textilního a strojírenského, znamenalo snížení počtu pracovních míst. V osmdesátých letech ještě na již tak omezený pracovní trh vstoupily silné ročníky narozené v letech šedesátých. V letech 1980-1993 se míra nezaměstnanosti zvýšila z 10 na 17 %.

Od roku 1990 již začalo opět docházet ke snižování negativního migračního salda. V roce 1991 byl přebytek emigrace nad imigrací jen velmi malý a až do roku 1996 se migrační saldo pohybovalo kolem nuly. Celkově byl v letech 1991-1996 zaznamenán přírůstek migračními pohyby i když v průměru pouze o 0,5 ‰ ročně (Obr. 33). Vylepšení migrační bilance prozatím neodráželo zlepšení situace na pracovním trhu, spíše naopak⁶¹. Došlo ale k omezení emigrace z důvodu celosvětové ekonomické recese (Courtney 1995).

⁶⁰ Podle celkové úrovně imigrace a emigrace, pohlaví, věkových skupin a zdrojové/cílové země.

⁶¹ O tom vypovídá i rostoucí míra nezaměstnanosti.

Obr. 34: Počet migrantů a míra migračního salda v letech 1987-2005

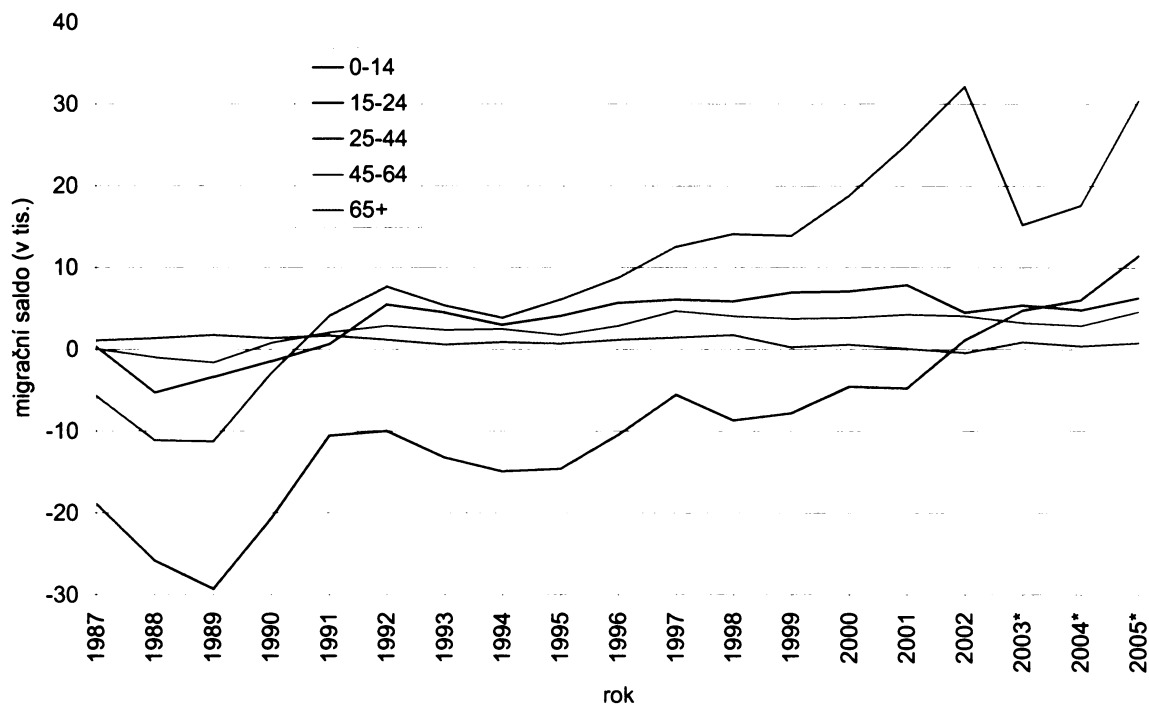
* Předběžné hodnoty, Zdroj dat: Central Statistics Office of Ireland

Přestože byla osmdesátá léta érou emigrace, ani migrační proudy směřující do Irska nebyly zanedbatelné. V letech 1982-1993 zemi sice opustilo 472 tis. osob, na druhou stranu počet imigrantů činil 264 tis. (Courtney 1995). Takové složení migračních toků bylo v mnohém odlišné od dob minulých. Výše záporného migračního salda byla totiž dříve mnohem více závislá na emigraci než imigraci. Vysoký počet imigrantů, z nichž převážná část měla irské občanství (Mac Éinrí 2001), tak vypovídá o novém fenoménu, který osmdesátá léta přinesla - významné reemigraci. Levnější a dostupnější doprava totiž umožnila, že čím dál tím větší část migračních pohybů měla pouze přechodný charakter (Tovey, Share 2003). Namísto definitivní změny bydliště se velká část irských emigrantů rozhodla strávit v cizí zemi jen část svého života.

O přechodném charakteru migrace svědčí i data tříděná podle věkové struktury migračních toků, dostupná od roku 1987. Převaha emigrantů nad imigranty dosahovala vysokých hodnot po celé sledované období především u věkové skupiny 15-24letých (Obr. 35). S rostoucím věkem se převaha emigrace nad imigrací snižovala. Věková skupina 65letých a starších osob dosahovala kladného migračního salda již od počátku registrace a ostatní věkové skupiny (s výjimkou 15-24letých) migračně přibývaly od roku 1990 či 1991. To, že se křivka migračního salda dětí (0-14 let) mnohem více podobala starším věkovým

skupinám než skupině mladých lidí (15-24 let), bezesporu vypovídá o tom, že jejich migrace neměla svobodný charakter, ale závisela na migračním pohybu jejich rodičů (zpravidla 25letých a starších). Přestože jde pouze o transverzální pohled, zdá se, že průměrný migrant opustil Irsko po ukončení školní docházky⁶², ale po získání pracovních zkušeností, případně finančních prostředků v zahraničí se velmi často vrátil domů.

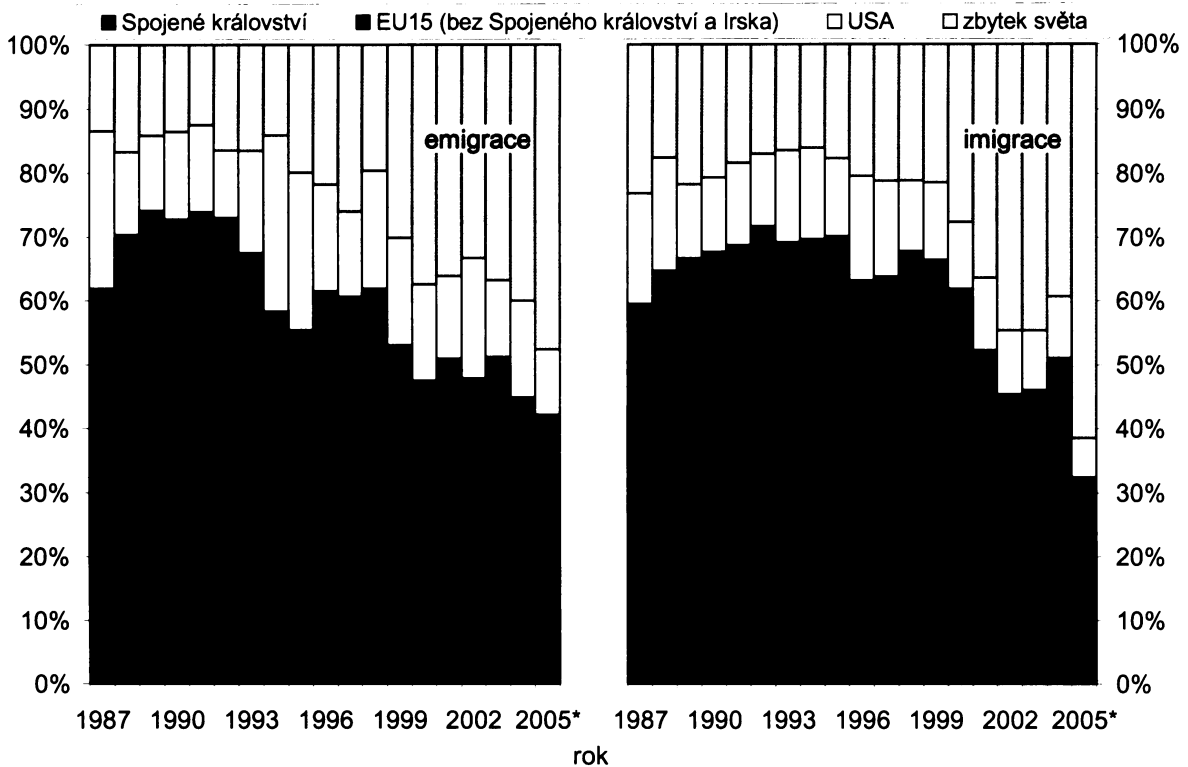
Obr. 35: Věkově specifická migrační salda v letech 1987-2005 (v tis.)

* Předběžné hodnoty, Zdroj dat: Central Statistics Office of Ireland

Struktura migračních toků podle cílové země se v osmdesátých letech také částečně změnila. V letech 1981-1990 již do Spojeného království mířilo méně než 70 % všech emigrantů a vedle Spojených států směřoval rostoucí počet osob i do jiných, především pak evropských zemí. V devadesátých letech podíl emigrantů do Spojeného království dále klesal až na 40 % v roce 1995 (Obr. 36). Struktura imigrace podle zdrojové země se v letech 1987-1995 výrazně nezměnila a zhruba z 50 % se na ní podílely osoby přicházející ze Spojeného království.

⁶² Zpravidla v důsledku nedostatečné nabídky pracovních pozic.

Obr. 36: Struktura migračních toků podle cílové/zdrojové oblasti v letech 1987-2005 (v %)

* Hodnoty za roky 2003-2005 jsou předběžné, Zdroj dat: Central Statistics Office of Ireland

Počínaje rokem 1996 začaly imigrační proudy jednoznačně převyšovat emigrační. Průměrný roční přírůstek migračními pohyby činil v letech 1996-2002 6,8 ‰ (Obr. 33) a v roce 2005 dosáhl dokonce 12,9 ‰ (Obr. 34). Zatímco v letech 1990-1994 bylo Irsko jedinou ze zemí „evropské patnáctky,“ která zaznamenala negativní migrační saldo, v letech 1995-1999 byl irský přírůstek migračními pohyby druhý nejvyšší po Lucembursku (Immigrant Council of Ireland 2005). Na zvyšování kladného migračního salda se podílel jak nárůst imigrantů⁶³, tak snižující se podíl osob, které Irsko opouštěly⁶⁴. Důvody zlepšení migrační bilance jsou jednoznačné. Irsko druhé poloviny devadesátých let bylo synonymem ekonomického růstu. Pracovní trh tak dokázal absorbovat nejen mnohé potencionální irské emigranty, ale také zvyšující se počet osob do Irska přicházejících. Přechodné zpomalení migračního nárůstu v letech 2003 a 2004 pravděpodobně souvisí s mírným zpomalením irské ekonomiky na počátku 21. století. Rok 2005 ovšem znamenal nové maximum migračního přírůstu.

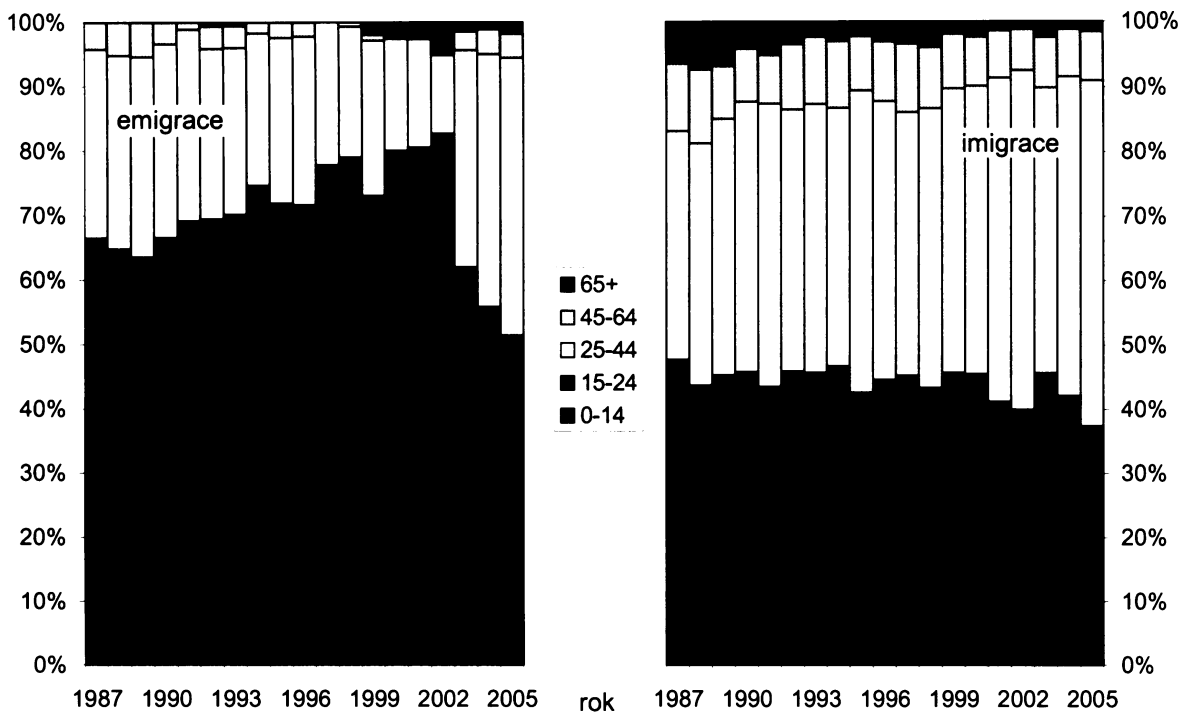
⁶³ S výjimkou let 2003 a 2004 po celé sledované období.

⁶⁴ V tomto případě s výjimkou let 1997 a 1998.

Mimo to, že imigrační toky do Irska na konci devadesátých let a na počátku 21. století nabyly na objemu, změnily se také s největší pravděpodobností důvody, které k imigraci vedly. Stále menší byl podíl reemigrantů, tedy osob s irským občanstvím, na imigraci. Z 54 % v roce 1999 klesl tento podíl na 27 % v roce 2005. Naopak stále více imigrací mělo čistě pracovní charakter. O tom svědčí například prudký nárůst počtu pracovních povolení občanům pocházejícím ze zemí mimo Evropskou ekonomickou zónu. Zatímco v roce 1999 jich bylo uděleno zhruba 6 tis., v roce 2003 to již bylo 48 tis. (Immigrant Council of Ireland 2005). Většina z těch, co pracovní povolení obdrželi, pracovala na nekvalifikovaných pozicích (Sexton 2003). Nezanedbatelný byl také nárůst žadatelů o azyl. Na začátku devadesátých let se ještě počítali na desítky (Coleman 1999), ale v roce 2002, kdy trend vyvrcholil, bylo přijato již 11 634 žádostí.

Také struktura migračního salda podle věku doznala změn (Obr. 35). Ve věkové skupině 15-24letých se postupně snižoval rozdíl mezi emigranty a imigranty a od roku 2002 je již kladné migrační saldo registrováno i u těchto osob. Největší převaha imigrantů nad emigranty je pozorována u skupiny 25-44letých. Následující graf ukazuje, jak se jednotlivé věkové skupiny podílely na emigraci a imigraci (Obr. 37). Mezi emigranty do roku 2001 jednoznačně převažovaly osoby 15-24leté a jejich podíl neustále narůstal až na 81 %, především na úkor věkové skupiny 25-44letých (12 % v roce 2002). Od roku 2002 se však trend otočil a v roce 2005 byl již podíl obou skupin na emigraci velmi podobný (50 % 15-24letých a 43 % 25-44letých).

Struktura imigrace podle věku byla mnohem stabilnější. Již od roku 1987 je zřetelný trend nárůstu podílu věkové skupiny 25-44letých (z 35% v roce 1987 na 54 % v roce 2005). Stabilní byl podíl osob 15-24letých (zhruba 30 %) a pokles byl zaznamenán především u podílu nejmladší a nejstarší věkové skupiny na imigraci. Zvyšující se podíl osob v produktivním věku (15-64) na imigraci, který narostl ze 76 % v roce 1987 na 89 % v roce 2005, taktéž vypovídá o pracovním charakteru současné irské imigrace. Struktura migrace podle pohlaví byla zhruba vyrovnaná. Mezi emigranty mírně převažovaly v letech 1996-2005 ženy nad muži (index maskulinity 98 %) a mezi imigranty zase muži nad ženami (102 %).

Obr. 37: Struktura migračních toků podle věkových skupin v letech 1987-2005 (v %)

* Hodnoty za roky 2003-2005 jsou předběžné, Zdroj dat: Central Statistics Office of Ireland

Podíl irských emigrantů, pro které bylo cílovou zemí Spojené království i nadále klesal a v roce 2005 činil již pouze 25 % (Obr. 36). Naopak výrazně narostl podíl osob, které odcházely do zemí mimo oblast evropské patnáctky a Spojených států (48 % v roce 2005). Nejen, že stále méně osob odcházelo z Irska do Spojeného království, ale zmenšoval se i podíl osob proudících opačným směrem z celkového počtu irských imigrantů. Pouze 20 % osob přišlo v roce 2005 do Irska ze Spojeného království. Zato 61 % imigrantů přišlo ze zemí zařazených do kategorie „zbytek světa.“ Data za rok 2005 umožňují dále rozdělit tuto kategorii na nově přistoupivší členy EU (37 % všech imigrantů) a ostatní země (24 % všech imigrantů). Naopak z osob, které Irsko opustily, odcházelo do nových zemí EU pouze 3 % a 47 % jich směřovalo do zemí mimo EU či Spojené státy.

V posledních letech dochází také k nárůstu vnitřních migračních proudů. Dostupná statistika ovšem dokáže naznačit pouze celkový význam vnitřní migrace, nikoliv směry migračních proudů. Zatímco v roce 1961 byl podíl osob žijících v jiném hrabství, než kde se narodily 17,6 %, v roce 2002 to bylo již 31,2 %.

7.2.3. IRSKO IMIGRAČNÍ ZEMÍ?

Zatímco vývoj plodnosti či úmrtnosti je možné s poměrně velkou mírou přesnosti odhadovat do budoucna, migrační proudy jsou mnohem obtížněji předpověditelné. Jejich směr a objem je z velké míry závislý na ekonomické a sociální situaci, ale také na politickém klimatu či legislativě. Navíc byl vývoj irské zahraniční migrace v uplynulém půlstoletí velmi nestabilní a v předchozích dekadách došlo v Irsku hned k několika zásadním změnám charakteru migrace.

Přesto se zdá být krajně nepravděpodobné, že by moderní Irsko v budoucnu produkovalo tolik emigrantů, jako tomu bylo v období zaostávajícího zemědělského hospodářství druhé poloviny 19. a první poloviny 20. století. Zpomalující se populační růst, ale také stále větší poptávka po pracovní síle potvrzuje, že masová emigrace z Irska by měla být minulostí. Navíc analogie s ostatními ekonomicky rozvinutými státy napovídá, že pracovní trh si alespoň v některých segmentech nevystačí pouze s domácí pracovní silou. Stárnoucí populace, ale také vzdělanější a dražší domácí pracovní síla nutí moderní hospodářství, aby se poohlíželo po zahraničních pracovnících, kteří by vyplnili mezery vznikající na pracovním trhu. Převaha imigrace nad emigrací je tak pravděpodobnou variantou budoucího vývoje.

8. STRUKTURA POPULACE

Věková a pohlavní struktura populace, ale také její skladba podle rodinného stavu je výsledkem předchozího působení demografických procesů⁶⁵ na danou populaci. Protože však žádná lidská populace není úplně uzavřená vůči okolnímu světu, a o té irské to platilo a platí dvojnásob, dochází ke změnám ve struktuře i vlivem migračních pohybů. Zároveň je zřejmé, že výchozí struktura je zásadní pro budoucí vývoj populace a strukturální deformace se mohou projevit i v dalších generacích.

Irská populace byla po více než jedno století vystavena specifickým demografickým podmínkám, a proto i struktura populace byla v mnoha ohledech specifická. Řada charakteristik irského populačního vývoje se v několika posledních dekadách přiblížila charakteristikám obvyklým v západní Evropě. Irsko prošlo třetí fází demografické revoluce a přiřadilo se k zemím, které zaznamenaly změny demografického chování, souhrnně nazývané „druhý demografický přechod“. Vysoká inercie populačního vývoje však znamená, že ke strukturálním změnám dochází mnohem pomaleji a specifika vývoje doby minulé se na struktuře populace odrážejí dodnes.

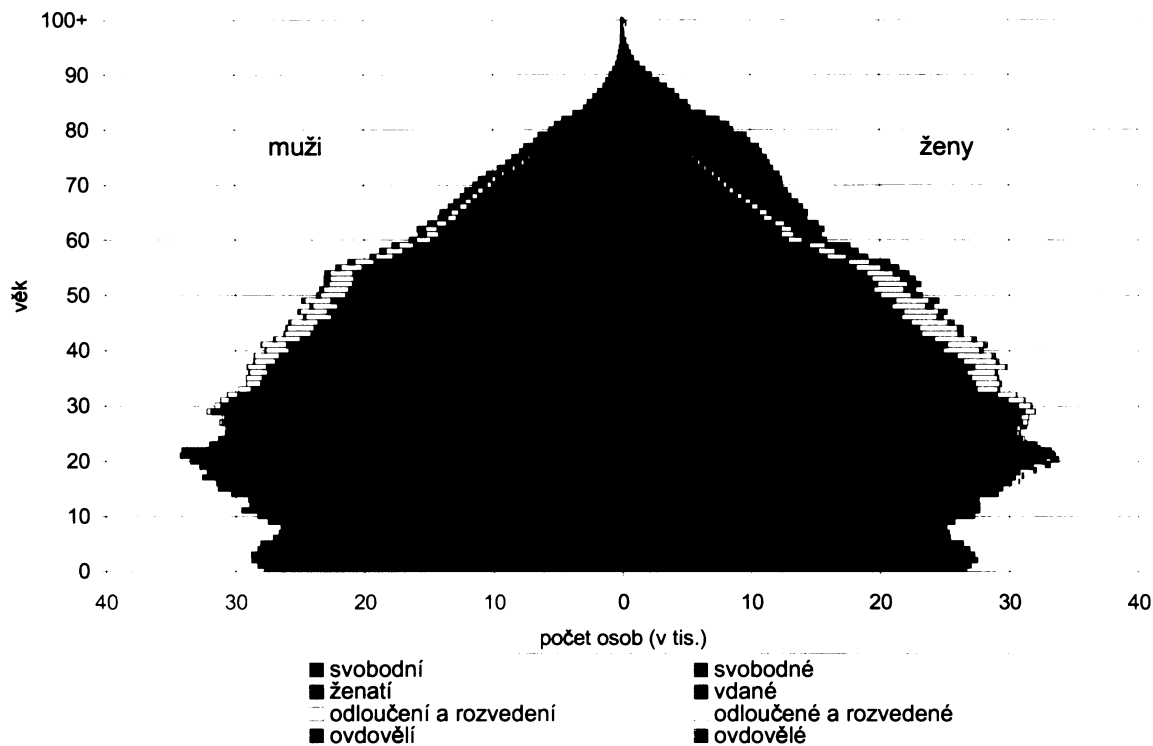
8.1. VĚKOVÁ STRUKTURA

Nejlépešším grafickým vyjádřením věkové struktury je věková pyramida. Ta z roku 2002 je zajímavá hned z několika důvodů (Obr. 38). Za prvé je zřejmé, že v posledních dvaceti letech přestala mít jednoznačně progresivní charakter a došlo k výraznému zúžení její základny. Důvodem je samozřejmě pokles porodnosti ve stejném období (Obr. 10). Nejnižší je počet dětí zhruba ve věku 5-10 let, což odpovídá období okolo poloviny devadesátých let 20. století, kdy bylo zaznamenáno vůbec nejméně porodů. Zároveň je možné na pyramidě pozorovat i několik zářezů ve vyšším věku. Ten největší, zhruba ve věku 23-28 let, je pravděpodobně důsledkem diferenční migrace. Nejmladší věková skupina (15-24 let) totiž jako jediná zaznamenala po celá devadesátá léta záporné migrační saldo (Obr. 35). Naopak starší věkové skupiny migračně přibývaly, a to se pravděpodobně odrazilo i na jejich relativně větším populačním významu. Zářez zhruba ve věku 60-65 let a naopak početnější generace kolem věku 55 let by zase mohly vypovídat o válečných událostech, resp. následné kompenzaci v porodnosti. Tyto události však neměly v Irsku

⁶⁵ Porodnost, úmrtnost a sňatečnost.

takový význam jako v jiných evropských zemích a ani výkyvy ve věkové struktuře nejsou tak výrazné.

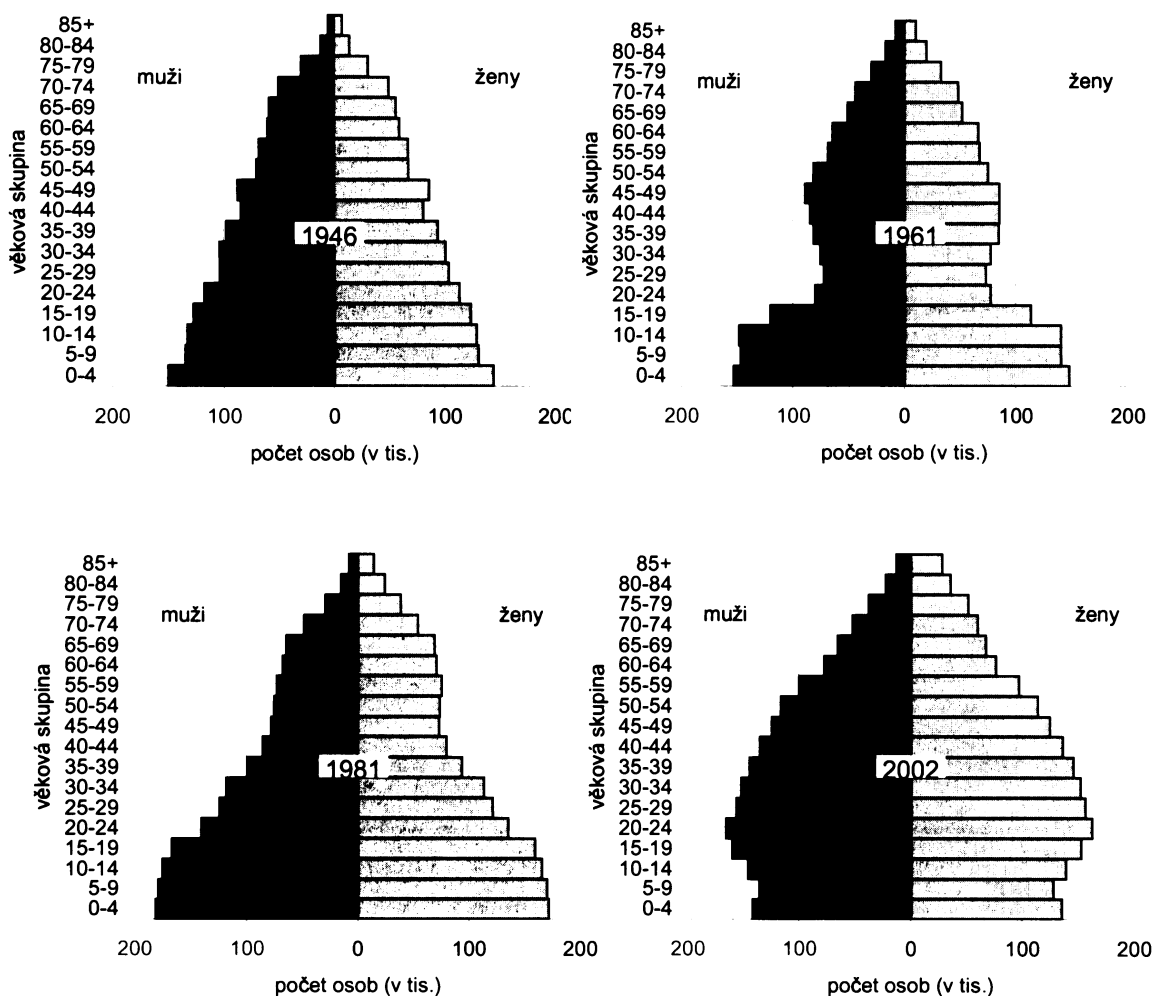
Obr. 38: Věkové složení populace podle rodinného stavu a pohlaví v roce 2002

Zdroj dat: Central Statistics Office of Ireland

Následující obrázek ukazuje, jak se věková struktura vyvíjela v posledním půlstoletí (Obr. 39). Zatímco v roce 1946 měla pyramida progresivní tvar⁶⁶, velký migrační odliv v padesátých letech, který se opět týkal především mladých osob, pyramidu z roku 1961 značně zdeformoval (Courtney 1995). V tomto světle se tedy zdá, že alespoň část zářezu ve věku kolem 60 let v roce 2002 je odrazem emigrace v padesátých letech spíše než válečných událostí. V roce 1981 už však deformace nebyla tolik patrná a věková pyramida měla opět progresivní tvar. Zde se naopak projevilo kladné migrační saldo pozorované v sedmdesátých letech. Velká část příchozích byla pravděpodobně re-emigranty, kteří z Irsku v odešli v šedesátých letech. Na začátku osmdesátých let již také začalo docházet ke zúžení základny, které se plně projevilo v následujících dvaceti letech. Přestože již v posledních dekádách pozorujeme jednoznačné stárnutí populace, ve srovnání s ostatními západoevropskými státy je věkový profil populace stále velmi mladý.

⁶⁶ Nutno podotknout, že základna nebyla zdaleka tak široká, jako např. v rozvojových zemích.

Obr. 39: Věkové složení populace podle pohlaví v letech 1946-2002

Zdroj dat: Central Statistics Office of Ireland

Hodnotit stárnutí populace můžeme také pomocí časových řad vybraných ukazatelů (Tab. 16). Podíl nejmladší věkové skupiny (0-14 let) z celé populace se až do osmdesátých let 20. století příliš neměnil a pohyboval se blízko hodnoty 30 %. V letech 1981-2002 se však relativní velikost předproduktivní složky výrazně snížila, až na 21,1 %. Procentuální zastoupení nejstarších osob nedoznalo podstatných změn po celé sledované období a pohybovalo se v rozmezí 9,1-11,5 %. Stárnutí věkové struktury se tak zatím příliš neprojevovalo na zastoupení postproduktivní složky, došlo však k nárůstu relativního zastoupení produktivní složky populace. Z minimální hodnoty 57,7 % v roce 1961, kdy byla věková struktura značně deformována emigračním charakterem předchozí dekády, se podíl produktivní věkové skupiny zvýšil na 67,7 % v roce 2002.

Tab. 16: Vybrané ukazatele věkové struktury populace 1926-2002

	rok	1926	1946	1961	1981	2002
podíl věkových skupin z populace (v %)	0-14	29,2	27,9	31,1	30,3	21,1
	15-64	61,7	61,5	57,7	59,0	67,7
	65+	9,1	10,6	11,2	10,7	11,1
index ekonomické závislosti (v %)		62,2	62,6	73,3	69,6	47,6
průměrný věk (v letech)		27,0	29,1	29,8	26,5	32,8

Zdroj dat: Central Statistics Office of Ireland

Srovnáme-li podíl irské před- a postproduktivní složky z celé populace se stejnými podíly ve vybraných západoevropských zemích, je jasné, že irská populace zůstává jednou z nejmladších (Tab. 17 a Tab. 18). Podíl 14letých a mladších je po Islandu druhý nejvyšší a osoby 65leté a starší jsou dokonce v irské populaci zastoupeny méně než v kterékoli jiné sledované zemi. Zarážející je především fakt, že ve všech ostatních zemích se podíl postproduktivní složky zvýšil a někde dokonce více než dvojnásobně, zatímco v Irsku dlouhodobě stagnuje. To však neznamená, že by se nezvyšoval absolutní počet osob v důchodovém věku. Spíše se zde odráží velký početní nárůst celé populace.

Tab. 17: Podíl 0-14letých osob z celé populace v letech 1960-2002, vybrané evropské země (v %)

rok	1960	1970	1980	1990	2002	Index 2002/1960
Island	34,9	32,9	27,7	25,0	23,1	66
Irsko	30,9	31,2	30,5	27,4	21,2	69
Dánsko	25,5	23,4	21,1	17,1	18,7	73
Francie	26,2	24,9	22,5	20,1	18,7	71
Spojené království	23,3	24,1	21,2	18,9	18,3	79
Švédsko	22,7	20,9	19,8	17,8	18,2	80
Švýcarsko	24,1	23,7	20,0	17,0	16,9	70
<i>EU 15</i>	<i>24,4</i>	<i>24,7</i>	<i>21,8</i>	<i>18,3</i>	<i>16,5</i>	<i>68</i>
Maďarsko	25,4	21,1	21,9	20,5	16,3	64
Česká republika	25,6	21,4	23,3	21,7	15,9	62
Německo	21,0	23,3	18,8	16,0	15,3	73
Řecko	24,8	24,2	23,1	19,5	14,8	60
Španělsko	27,4	27,7	26,0	20,2	14,5	53
Itálie	24,7	24,6	22,6	16,8	14,2	57

Zdroj dat: Eurostat

Tab. 18: Podíl osob 65letých a starších z celé populace v letech 1960-2002, vybrané evropské země (v %)

rok	1960	1970	1980	1990	2002	Index 2002/1960
Itálie	9,3	10,8	13,1	14,7	18,7	201
Řecko	9,4	11,1	13,1	13,7	17,2	183
Švédsko	11,7	13,6	16,2	17,8	17,2	147
Německo	11,5	13,5	15,7	14,9	17,1	149
Španělsko	8,2	9,5	10,8	13,4	17,0	207
<i>EU 15</i>	<i>10,6</i>	<i>12,1</i>	<i>13,9</i>	<i>14,5</i>	<i>16,7</i>	<i>158</i>
Francie	11,6	12,8	14,0	13,9	16,2	140
Spojené království	11,7	13,0	14,9	15,7	16,0	137
Švýcarsko	10,2	11,2	13,8	14,6	15,6	153
Maďarsko	8,9	11,5	13,5	13,2	15,3	172
Dánsko	10,5	12,2	14,3	15,6	14,8	141
Česká republika	9,5	11,9	13,6	12,5	13,9	146
Island	8,2	8,8	9,8	10,6	11,6	141
Irsko	11,1	11,1	10,7	11,4	11,1	100

Zdroj dat: Eurostat

Dalším ukazatelem, který vypovídá o věkové struktuře populace, je index ekonomické závislosti⁶⁷ (Tab. 16). Ten klesnul následkem relativního zvětšení produktivní složky populace především na úkor dětské složky ze 73,3 % v roce 1961 na 47,6 % v roce 2002. To znamená, že na 100 osob v produktivním věku připadalo méně než 48 osob „neproduktivních“. Věková struktura irské populace je tak z ekonomického hlediska velmi příznivá a teprve budoucí vývoj přinese Irsku výraznější problémy spojené se stárnutím populace. Vývoj věkových pyramid nebo také růst průměrného věku ovšem jednoznačně potvrzují, že proces stárnutí populace již v Irsku odstartoval.

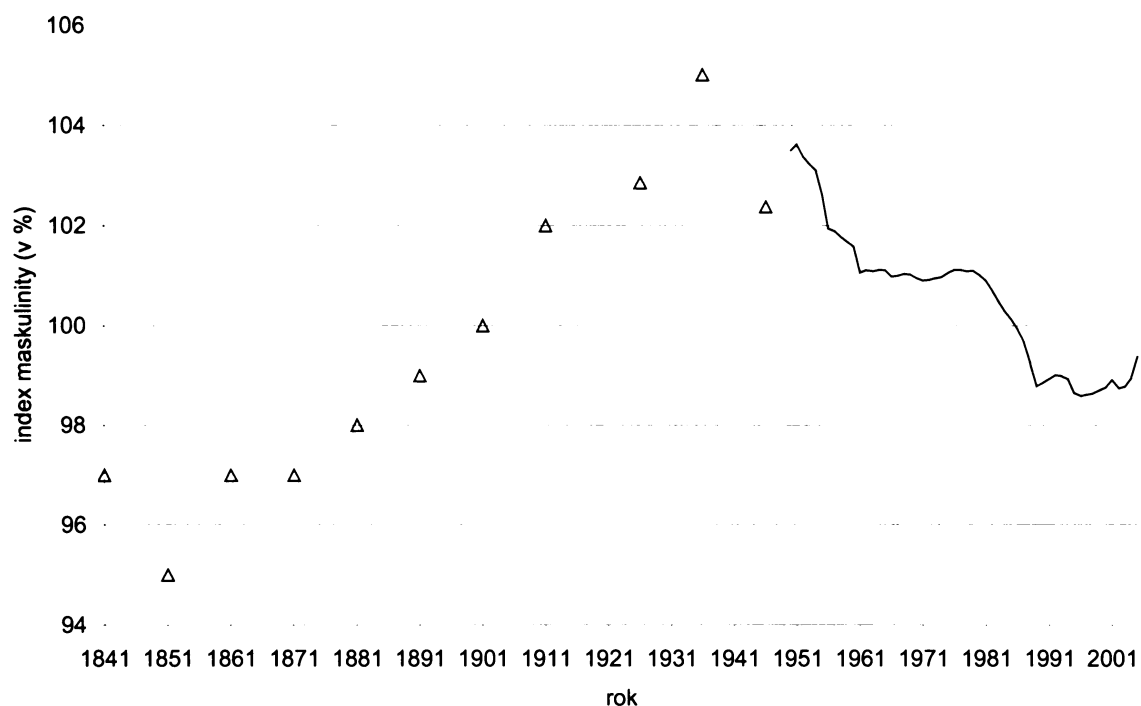
8.2. STRUKTURA PODLE POHLAVÍ

Po velkou část 20. století byla irská populace specifická i svou pohlavní strukturou. Ve sčítání z roku 1911 byla poprvé zaregistrována početní převaha mužů nad ženami a tento stav přetrval až do roku 1985 (Obr. 40). Nejvyšší hodnota indexu maskulinity byla evidována v roce 1936 (105 mužů na 100 žen) a od té doby se zastoupení žen v irské populaci začalo zvyšovat. Přestože v současné době připadá na 100 žen již jen zhruba 99

⁶⁷ Poměr před- a postproduktivní složky ku složce produktivní, tj. osob 14letých a mladších resp. 65letých a starších ku osobám ve věku 15-64 let.

mužů, je tento poměr na evropské poměry stále celkem neobvyklý a ze sledovaných zemí je větší podíl mužské populace pouze na Islandu (Tab. 19).

Obr. 40: Index maskulinity v letech 1841-2005 (v %)

Zdroj dat: Central Statistics Office of Ireland

Tab. 19: Index maskulinity v letech 1960-2003, vybrané evropské země (v %)

rok	1960	1970	1980	1990	2003	Index 2003/1960
Maďarsko	93,2	94,1	94,0	92,5	90,5	97,1
Itálie	96,0	95,8	94,9	94,3	94,0	97,9
Francie	94,2	95,3	95,5	94,9	94,5	100,4
Česká republika	95,1	94,2	94,3	94,5	94,9	99,8
<i>EU 15</i>	<i>93,0</i>	<i>94,1</i>	<i>94,3</i>	<i>94,8</i>	<i>95,4</i>	<i>102,6</i>
Spojené království	94,1	94,3	94,8	95,4	95,4	101,4
Německo	86,7	89,8	90,6	92,9	95,6	110,2
Švýcarsko	94,0	95,5	94,7	95,3	95,6	101,7
Španělsko	95,7	95,6	96,3	96,1	96,3	100,7
Dánsko	98,4	98,3	97,6	97,2	97,8	99,4
Řecko	93,7	95,2	96,3	97,0	98,0	104,6
Švédsko	99,6	99,7	98,3	97,7	98,0	98,4
Irsko	101,6	101,0	101,0	98,8	98,8	97,2
Island	101,0	102,2	101,7	100,8	100,1	99,1

Zdroj dat: Eurostat

Jaké jsou důvody relativně nízkého zastoupení žen v irské populaci? Poměr pohlaví při narození je dlouhodobě vychýlen ve prospěch chlapců. Na 100 narozených dívek připadalo v období 1864-2003 v průměru 105,7 chlapců. Index byl navíc relativně stabilní. V žádném roce neklesnul pod hodnotu 103 a naopak nepřesáhnul mez 108,5. Převaha chlapců nad dívkami při narození ovšem není irským specifikem. Podobný poměr vykazuje většina lidských populací. Ve vyspělých zemích se však, vlivem příznivějšího charakteru úmrtnosti žen, s rostoucím věkem poměr obrací. V nejstarších věkových skupinách pak bývá převaha žen nad muži až několikanásobná.

Je tedy netypická pohlavní struktura irské populace způsobena odlišnostmi v úmrtnosti podle pohlaví? Částečně ano. Úmrtnost irských žen byla po dlouhou dobu relativně nepříznivá. Naděje dožití při narození žen nepřesáhla v letech 1880-1927 mužskou o více než 0,5 roku (Obr. 22). K neobvyklé struktuře populace podle pohlaví ovšem přispělo ještě jedno specifikum irského populačního vývoje – nepříznivé migrační saldo žen. Například v letech 1871-1936 se na úbytku migrací podílely více ženy než muži (96,6 mužů na 100 žen, Kennedy 1973). Maximální hodnota indexu maskulinity se pak zhruba shoduje se zlomem ve vývoji mužské nadúmrtosti v polovině třicátých let 20. století. Vývoj migračního salda podle pohlaví tak jednoznačný nebyl a v určitých obdobích přispívala migrace podle pohlaví i nadále k vysoké hodnotě indexu maskulinity.

8.3. STRUKTURA PODLE RODINNÉHO STAVU

Současná struktura irské populace podle rodinného stavu je především odrazem předchozího charakteru sňatečnosti a migrace. Diferenční úmrtnost podle rodinného stavu a úroveň rozpadu manželství⁶⁸ však také sehrály svou roli. V roce 2002 bylo 54,7 % Irů svobodných, 37,1 % vdaných nebo ženatých, 4,8 % ovdovělých a 3,4 % z nich žilo odděleně od svých bývalých manželů⁶⁹. Věková pyramida z roku 2002 v sobě, kromě pohlavně-věkové struktury, skrývá i strukturu podle rodinného stavu (Obr. 38). Do 20 let věku jsou téměř všichni Irové svobodní a až na přelomu 20. a 30. let věku začínají převažovat osoby, které uzavřely sňatek. Nejvíce odloučených a rozvedených osob je zhruba ve věkovém intervalu 30-60 let a se stoupajícím věkem postupně přibývá osob

⁶⁸ Do značné míry ovlivněná platnou rozvodovou legislativou.

⁶⁹ Ať již jako odloučení či rozvedení.

ovdovělých. Ovdovělých žen je však několikanásobně více než ovdovělých mužů a také jejich podíl na celkové populaci je výrazně vyšší (7,7 % u žen, 1,9 % u mužů).

Protože osoby svobodné a vdané/ženaté tvoří přes 90 % populace a v minulosti byl tento podíl ještě větší, zajímá nás především, jak se v čase vyvíjel podíl svobodných podle věkových skupin (Obr. 6 a Obr. 7). Obecně lze říci, že v letech 1926-1981 došlo k poklesu podílu svobodných ve všech věkových skupinách s výjimkou 50letých a starších mužů. Pokles byl navíc postupný a pouze ve vyšších věkových skupinách se od roku 1926 podíl přechodně zvýšil (50letí a starší muži a 40leté a starší ženy). Snižování podílu svobodných osob především na úkor vdaných a ženatých šlo ruku v ruce se zvyšováním úrovně sňatečnosti do počátku sedmdesátých let 20. století. Mezi lety 1981-2002 potom došlo k zásadní změně trendu. Výrazný nárůst podílu svobodných především ve věku 20-39 let je odrazem podobně zásadního poklesu úrovně sňatečnosti. Podíl svobodných osob ve věku 20-29 let v roce 2002 pak byl dokonce vyšší než v roce 1926. Naopak ve vyšších věkových skupinách (40 a více let u mužů a 45 a více let u žen) došlo k dalšímu poklesu podílu svobodných osob. Důvodem může být fakt, že více než charakter sňatečnosti v předchozích dvaceti letech se těchto věkových skupin týkalo sňatkové chování v předchozím období. Nesmíme však zapomínat, že migrační aktivita svobodných osob byla velmi vysoká a mohla tedy mít na strukturu podle rodinného stavu velký vliv.

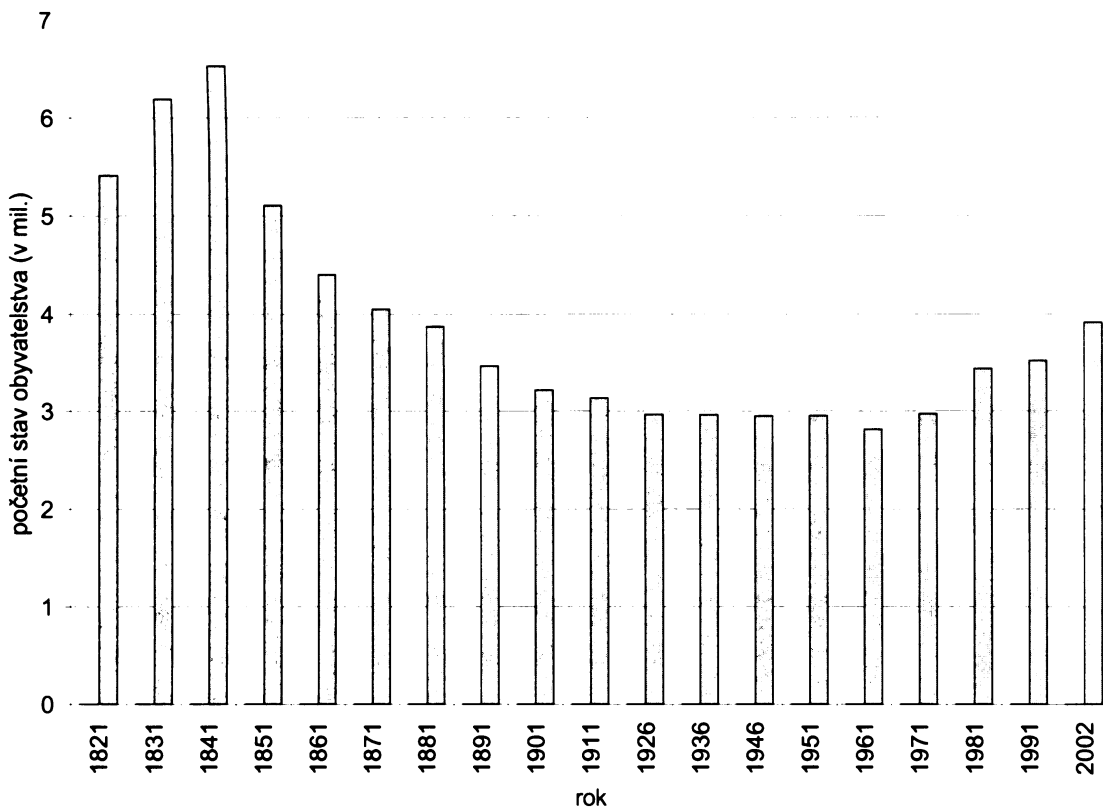
9. VÝVOJ POPULACE JAKO CELKU

9.1. VÝVOJ POČETNÍHO STAVU OBYVATELSTVA

Přestože jsou početní stavy obyvatelstva za území dnešní Irské republiky k dispozici až počínaje censem z roku 1821, představu o předchozím vývoji si můžeme udělat z odhadů, které byly provedeny v období předcházejícím první sčítání. Do poloviny 18. století se početní růst obyvatelstva nijak nevymykal růstu obvyklému v ostatních historických populacích. Úroveň plodnosti sice byla poměrně vysoká, ale současně relativně nepříznivý charakter úmrtnosti s častými mortalitními krizemi zapříčinil jen slabý nárůst populace. Od poloviny 18. století ovšem došlo jak k nárůstu úrovně plodnosti, tak ke zlepšení úmrtnostních poměrů a Irsko zaznamenalo v soudobé západní Evropě bezprecedentní populační růst (Coleman 1999). V současnosti se míry celkového přírůstku odhadují na 1,8 % ročně za období 1753-1791 a 1,5 % za období 1791-1821⁷⁰ (Clarkson 1981). Přestože jsou odhady provedeny za území celého ostrova, data za jednotlivé provincie potvrzují, že podobné úrovně růstu dosahovala i populace na území dnešní Irské republiky (Kennedy, Clarkson 1993).

V posledních dvou a půl dekadách před „Velkým hladomorem“ došlo ke zpomalení populačního růstu. Důvodem byla nejen mírně klesající úroveň plodnosti, ale především silná emigrace, která byla v Irsku zaznamenána od dvacátých let 19. století. V letech 1821-1831 dosáhla míra celkového přírůstku 1,3 % ročně a v období 1831-1841 pak pouze 0,5 % (Obr. 33). Přesto byl v roce 1841 v Jižním Irsku zaregistrován zatím nejvyšší počet obyvatel – 6,53 mil. (Obr. 41). Hladomorem, který Irsko postihl v letech 1845-1849, pak trend růstu populace skončil. Do roku 1851 se počet obyvatel snížil na 5,11 mil. a průměrná míra celkového úbytku v letech 1841-1851 dosáhla 2,4 % ročně. Do roku 1845 navíc populace rostla (Boyle, Ó Gráda 1986) a pokles v období hladomoru byl tedy ještě výraznější. Kromě velmi vysoké úrovně úmrtnosti se na populačním úbytku projevila i masová emigrace a částečně také snížení úrovně plodnosti.

⁷⁰ Původní odhady byly o něco vyšší, přesto však přesahovaly 1 %, konkrétně 1,1 % za období 1753-1791 a 1,2 % za období 1791-1821 (Connell 1946).

Obr. 41: Početní stav obyvatelstva v letech 1821-2002 (v mil.)

Zdroj dat: Central Statistics Office of Ireland, Kennedy 1973

V roce 1851 hladomor skončil, populační úbytek ovšem nikoliv (Obr. 33 a Obr. 41). S výjimkou let 1946-1951 bylo zmenšení početního stavu populace zaznamenáno v každém intercensálním období až do roku 1961, kdy počet obyvatel Irsko dosáhl 2,81 mil. Relativně nejrychleji se populace zmenšovala především do konce 19. století. Zpomalení poklesu na začátku 20. století a následnou stagnaci v letech 1926-1951 vystřídal další pokles v padesátých letech 20. století.

Počátek registrace přirozené změny umožňuje rozdělit celkový přírůstek (úbytek) na přírůstek přirozenou měnou a migrační saldo (Obr. 33). V tomto světle je zřejmé, že všechno snižování početního stavu irské populace v letech 1864-1961⁷¹ bylo způsobeno záporným migračním saldem. Přirozený přírůstek byl totiž registrován po celé období evidence demografických událostí. Přesto ani míra přirozeného přírůstku nebyla příliš vysoká. Ročně dosáhla 1 % pouze v letech 1868-1871 a většinou se pohybovala blízko

⁷¹ A velmi pravděpodobně již od skončení Hladomoru.

hranice 0,5 %. Více než úroveň úmrtnosti se na tom podepsala relativně nízká úroveň plodnosti. Zvýšení hrubé míry porodnosti po roce 1941 pak přineslo i zrychlení růstu přirozenou měnou. Díky relativní stabilitě míry přirozeného přírůstku byla většina kolísání míry celkového přírůstku způsobena vývojem migračního salda.

Po více než 100 letech populačního poklesu byl v Irsku šedesátých let 20. století zaznamenán nárůst počtu obyvatelstva (Obr. 33 a Obr. 41). Vzrůst hrubé míry porodnosti od čtyřicátých let a její stabilizace na hodnotě přesahující 21 ‰ až do začátku let osmdesátých a postupný pokles hrubé míry úmrtnosti přinesly v období 1979-1981 zvýšení míry přirozeného přírůstku až na 1,2 % ročně. Od šedesátých let potom i díky omezení záporného migračního salda počet narozených a imigrantů převýšil počet zemřelých a emigrantů.

Kladné migrační saldo, které bylo zaznamenáno vůbec poprvé v novodobé historii, a vysoká míra přirozeného přírůstku zase způsobily, že v období 1971-1979 irská populace rostla nejrychleji od sčítání v roce 1821 a míra celkového přírůstku dosáhla 1,5 % ročně. Osmdesátá léta přinesla další změnu. Do roku 1989 se rychle snížila hrubá míra porodnosti pod 15 ‰ a stejně tak i míra přirozeného přírůstku. Navíc bylo opět zaznamenáno záporné migrační saldo, které v letech 1986-1991 přirozený přírůstek vymazalo, a početní stav obyvatelstva se mírně snížil. Devadesátá léta 20. století, a především jejich druhá polovina, se však znovu nesla ve znamení převahy imigrace nad emigrací a tedy i celkového populačního přírůstku. V roce 2002 dosáhl početní stav irské populace 3,92 mil.

9.2. DEMOGRAFICKÁ REVOLUCE

Teoretický koncept, který je dnes nejčastěji nazýván „demografická revoluce“ či „demografický přechod“, byl poprvé formulován v pracích A. Landryho a W. S. Thompsona v první polovině 20. století. Protože však byla teorie demografické revoluce jinými demografy postupně doplňována a rozšiřována, nelze autorství přiřknout konkrétní osobě. Demografická revoluce je základní zákonitostí demografické reprodukce a dochází při ní k přeměně extenzivních forem reprodukce lidí ve formy intenzivní. Tento proces je součástí globální revoluce moderní doby a probíhá ve všech lidských populacích (Pavlík, Rychtaříková, Šubrtová 1986).

„Demografickou revoluci je možno co nejstručněji charakterizovat jako převratnou a v celé historii lidstva ojedinělou přeměnu charakteru demografické reprodukce, která je ve svém

výsledku nejzřetelněji patrná ve změnách v úrovni úmrtnosti, porodnosti a ve věkové struktuře jednotlivých populací.“ (Pavlík, Rychtaříková, Šubrtová 1986, s. 510). Hrubá míra porodnosti klesá v průběhu demografické revoluce z 45-50 ‰ na hodnoty nižší než 20 ‰ a úhrnná plodnost k záchovné hranici 2,1 a často i pod ní. Hrubá míra úmrtnosti se snižuje z 25-35 ‰ na méně než 15 ‰ a naděje dožití při narození se prodlužuje z 25-30 let na 70 a více let. V důsledku těchto procesů dochází k demografickému stárnutí (Pavlík, Rychtaříková, Šubrtová 1986).

Obecně lze průběh demografické revoluce rozdělit na čtyři fáze: první, jakousi výchozí „fázi statickou“, kdy jsou pozorovány vysoké hodnoty hrubých měr porodnosti a úmrtnosti a jejich časté výkyvy, druhou „fázi raného růstu“, kdy klesá úroveň úmrtnosti, ale úroveň plodnosti zůstává vysoká, třetí „fázi pozdního růstu“, kdy pokles úrovně plodnosti následuje pokles úrovně úmrtnosti a čtvrtou „fázi nízkou statickou“, kdy úroveň plodnosti i úmrtnosti zůstává na relativně nízké úrovni (Courtney 1995, Tovey, Share 2003). Konkrétní podmínky a průběh demografické revoluce se však mohou značně lišit, jako tomu bylo právě v případě Irska.

O tom, že se dnes irská populace pohybuje ve čtvrté fázi demografické revoluce není pochyb. Hrubá míra porodnosti klesla k hodnotě 15 ‰ a úhrnná plodnost pod záchovnou hranici 2,1. Naděje dožití přesáhla 80 let u žen a 75 u mužů, hrubá míra úmrtnosti demograficky mladé irské populace se dokonce dostala pod 8 ‰. Také kojenecká úmrtnost dosáhla velmi nízkých hodnot (pod 5 ‰). Přesto byl průběh demografické revoluce v Irsku v mnohém velmi specifický a vymyká se zařazení do jednoho z hlavních typů.

Už vývoj demografických procesů v preindustriálním Irsku se odlišuje od vývoje v ostatních zemích, které následně prošly demografickou revolucí. Prudký populační růst od poloviny 18. století můžeme jen stěží nazvat statickou (první) fází. Vysoká úroveň plodnosti a relativně příznivý charakter úmrtnosti bez výrazných mortalitních krizí až do roku 1845 jsou nejčastěji dávány do spojitosti s rozvojem pěstování brambor⁷².

Druhá fáze demografické revoluce byla v irském případě obzvláště dlouhá a nezřetelná. Hrubá míra úmrtnosti začala pravděpodobně klesat pod hranici 25 ‰ již krátce po

⁷² Velmi výživné a zároveň lehce dostupné plodiny.

skončení hladomoru. Protože je počáteční fáze registrace přirozené měny považována za velmi nespolehlivou a hodnoty z tohoto období za podhodnocené, je možné předpokládat, že se úroveň úmrtnosti snižovala poměrně pravidelně až do současné doby (Obr. 10). Zajímavější však byl vývoj porodnosti. Také hrubá míra porodnosti totiž velmi rychle klesala a z hodnot přesahující 40 ‰ před vypuknutím hladomoru zbylo jen zhruba 22 ‰ na konci 19. století. Neobvyklý byl již samotný pokles porodnosti v této fázi demografického vývoje. Pozoruhodný však byl i charakter tohoto poklesu. Nešlo totiž o omezování samotné plodnosti, např. prostřednictvím antikoncepčních prostředků, ale o současné omezování sňatečnosti a mimomanželské plodnosti. Úroveň manželské plodnosti naopak zůstávala velmi vysoká. Ve dvacátém století se pak snižování hrubé míry porodnosti zpomalilo a ve čtyřicátých letech dokonce došlo k opětovnému nárůstu porodnosti.

Teprve od sedmdesátých let je patrné další výrazné snížení úrovně plodnosti a v osmdesátých letech konečně rychle poklesla i křivka hrubé míry porodnosti na hranici zhruba 15 ‰. Až v tomto období došlo ke skutečnému omezování plodnosti a moderní antikoncepční metody zde sehrály nezanedbatelnou roli. Třetí fáze demografické revoluce, v porovnání s fází druhou velmi krátká, tak skončila na přelomu osmdesátých a devadesátých let 20. století.

Zatímco pro některé země znamenala demografická revoluce výrazný nárůst obyvatelstva, přirozený přírůstek irské populace byl po mnoho dekád poměrně malý. Naopak, především v první fázi⁷³ byl růst přirozenou měnou relativně vysoký. Nesmíme však zapomenout, že početní změnu obyvatelstva více než přirozený růst ovlivnila mechanická měna. Irsko tak bylo pravděpodobně jednou z mála zemí, ne-li jedinou, jejíž početní stav populace se v průběhu demografické revoluce snížil.

9.3. DRUHÝ DEMOGRAFICKÝ PŘECHOD

Dříve než v Irsku došlo k ukončení demografické revoluce, začalo reprodukční chování v západní Evropě procházet kvalitativně odlišným přechodem. Od poloviny 60. let bylo zaznamenáno další snížení úrovně plodnosti a v některých zemích úhrnná plodnost poklesla hluboko pod záchovnou hranici. Čím se však nový demografický vzorec lišil od

⁷³ Tedy fakticky ještě před vypuknutím demografické revoluce.

předcházejícího vývoje, nebyl ani tak trend plodnosti či úmrtnosti, ale především nové formy rodinného a sexuálního chování. Za rozvojem nových forem reprodukčního chování stálo rozšíření individualistických a post-materialistických hodnot společnosti (Coleman 1999). Poprvé na tento proces upozornili D. J. Van de Kaa a R. Lesthaege v roce 1987 a nazvali ho druhým demografickým přechodem. Mezi hlavní rysy druhého demografického přechodu podle nich patří: pokles úrovně plodnosti a sňatečnosti, posun rození dětí a uzavírání sňatků do vyššího věku, nárůst nemanželského soužití a mimomanželských porodů, rozšíření moderních forem antikoncepce či nárůst indukované potratovosti a v neposlední řadě také menší stabilita manželských svazků a zvýšení rozvodovosti (Van de Kaa 2002).

Liberalizace společnosti, kterou přinesla sedmdesátá léta 20. století, nastartovala druhý demografický přechod i v Irsku. Přestože se úroveň plodnosti ještě stále držela na relativně vysoké úrovni a pod záchovnou hranici poklesla až na konci osmdesátých let, začaly se postupně projevovat změny v reprodukčním chování. Indicie změny byly pozorovány nejdříve v případě antikoncepce a potratovosti, a to v sedmdesátých letech. Paradoxem je, že obě tyto oblasti byly, a umělá potratovost i nadále je, silně legislativně regulovány. Od konce sedmdesátých let se také začaly projevovat změny ve sňatkovém chování a postupně i v úrovni kohabitace a nemanželské plodnosti. Uvolnění rozvodové legislativy v polovině devadesátých let pak umožnilo rozvoj i posledního ze zmiňovaných procesů. Podrobněji jsem se vývoji jednotlivých procesů v průběhu druhého demografického přechodu věnoval v předcházejících kapitolách.

10. PROGNÓZY POPULAČNÍHO VÝVOJE

V předchozích kapitolách o plodnosti, úmrtnosti a migraci jsem se pokusil naznačit, jak by se mohly tyto procesy vyvíjet v budoucnosti. Zatímco v případě úmrtnosti je základní trend budoucího vývoje s poměrně vysokou pravděpodobností předpověditelný, prognóza parametrů plodnosti a především pak migrace je obtížnější a méně spolehlivá. Úmrtnost je totiž primárně biologickým procesem, který je nejméně ovlivněn sociálními faktory, a proto prochází relativně stabilním vývojem. Zato plodnost, ač stále primárně biologického charakteru, je daleko více sociálně modifikována. Migrace je v současné době sociálními faktory ovlivněna již téměř výhradně. Budoucí populační vývoj je tak do značné míry závislý na společenských změnách či ekonomických cyklech.

Prognózováním populace se v irském případě zabývá národní statistický úřad (CSO). Ve spolupráci s expertní skupinou je stanoveno šest variant populačního vývoje, které jsou kombinací všech stanovených parametrů. Pomocí kohortně-komponentní metody se potom vypočítá budoucí velikost i struktura populace. Prognózy jsou prováděny v 5letém intervalu a časový záběr je 30 let. Poslední dostupná prognóza byla v roce 2004 provedena za období 2006-2036. Alternativní prognózy publikuje Organizace spojených národů (OSN) a Evropský statistický úřad (Eurostat). Poslední revize populační prognózy OSN z roku 2004 je zpracována za období 2005-2050 a je provedena v šesti variantách, třech základních a třech alternativních. Prognóza Eurostatu pro období 2005-2051 publikovaná v roce 2006 má podobně jako prognóza OSN tři základní varianty a dále je doplněna o čtyři alternativní varianty.

10.1. PARAMETRY POPULAČNÍCH PROGNÓZ

V případě populační prognózy CSO jsou stanoveny tři varianty vývoje plodnosti, dvě varianty vývoje migračního salda a pouze jedna varianta vývoje úmrtnosti (Tab. 20). Podle expertní skupiny nedojde v průběhu let 2006-2036 k zásadní změně úrovně plodnosti a úhrnná plodnost do roku 2011 buď mírně vzroste na hodnotu 2,0 (varianta F1), popřípadě klesne na 1,85 (F2) nebo na 1,7 (F3) a mezi roky 2011-2036 již zůstane neměnná. Také trend úmrtnosti by měl být stabilní a i nadále by mělo pokračovat zvyšování naděje dožití při narození. Mezi lety 2002-2036 je předpokládán nárůst naděje při narození z 80,3 na 86,9 u žen a ze 75,1 na 82,5 u mužů. Nadúmrtnost mužů by se tak měla do budoucna mírně snižovat. Obě migrační varianty předpokládají kladné, ale snižující se migrační saldo.

Podle vyšší varianty (M1) by měl být pokles migračního salda pomalejší. Z 30 tis. v období 2002-2016 by se měl roční přírůstek snížit na 15 tis. v období 2026-2036. Nižší varianta (M2) předpokládá rychlejší a prudší pokles migračního salda na 5 tis. v období 2016-2036.

Tab. 20: Parametry populační prognózy CSO v letech 2002-2036

úhrnná plodnost					
rok	2003	2011	2036		
F1	1,98	2,00	2,00		
F2	1,98	1,85	1,85		
F3	1,98	1,70	1,70		

naděje dožití při narození (v letech)					
rok	2002	2006	2016	2026	2036
muži	75,1	76,1	78,4	80,5	82,5
ženy	80,3	81,1	83,1	85,1	86,9

migrační saldo (v tis.)					
období	2002-2006	2006-2011	2011-2016	2016-2026	2026-2036
M1	30	30	30	20	15
M2	30	20	10	5	5

Zdroj dat: Central Statistics Office of Ireland

Tab. 21: Parametry populační prognózy OSN v letech 2000-2050

úhrnná plodnost										
období	2000-2005	2005-2010	2010-2015	2015-2020	2020-2025	2025-2030	2030-2035	2035-2040	2040-2045	2045-2050
střední	1,94	1,95	1,89	1,85	1,85	1,85	1,85	1,85	1,85	1,85
vysoká	1,94	2,2	2,29	2,35	2,35	2,35	2,35	2,35	2,35	2,35
nízká	1,94	1,7	1,49	1,35	1,35	1,35	1,35	1,35	1,35	1,35

naděje dožití při narození (v letech)										
období	2000-2005	2005-2010	2010-2015	2015-2020	2020-2025	2025-2030	2030-2035	2035-2040	2040-2045	2045-2050
muži	75,1	75,9	76,7	77,3	78	78,6	79,2	79,8	80,4	81
ženy	80,3	81,1	81,8	82,5	83,1	83,7	84,3	84,9	85,5	86,1

migrační saldo (v tis.)										
období	2000-2005	2005-2010	2010-2015	2015-2020	2020-2025	2025-2030	2030-2035	2035-2040	2040-2045	2045-2050
	38	20	20	20	20	20	20	20	20	20

Zdroj dat: Organizace spojených národů

Prognóza OSN stanoví tři varianty vývoje plodnosti a pouze po jedné v případě vývoje úmrtnosti a migračního salda (Tab. 21). Parametry jsou ovšem spíše než na základě konkrétního populačního vývoje Irsku odhadovány schematicky pro široce vymezené skupiny zemí. Kromě střední varianty, která stejně jako u ostatních států předpokládá konvergenci úhrnné plodnosti k hodnotě 1,85, je stanovena i varianta nízká a vysoká, které konvergují k hodnotě o 0,5 nižší resp. vyšší. V případě Irsku by těchto limitů mělo být dosaženo v roce 2015 a poté by úhrnná plodnost měla zůstat neměnná. Snižování úrovně úmrtnosti bude podle předpokladů o něco pomalejší než uvádí prognóza CSO, ale stejně rychlý u mužů i u žen. V roce 2035-2040 je naděje dožití při narození odhadována na 84,9 u žen a 79,8 u mužů. Migrační saldo by od roku 2005 mělo dosahovat 20 tis. ročně.

Tab. 22: Parametry populační prognózy Eurostatu v letech 2004-2050

migrační saldo (v tis.)							
rok	2004	2006	2016	2026	2036	2046	2050
nízké	12,7	11,5	8,7	6,2	4,8	4,3	4,2
střední	16,4	16,0	14,8	13,3	12,8	12,5	12,4
vysoké	20,1	20,5	20,9	19,6	19,1	18,9	18,8
úhrnná plodnost							
rok	2004	2006	2016	2026	2036	2046	2050
nízká	1,94	1,88	1,68	1,61	1,60	1,60	1,60
střední	1,97	1,94	1,84	1,80	1,80	1,80	1,80
vysoká	1,99	1,99	2,00	2,01	2,00	2,00	2,00
naděje dožití mužů při narození (v letech)							
rok	2004	2006	2016	2026	2036	2046	2050
nízká	75,4	75,8	77,3	78,6	79,6	80,4	80,8
střední	75,5	75,9	77,9	79,6	80,9	82,0	82,4
vysoká	75,6	76,1	78,7	80,9	82,6	83,9	84,3
naděje dožití žen při narození (v letech)							
rok	2004	2006	2016	2026	2036	2046	2050
nízká	80,6	80,9	82,3	83,4	84,4	85,2	85,5
střední	80,7	81,0	82,8	84,4	85,6	86,6	87,0
vysoká	80,8	81,2	83,5	85,5	87,1	88,3	88,8

Zdroj dat: Eurostat

Tři varianty vývoje – nízkou, střední a vysokou – stanoví prognóza Eurostatu pro všechny sledované procesy (Tab. 22). Vysoká varianta plodnosti v podstatě odpovídá vysoké variantě podle prognózy CSO a ani střední a nízké varianty se příliš neliší. Úhrnná

plodnost by se měla do roku 2027 snížit na hodnotu 1,8 podle střední varianty, resp. 1,6 podle varianty nízké a potom by již měla zůstat neměnná. Postupný nárůst, avšak různě rychlý, se očekává u všech variant vývoje úmrtnosti. Podle vysoké varianty by měla v roce 2036 naděje dožití při narození dosáhnout 87,1 let u žen a 82,6 let u mužů, tedy přibližně stejných hodnot jako v případě prognózy CSO. Ostatní dvě varianty předpokládají růst na 85,6, resp. 84,4 let u žen a 80,9, resp. 79,5 u mužů do roku 2036. Nižší nárůst střední délky života doprovází i pomalejší snižování mužské nadúmrtosti. Také u všech variant vývoje migrace podle Eurostatu se předpokládá kladné migrační saldo. Podle vysoké varianty by se mělo migrační saldo pohybovat blízko hodnoty 20 tis. ročně. Střední i nízká varianta je založena na předpokladu postupného snižování migračního salda. V letech 2004-2036 by mělo dojít ke snížení z 16,4 tis. na 12,8 tis. podle střední varianty a z 12,7 tis. na 4,8 tis. podle nízké varianty.

10.2. VÝSLEDKY POPULAČNÍCH PROGNÓZ

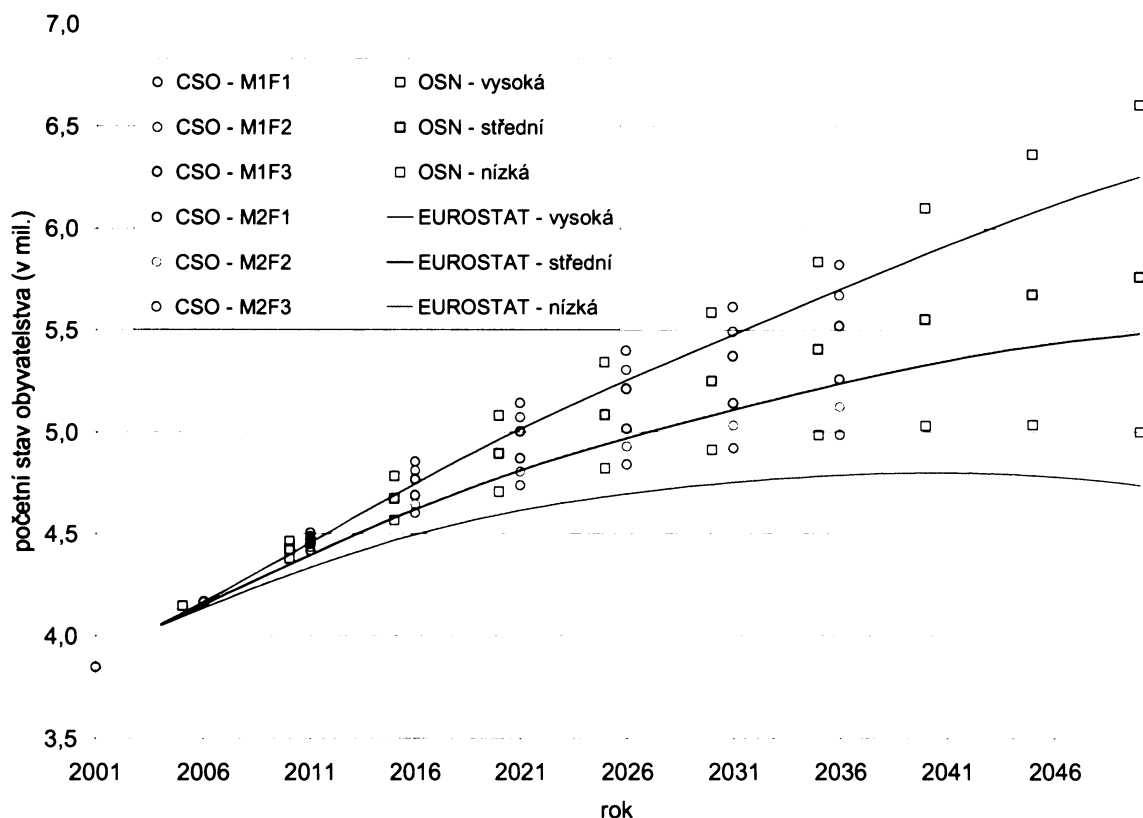
Jak již bylo řečeno, výsledky populační prognózy CSO jsou na základě kombinace parametrů plodnosti a migrace prezentovány v šesti variantách (M1F1, M1F2, M1F3, M2F1, M2F2 a M2F3), přičemž M1F1 odpovídá v podstatě vysoké variantě a M2F3 variantě nízké. Ostatní varianty jsou přechodem mezi těmito dvěma extrémy. V populační prognóze OSN je jen vývoj plodnosti variantní, a proto jsou i výsledky prezentovány ve třech základních variantách. Kromě nízké, střední a vysoké se však počítají ještě tři alternativní varianty⁷⁴. Nízká varianta populační prognózy Eurostatu vznikla kombinací nízké varianty vývoje plodnosti, úmrtnosti a migrace. Obdobně je vypočtena i varianta střední a vysoká. Tři ze čtyř alternativních variant, tzv. varianta „mladého věkového profilu“, „staršího věkového profilu“ a „vysoké plodnosti“, jsou kombinací různých variant vývoje plodnosti, úmrtnosti a migrace. Poslední varianta počítá s nulovou migrací.

Následující graf (Obr. 42) zobrazuje vývoj celkového počtu obyvatelstva ve třech základních variantách podle prognóz OSN a Eurostatu a v šesti variantách podle prognózy CSO. Základní trend vývoje postihly všechny sledované varianty stejně. Populační růst by měl alespoň ve střednědobém výhledu pokračovat. V roce 2036 (resp. 2035 podle prognózy OSN) by tak na území Irské republiky žilo 4,8 mil. (nízká varianta podle

⁷⁴ Za předpokladu konstantní úrovně plodnosti, za předpokladu konstantní úrovně úmrtnosti a za předpokladu nulového migračního salda. V případě posledních dvou variant odpovídá vývoj plodnosti variantě střední.

Eurostatu) až 5,8 mil. obyvatel (vysoká varianta podle OSN a varianta M1F1 podle CSO). Všechny varianty, především pak nízké, však předpokládají zpomalování populačního růstu. V dlouhodobém výhledu je podle nízkých variant (OSN a Eurostat) pravděpodobný i populační pokles. Zajímavé je, že nejvíce se na vývoji populační velikosti shodují vysoké a nízké varianty populačních prognóz OSN a CSO i přesto, že předpoklad jejich parametrů byl značně odlišný.

Obr. 42: Početní stav obyvatelstva podle vybraných populačních prognóz a variant v letech 2001-2050 (v mil.)

Zdroj dat: Central Statistics Office of Ireland, Organizace spojených národů, Eurostat

Kombinace odlišných parametrů sice může vyústit v podobný vývoj populace jako celku, ale rozdíly by se měly odrazit ve struktuře prognózovaných populací. Výstupy z prognózy OSN ovšem neposkytují podrobnou věkově-pohlavní strukturu populace a proto je možné jednotlivé prognózované populace hodnotit jen na základě široce vymezených věkových skupin (Tab. 23). Zatímco podíl předproduktivní, produktivní a postproduktivní složky z celé populace by měl být v roce 2036 (resp. 2035) podobný u vysokých variant populačních prognóz podle CSO a OSN, nízké varianty se liší více a to především v případě předproduktivní a produktivní složky. Důvodem je velmi nízký odhad úhrnné

plodnosti pro nízkou variantu prognózy OSN. Věkové struktury prognózovaných populací podle CSO a Eurostatu se podle nízké i vysoké varianty podobají více navzdory tomu, že celkové populační počty byly bližší v případě prognóz CSO a OSN.

Tab. 23: Podíl věkových skupin z populace podle vybraných populačních prognóz v roce 2036 resp. 2035 (v %)

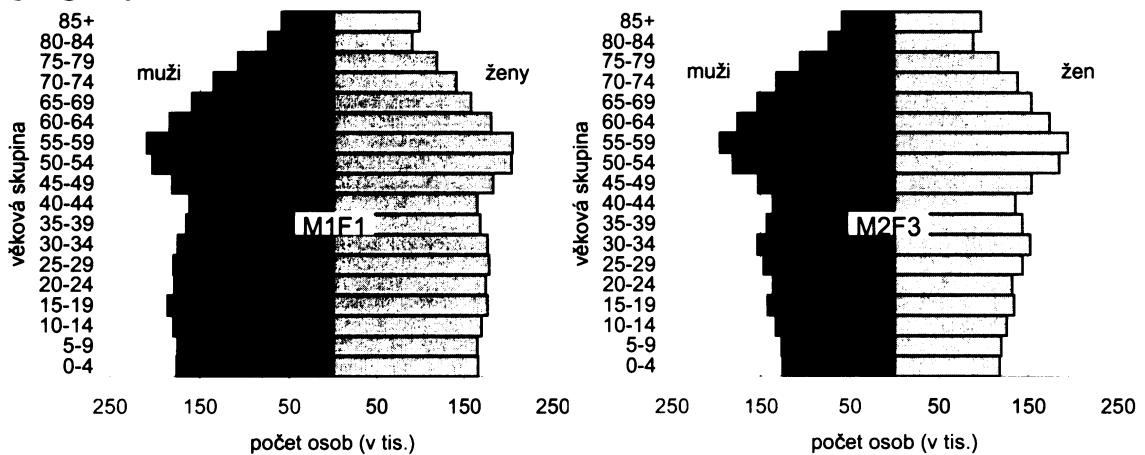
CSO - 2036	varianta	M1F1	M1F2	M1F3	M2F1	M2F2	M2F3
podíl osob ve věku 0-14		17,7	16,8	15,8	17,0	16,0	15,0
podíl osob ve věku 15-64		62,6	63,0	63,5	61,7	62,1	62,5
podíl osob 65letých a starších		19,7	20,2	20,8	21,3	21,9	22,5

UN - 2035	varianta	vysoká	střední	nízká
podíl osob ve věku 0-14		18,5	15,5	12,1
podíl osob ve věku 15-64		63,4	65	66,7
podíl osob 65letých a starších		18,1	19,5	21,2

Eurostat - 2036	varianta	vysoká	střední	nízká
podíl osob ve věku 0-14		17,4	16,1	14,6
podíl osob ve věku 15-64		62,3	63,2	63,6
podíl osob 65letých a starších		20,2	20,7	21,8

Zdroj dat: Central Statistics Office of Ireland, Organizace spojených národů, Eurostat

Obr. 43: Věkové a pohlavní složení populace podle variant M1F1 a M2F3 populační prognózy CSO v roce 2036

Zdroj dat: Central Statistics Office of Ireland

Přestože jednotlivé varianty poskytují poněkud odlišné hodnoty věkové struktury, základní trend vývoje do roku 2036 (resp. 2035) je podle všech prognóz stejný. Předpokládá se, že se podíl postproduktivní složky zvýší na úkor složky produktivní a především předproduktivní. Podíl osob 65letých a starších by mohl vzrůst až dvojnásobně. Členění

populace podle věku a pohlaví umožňuje v případě prognóz CSO vytvořit jejich věkovou pyramidu. Srovnání věkových pyramid podle vysoké a nízké varianty za rok 2036 poskytuje předcházející obrázek (Obr. 43). Odlišnost je možné pozorovat především v mladších věkových skupinách. Varianta vývoje s vysokou úrovní plodnosti i migrace předpokládá stacionární tvar věkové pyramidy, zatímco podle nízké varianty by již měla věková pyramida mít jednoznačně regresivní tvar.

10.3. HODNOCENÍ POPULAČNÍCH PROGNÓZ

Co se parametrů týče, je prozatím velmi těžké hodnotit, která z prognóz je nejpřesnější. Pokud vyloučíme vysokou a nízkou variantu vývoje plodnosti podle prognózy OSN, zdají se být všechny odhady úhrnné plodnosti velmi podobné a zároveň realistické. Stabilizace úhrnné plodnosti v posledních dekádách opravdu nenasvědčuje tomu, že by mělo v budoucnu dojít k jejímu výraznému propadu či nárůstu. Prognózy úmrtnostních parametrů se shodují ještě více. Všechny prognózy předpokládají nárůst naděje dožití při narození, jen rychlost růstu se liší. Nejaktuálnější vývoj pak podporuje spíše vyšší odhady, ať již vysokou a střední variantu Eurostatu nebo odhad podle CSO. Všechny varianty sledovaných prognóz předpokládají postupný pokles migračního salda a zároveň zachování přebytku imigrace nad emigrací, ale jednotlivé hodnoty se poměrně výrazně liší. Aktuální data podporují varianty s vyšším migračním přírůstkem, když skutečné hodnoty jsou dokonce vyšší než podle kterékoli z odhadovaných variant. Jak již bylo ovšem řečeno, prognózovat úroveň migračního salda v dlouhodobějším výhledu je velmi obtížné, ne-li nemožné. Proto je značně riskantní přiklonit se k některé z variant.

Ačkoli tedy zatím není možné posoudit přesnost sledovaných prognóz, na základě odhadů plodnostních a úmrtnostních parametrů se domnívám, že populační prognózy CSO a Eurostatu jsou hodnověrnější než prognóza OSN. Nevýhodou prognózy CSO je, že nestanoví vývoj v tradičních třech variantách a především že chybí střední, tedy nejpravděpodobnější, varianta. Na druhou stranu byla tato prognóza vytvořena na základě podrobného studia irské populace místními odborníky, a proto je pravděpodobné, že bude dobře odrážet specifika irského populačního vývoje. Přestože až čas ukáže, která z variant nejlépe obstojí, dva trendy budoucího vývoje jsou již dnes více než pravděpodobné. Ze střednědobého hlediska je to nárůst početního stavu irské populace, z hlediska dlouhodobého pak její stárnutí.

11. ZÁVĚR

Neuplynulo ještě celé půlstoletí od počátku prudkých změn populačního vývoje, a přesto je dnes charakter irské demografické reprodukce zcela jiný než na konci padesátých let 20. století. Kontrast s tradičním demografickým vzorcem nemůže být větší. Manželství přestalo být jedinou branou k rození dětí, ale to nezabránilo rychlému pádu úrovně plodnosti. Irská populace dospěla do poslední fáze demografické revoluce, ale dříve než se tak stalo, sexuální a reprodukční chování Irů začalo procházet další kvalitativní změnou – druhým demografickým přechodem. Ještě donedávna velmi konzervativní společnost založená na tradiční nukleární rodině se začala seznamovat s fenomény, jakými jsou rozvodovost, nemanželské svazky, mimomanželská plodnost, potratovost či antikoncepce. Více než sto let trvající úbytek populace byl navíc nahrazen populačním růstem a masovou emigraci vystřídala podobně silná imigrace.

V průběhu posledních padesáti let tak přestalo být Irsko periferií Evropy nejen v kontextu společenského a hospodářského vývoje, ale jak ukazuje tato práce, i v kontextu vývoje populačního. Chápat transformaci irské populace jen jako posun blíže k Evropě by však bylo zjednodušením celé problematiky. Dodnes totiž přetrvávají určité specifické rysy irského populačního vývoje. Tak například úroveň plodnosti, ač výrazně nižší než v polovině minulého století, je v porovnání se západoevropskými státy i nadále vysoká. Podobně i ukazatele migrační aktivity dosahují v Irsku velmi vysokých hodnot navzdory tomu, že došlo k zásadní změně charakteru migrace. Také ze strukturálního hlediska je irská populace stále netypická. Odráží se v ní totiž minulý vývoj. To, že irská populace nakonec prošla podobnou přeměnou jako ostatní populace západoevropské, tedy neznamená, že by byla smazána veškerá její specifika. Ukazuje to však, že populační vývoj Irska už není v evropském prostoru výjimečný.

Budoucí vývoj populačních procesů je do značné míry nejistý. Spíše než konkrétní úroveň jednotlivých procesů je možné odhadovat jejich trendy. Předpokládá se, že v Irsku bude ve střednědobém výhledu pokračovat zlepšování úmrtnostních poměrů a že imigrační toky převýší i nadále toky emigrační. Směr vývoje plodnosti je spornější, ale pravděpodobně nedozná výraznější změny. Co však lze předpovědět s velkou dávkou jistoty, jsou celkové trendy populačního vývoje. V budoucnost čeká Irsko nárůst početního stavu obyvatelstva a zároveň dojde ke stárnutí jeho populace.

SEZNAM LITERATURY

ANDREWS, J.H. Historie Irska z pohledu zeměpisce. In Moody, T. W.; Martin, F.X. (eds.). *Dějiny Irska*. Praha: Lidové Noviny, 1996, s. 5-14. ISBN 8071061514.

ARMSTRONG, J.; HARNEY, D.; JEFFERY, T.; O'DONNELL, A.; O'NEILL, F. *Population Mortality and Morbidity in Ireland*. [online]. Dublin: Society of Actuaries in Ireland, c.2001 [cit. 2006-03-05]. Dostupný z www: <http://www.actuaries.ie/Events%20and%20Papers/Events%202001/2001-04-24_Mortality%20and%20Morbidity/Population_%20Mortality_and_%20Morbidity.pdf>.

BALANDA, K.P.; WILDE, J. *Inequalities in Mortality 1989 – 1998, A Report on All-Ireland Data*. Dublin: The Institute of Public Health in Ireland, 2001. 208 s. ISBN 0954001028.

BLOOM, D.E.; CANNING, D. Contraception and the Celtic Tiger. *The Economic and Social Review*, 2003, vol. 34, no. 3, s. 229-247.

BOYLE, P.P.; Ó GRÁDA, C. Fertility Trends, Excess Mortality, and the Great Irish Famine. *Demography*, 1986, vol. 23, no. 4, s. 543-562.

Central Statistics Office. *Report on Vital Statistics 2002*. Dublin: Stationery Office, 2005a. 183 s. ISBN 0755718666.

Central Statistics Office. *Marriages 2002*. Dublin: Central Statistics Office, 2005b. 21 s.

Central Statistics Office. *Population and Migration Estimates, April 2005*. Dublin: Central Statistics Office, 2005c. 21 s. ISSN 13935593

Central Statistics Office. *Irish Life Tables No. 14, 2001-2003*. Dublin: Central Statistics Office, 2004a. 15 s. ISSN 13931881.

Central Statistics Office. *Population and Labour Force Projections, 2006-2036*. Dublin: Stationery Office, 2004b. 58 s. ISBN 0755718615.

Central Statistics Office. *Irish Life Tables No. 13, 1995-1997*. Dublin: Central Statistics Office, 2004c. 12 s. ISSN 13931881.

Central Statistics Office. *Census 2002, Principal Demographic Results*. Dublin: Stationery Office, 2003a. 102 s. ISBN 0755715063.

Central Statistics Office. *Report on Vital Statistics 2001*. Dublin: Stationery Office, 2003b. 183 s.

CLARKSON, L.A. Irish Population Revisited, 1687-1821. In Goldstrom, J.M.; Clarkson, L.A. (eds.). *Irish Population, Economy, and Society: Essays in Honour of late K. H. Connell*. Oxford: Clarendon Press, 1981, s. 13-35. ISBN 0198224990.

COLEMAN, D.A. Demography and Migration in Ireland, North and South. In Heath, A.F.; Breen, R.; Whelan, C.T. (eds.). *Ireland North and South: Perspectives from Social Science*. Oxford University Press, 1999, s. 69-115. ISBN 0197261957.

CONNELL, K.H. The Population of Ireland in the Eighteenth Century. *The Economic History Review*, 1946, vol. 16, no. 2, s. 111-124.

COURTNEY, D. Demographic Structure and Change in the Republic of Ireland and Northern Ireland. In Clancy, P.; Drudy, S.; Lynch, K; O'Dowd, L. (eds.). *Irish Society: Sociological Perspectives*. Dublin: Institute of Public Administration, 1995, s. 39-89. ISBN 1872002870.

COWARD, J. Recent Characteristics of Roman Catholic Fertility in Northern and Southern Ireland. *Population Studies*, 1980, vol. 34, no. 1, s. 31-44.

COWARD, J. Changes in the Pattern of Fertility in the Republic of Ireland. *Tijdschrift voor Economische en Sociale Geografie*, 1978, vol. 69, no. 6, s. 353-361.

CROTTY, W.; O'NEILL, T.P. *Democratization and Political Development in Ireland*. [online]. Boston: Northeastern University, c. 1998 [cit. 2006-04-19]. Dostupný z www: <http://www.csd.neu.edu/Ireland_book_chapter_1998.html>.

Department of the Taoiseach. *Green Paper on Abortion*. [online]. Dublin: Government Publications Office, c.1999 [cit. 2006-02-10]. Dostupný z www: <www.taoiseach.ie/attached_files/upload/publications/251.pdf>.

DRAKE, M. Marriage and Population Growth in Ireland, 1750-1845. *The Economic History Review*, 1963, vol. 16, no. 2, s. 301-313.

FAHEY, T. *Strategy on Family Supports: Background Paper*. Dublin: Economic and Social Research Institute, 2005. 63 s.

FAHEY, T.; RUSSEL, H. *Family Formation in Ireland: Trends, Data Needs and Implications*. Dublin: Economic and Social Research Institute, 2001a. 78 s. ISBN 0707002052.

FAHEY, T. Trends in Irish Fertility Rates in Comparative Perspective. *The Economic and Social Review*, 2001b, vol. 32, no. 2, s.153-180.

FAHEY, T.; FITZGERALD, J.; MAITRE, B. The Economic and Social Implications of Demographic Change. *Journal of the Statistical and Social Inquiry Society of Ireland*, 1998, vol. 27, no. 5, s. 185-222.

GREEN, E.R.R. Velký hladomor (1845-1850). In Moody, T. W.; Martin, F.X. (eds.). *Dějiny Irska*. Praha: Lidové Noviny, 1996, s. 200-209. ISBN 8071061514.

GUINNANE, T.W. The Great Irish Famine and Population: The Long View. *The American Economic Review*. 1994, vol. 84, no. 2, s. 303-308.

HAJNAL, J. European Marriage Patterns in Perspective. In Glass, D.V.; Eversley, D.E.C. (eds.). *Population in History*. Chicago: Aldine Publishing Company, 1965, s. 101-143. ISBN 0713157372.

HALPIN, B.; O'DONOGHUE, C. *Cohabitation in Ireland: Evidence from survey data*. [online]. Limerick: University of Limerick, c. 2004 [cit. 2006-02-25]. Dostupný z www: <www.ul.ie/sociology/pubs/wp2004-01.pdf>.

HEFFERNAN, C. *Gender, Cohabitation and Marital Dissolution. Are Changes in Irish Family Composition Typical of European Countries?* [online]. Differdange: CEPS/INSTEAD, c. 2005 [cit. 2006-02-25]. Dostupný z www: <<http://www.ceps.lu/iriss/documents/irisswp54.pdf>>.

Immigrant Council of Ireland. *Background Information and Statistics on Immigration to Ireland*. [online]. Dublin: Immigrant Council of Ireland, c. 2005 [cit. 2006-03-09]. Dostupný z www: <<http://www.immigrantcouncil.ie/stats.pdf>>.

JAMES, C.P. Céad Míle Fáilte? Ireland Welcomes Divorce: The 1995 Irish Divorce Referendum and the Family (Divorce) Act of 1996. *Duke Journal of Comparative and International Law*, 1997, vol. 8, no. 1, s. 175-228.

KENNEDY, L.; CLARKSON, L.A. Birth, Death and Exile: Irish Population History, 1700-1921. In Graham, B.J.; Proudfoot, L. J. (eds.). *An historical geography of Ireland*. London: Academic Press, 1993, s. 158-184. ISBN 0122948815.

KENNEDY, R.E. *The Irish: Emigration, Marriage, and Fertility*. Berkley: University of California Press, 1973. 236 s. ISBN 0520019873.

KENT, J.P. On the Decline of Marriage in Rural Ireland 1851-1911: The Role of Ecological Constraints and/or Developing Philoparty. *Population and Environment*, 2002, no. 23, vol. 6, s. 525-540.

KIELY, G. The State of Family Research in Ireland. *Marriage & Family Review*, 1996, vol. 23, no. 1-2, s. 517-534.

LANZIERI, G. *Long-term Population Projections at National Level*. Luxembourg: Eurostat, 2006. 7 s.

LESER, C.E.V. Recent Demographic Developments in Ireland. *Journal of the Statistical and Social Inquiry Society of Ireland*, 1965, vol. 21, no. 3, s. 179-201.

LYNCH, P. Svobodný írský stát a Irská republika. In Moody, T. W.; Martin, F.X. (eds.). *Dějiny Irska*. Praha: Lidové Noviny, 1996, s. 249-263. ISBN 8071061514.

MAC ÉINRÍ, P. *Immigration into Ireland: Trends, Policy Responses, Outlook*. [online]. Cork: Cork University College, c. 2001 [cit. 2006-03-08]. Dostupný z www: <<http://migration.ucc.ie/irelandfirstreport.htm>>.

MAC ÉINRÍ, P. Some Recent Demographic Developments in Ireland. *Études Irlandaises*, 1997, vol. 22, no. 1, s. 145-164.

MAHON, E. From Democracy to Femocracy: the Women's Movement in the Republic of Ireland. In Clancy, P.; Drudy, S.; Lynch, K; O'Dowd, L. (eds.). *Irish Society: Sociological Perspectives*. Dublin: Institute of Public Administration, 1995, s. 676-708. ISBN 1872002870.

MASON, C. *Contraceptive Needs: The Evidence, A Literature Revue*. [online]. Dublin: Crisis Pregnancy Agency, c. 2004 [cit. 2006-02-13]. Dostupný z www: <<http://www.crisispregnancy.ie/pub/Rep5.pdf>>.

McCARTHY, J.; MURPHY-LAWLESS, J. *Recent Fertility Change In Ireland*. [online]. New York: Columbia University, c. 1997 [cit. 2006-01-26]. Dostupný z [www](http://www.mailman.hs.columbia.edu/popfam/pubs/irish.pdf): <www.mailman.hs.columbia.edu/popfam/pubs/irish.pdf>.

McGRATH, D.; O'KEEFFE, S.; SMITH, M. *Crisis Pregnancy Agency Statistical Report 2005: Fertility and Crisis Pregnancy Indices*. Dublin: Crisis Pregnancy Agency Report, 2005. 34 s. ISBN 1905199031.

MOKYR, J.; Ó GRÁDA, C. New Developments in Irish Population History, 1700-1850. *The Economic History Review*, 1984, vol. 37, no. 4, s. 473-488.

MURPHY-LAWLESS, J.; McCARTHY, J.; Recent Fertility Change in Ireland and The Future of Irish Fertility. In *Below Replacement Fertility, Population Bulletin of the United Nations*, New York: United Nations, 1999, nos. 40/41, s. 235-246.

MURPHY-LAWLESS, J. Fertility, Bodies and Politics: The Irish Case. *Reproductive Health Matters*, 1993, no. 2, s. 53-64.

NOLAN, B. *Socio-Economic Mortality Differentials in Ireland*. Dublin: The Economic and Social Research Institute, 1989. 36 s.

Ó GRÁDA, C.; WALSH, B. 1995. Fertility and Population in Ireland, North and South. *Population Studies*, 1995, vol. 49, no. 2, s. 259-79.

Ó GRÁDA, C. New Evidence on the Fertility Transition in Ireland 1880-1911. *Demography*, 1991, vol. 28, no. 4, s. 535-548.

PAVLÍK, Z. ; RYCHTAŘÍKOVÁ, J.; ŠUBRTOVÁ, A. *Základy demografie*. Praha: Academia, 1986. 736 s.

PHÁDRAIG, M.N.G. The Power of the Catholic Church in the Republic of Ireland. In Clancy, P.; Drudy, S.; Lynch, K; O'Dowd, L. (eds.). *Irish Society: Sociological Perspectives*. Dublin: Institute of Public Administration, 1995, s. 593-619. ISBN 1872002870.

RICHARDSON V. *Families in Ireland: Policies, Challenges and Opportunities*. [online]. Wien: The European Observatory on the Social Situation, Demography and Family, c. 2004 [cit. 2006-01-28]. Dostupný z [www](http://europa.eu.int/comm/employment_social/eoss/downloads/gm_04_Ireland.pdf): <http://europa.eu.int/comm/employment_social/eoss/downloads/gm_04_Ireland.pdf>.

SALAZAR, C. Demographic Growth and the "Cultural Factor" in Ireland. Rethinking the Relationship Between Structure and Event. *History and Anthropology*, 2003, vol.14, no. 3, s. 271-281.

SEWARD, R.R.; IGOE, D.G.; RICHARDSON, V.; COSIMO, D. *Demographic Transitions, Family Changes, and Social Developments in Ireland*. Denton: University of North Texas, 2005. 30 s.

SEXTON, J.J. Recent Changes in Migration Movements and Policies: Ireland. In *Trends in International Migration 2003*. Paris: OECD, 2004, s. 211-215. ISBN 9264019448.

SEXTON, J.J. *Some Important Changes in the Structure of Irish Society. A Review of Past Developments and a Perspective on the Future*. Dublin: The Economic and Social Research Institute, 2001. 15 s.

SCHELLEKENS, J. The Role of Marital Fertility in Irish Population History. *The Economic History Review*, 1993, vol. 46, no. 2, s. 369-378.

TOVEY, H.; SHARE, P. *A Sociology of Ireland*. Dublin: Gill and Macmillan, 2003. 613 s. ISBN 0717135012.

TUCKER, G.S.L. Irish Fertility Ratios before the Famine. *The Economic History Review*, 1970, vol. 23, no. 2, s. 267-284.

VAN DE KAA, D.J. The Idea of a Second Demographic Transition in Industrialized Countries. *Journal of Population and Social Security*. [online]. 2003, vol. 1, no. 1 [cit. 2006-04-04]. Dostupný z www: <http://www.ipss.go.jp/webj-ad/WebJournal.files/Population/2003_4/Kaa.pdf>.

WALSH, B.M. Trends in Age at Marriage in Postwar Ireland. *Demography*, 1972, vol. 9, no. 2, s. 187-202.

WALSH, B.M. Marriage Rates and Population Pressure: Ireland, 1871 and 1911. *The Economic History Review*, 1970, vol. 23, no. 1, s. 148-162.

WALSH, B.M. *Some Irish Population Problems Reconsidered*. Dublin: The Economic and Social Research Institute, 1968. 41 s. ISBN: 0901809047.

WHELAN, C.T.; FAHEY, T. Marriage and the Family. In WHELAN, C.T. (ed.). *Values and Social Change in Ireland*. Dublin: Gill and Macmillan, 1994, s. 45-81. ISBN 0717119475.

WHITE, T.J. Irish Demography in a Comparative Context: European Transition Theory vs. a Post-Colonial Understanding. *Irish Journal of Sociology*, 1999, vol. 9, s. 60-76.

WHO Regional Office for Europe. *Highlights on Health in Ireland*. [online]. Copenhagen: WHO Regional Office for Europe, c. 1998 [cit. 2006-03-05]. Dostupný z www: <<http://www.who.dk/document/E62012.pdf>>.

Wikipedia, The Free Encyclopedia. *Economic history of Ireland*. [online] c. 2006a [cit. 2006-04-18]. Dostupný z www: <http://en.wikipedia.org/w/index.php?title=Economic_history_of_Ireland&oldid=36490063>.

Wikipedia, The Free Encyclopedia. *Geography of Ireland*. [online] c. 2006b [cit. 2006-04-17]. Dostupný z www: <http://en.wikipedia.org/w/index.php?title=History_of_Ireland&oldid=47650418>.

Wikipedia, The Free Encyclopedia. *History of Ireland*. [online] c. 2006c [cit. 2006-04-19]. Dostupný z www: <http://en.wikipedia.org/w/index.php?title=Geography_of_Ireland&oldid=45501846>.

United Nations Population Fund. *World Population Prospects: The 2004 Revision, Highlights*. New York: United Nations, 2005. 91 s.

United Nations Population Fund. *Abortion policies: A global review. Volume II – Gabon to Norway*. New York: United Nations, 2001. 220 s. ISBN 9211513618.

INTERNETOVÉ ZDROJE DAT

<http://www.cso.ie/> - Central Statistics Office of Ireland

<http://europa.eu.int/comm/eurostat/> - Eurostat

<http://www.un.org/esa/population/> - United Nations Population Division

<http://www.who.int/> - World Health Organization

<http://www.statistics.gov.uk/> - Office for National Statistics (UK)

SEZNAM OBRÁZKŮ

Obr. 1. Hrubá míra sňatečnosti v letech 1864-2003 (v ‰)	18
Obr. 2: Podíl svobodných ve věku 45-54 let v letech 1841-2002 (v ‰)	19
Obr. 3: Průměrný věk při prvním sňatku podle pohlaví v letech 1960-1996	22
Obr. 4: Úhrnná sňatečnost svobodných podle pohlaví v letech 1974-1996 (v ‰)	24
Obr. 5: Věkově specifické míry sňatečnosti svobodných žen v letech 1975-2002 (v ‰) ..	25
Obr. 6: Podíl svobodných osob z celé populace v letech 1926-2002, muži (v ‰)	26
Obr. 7: Podíl svobodných osob z celé populace v letech 1926-2002, ženy (v ‰)	27
Obr. 8: Relativní věk ženicha vůči nevěstě v letech 1957 a 2002 (v ‰)	27
Obr. 9: Počet odloučených a rozvedených osob v letech 1986-2002	32
Obr. 10: Hrubé míry porodnosti a úmrtnosti v letech 1864-2003 (v ‰)	34
Obr. 11: Coaleovy indexy plodnosti v letech 1925-2002	35
Obr. 12: Úhrnná plodnost v letech 1950-2003	38
Obr. 13: Věkově specifické míry plodnosti v letech 1951-2002 (v ‰)	39
Obr. 14: Věkově specifické míry manželské plodnosti v letech 1961-2002 (v ‰)	40
Obr. 15: Průměrný věk žen při narození dítěte a prvního dítěte v letech 1971-2002	42
Obr. 16: Podíl porodů podle pořadí v letech 1955-2002 (v ‰)	43
Obr. 17: Věkově specifické míry plodnosti v letech 1989-2003 (v ‰)	46
Obr. 18: Ukazatele mimomanželské plodnosti v letech 1955-2003	47
Obr. 19: Věkově specifické míry nemanželské plodnosti v letech 1961-2002 (v ‰)	49
Obr. 20: Počet interrupcí a index umělé potratovosti v letech 1980-2004	53
Obr. 21: Věkově specifické míry potratovosti v letech 1992-2004 (v ‰)	56
Obr. 22: Naděje dožití při narození podle pohlaví v letech 1870-1962 (v letech)	60
Obr. 23: Kvocient kojenecké úmrtnosti v letech 1864-2003 (v ‰)	60
Obr. 24: Naděje dožití při narození podle pohlaví v letech 1960-2003 (v letech)	63
Obr. 25: Příspěvky věkových skupin k rozdílům naděje dožití při narození mezi ženami a muži, vybrané roky (v letech)	64
Obr. 26: Příspěvky věkových skupin ke změně naděje dožití při narození podle pohlaví mezi lety 1961 a 1979 (v letech)	65
Obr. 27: Standardizované míry úmrtnosti podle vybraných příčin smrti a pohlaví v letech 1970-2002 (na 100 tis. osob)	66
Obr. 28: Příspěvky věkových skupin ke změně naděje dožití při narození podle pohlaví mezi lety 1979 a 1998 (v letech)	70

Obr. 29: Ukazatele mužské nadúmrtnosti podle věku v roce 2003	71
Obr. 30: Struktura úmrtnosti podle příčin v roce 2002, muži a ženy (v %)	74
Obr. 31: Struktura úmrtnosti podle příčin a věkových skupin v roce 2002, muži a ženy (v %) %)	75
Obr. 32: Příspěvky věkových skupin ke změně naděje dožití při narození podle pohlaví mezi lety 1998 a 2003 (v letech)	75
Obr. 33: Průměrné roční míry přírůstku/úbytku v letech 1821-2002 (v ‰)	79
Obr. 34: Počet migrantů a míra migračního salda v letech 1987-2005	83
Obr. 35: Věkově specifická migrační salda v letech 1987-2005 (v tis.)	84
Obr. 36: Struktura migračních toků podle cílové/zdrojové oblasti v letech 1987-2005 (v %) %)	85
Obr. 37: Struktura migračních toků podle věkových skupin v letech 1987-2005 (v %).....	87
Obr. 38: Věkové složení populace podle rodinného stavu a pohlaví v roce 2002	90
Obr. 39: Věkové složení populace podle pohlaví v letech 1946-2002	91
Obr. 40: Index maskulinity v letech 1841-2005 (v %)	94
Obr. 41: Početní stav obyvatelstva v letech 1821-2002 (v mil.)	98
Obr. 42: Početní stav obyvatelstva podle vybraných populačních prognóz a variant v letech 2001-2050 (v mil.).....	107
Obr. 43: Věkové a pohlavní složení populace podle variant M1F1 a M2F3 populační prognózy CSO v roce 2036	108

SEZNAM TABULEK

Tab. 1: Hrubá míra sňatečnosti v letech 1960-2003, vybrané evropské země (v ‰)	22
Tab. 2: Průměrný věk žen při prvním sňatku v letech 1960-1996, vybrané evropské země	23
Tab. 3: Sňatky, které byly mezi lety 1998-2002 uzavřeny „navíc“ oproti roku 1997.....	25
Tab. 4: Ukazatele rozvodovosti v letech 1997-2003	31
Tab. 5: Ukazatele rozvodovosti ve vybraných evropských zemích v roce 2002	31
Tab. 6: Úhrnná plodnost v letech 1960-2003, vybrané evropské země	38
Tab. 7: Efekty změny manželské plodnosti, nemanželské plodnosti a věkové struktury podle rodinného stavu žen na celkovou úroveň plodnosti v letech 1961-2002.....	41
Tab. 8: Průměrný věk žen při narození dítěte v letech 1971-2003, vybrané evropské země	42

Tab. 9: Podíl mimomanželských porodů na všech porodech v letech 1960-2003, vybrané evropské země (v %)	48
Tab. 10: Index potratovosti v letech 1971-2003, vybrané evropské země (v %)	55
Tab. 11: Podíl žen, které využívají vybraných metod antikoncepce podle třech šetření (v %)	57
Tab. 12: Rozdíl naděje dožití při narození mezi ženami a muži v letech 1960-2002, vybrané evropské země (v letech)	63
Tab. 13: Standardizované míry úmrtnosti na nemoci oběhové soustavy podle pohlaví v letech 1979-1998, vybrané evropské země (na 100 tis. osob)	68
Tab. 14: Standardizované míry úmrtnosti na nemoci dýchací soustavy podle pohlaví v letech 1979-1998, vybrané evropské země (na 100 tis. osob)	68
Tab. 15: Naděje dožití při narození podle pohlaví v letech 1960-2002, vybrané evropské země (v letech)	72
Tab. 16: Vybrané ukazatele věkové struktury populace 1926-2002	92
Tab. 17: Podíl 0-14letých osob z celé populace v letech 1960-2002, vybrané evropské země (v %)	92
Tab. 18: Podíl osob 65letých a starších z celé populace v letech 1960-2002, vybrané evropské země (v %)	93
Tab. 19: Index maskulinity v letech 1960-2003, vybrané evropské země (v %)	94
Tab. 20: Parametry populační prognózy CSO v letech 2002-2036	104
Tab. 21: Parametry populační prognózy OSN v letech 2000-2050	104
Tab. 22: Parametry populační prognózy Eurostatu v letech 2004-2050	105
Tab. 23: Podíl věkových skupin z populace podle vybraných populačních prognóz v roce 2036 resp. 2035 (v %)	108

SEZNAM MAP

Map. 1: Úhrnná plodnost podle hrabství v roce 2002	45
Map. 2: Standardizované míry úmrtnosti podle hrabství v roce 2002 (v ‰)	73